
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08246782 4

VANDRINGS-MINNEN.

Första Delen.

ANDRA UPPLAGAN.

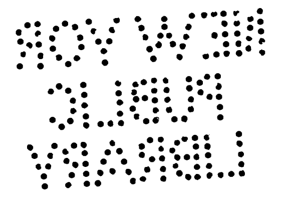
BERNH. v. BESKOW.

......mi giovoverà narrare altrui
le novità vedute, e dire, io fui
Tasso.

Andra Upplagan.

Tryckte hos J. Hörberg. 1833.

Till

Adam Oehlenschläger.

Fjorton år äro förflutna, sedan lyckan — den af mig ofta oförtjenta — tillskyndade mig glädjen af Din bekantskap, som, genom Din godhet, öfvergått till ett vänskaps-förhållande, hvilket jag hoppas ej skall erfara några skiften. Då jag nu samlat mina vandrings-minnen, — hvaribland vistandet i Ditt älskvärda hus, våra vandringar i *Söndermarken* och våra besök hos Rahbek, samt andra vänner, alltid för mig skola blifva dyrbara hågkomster, — önskar jag, att få tillegna Dig dessa minnesblad, såsom en ringa gärd af tacksamhet, för hvad jag är skyldig Dina skrifter, Dina råd och Din vänskap. Du skall troligen i dessa anteckningar finna föga nytt, eller förtjent af litteratörens uppmärksamhet; men Du torde på dem

förflytta det öfverseende Du skänkt författaren; och hvad mig angår, skall jag, så länge jag är till, räkna såsom en af min lefnads skönaste utmärkelser, att med vänskap hafva varit omfattad af en man, hvars namn skall fortlefva i vitterhetens häfder, då mitt längesedan slocknat i vänskapens famn.

B.

FÖRORD.

Un auteur à genoux, dans un humble préface,
Au lecteur qu'il ennuie a beau demander grâce —

Hvarför vilja författare alltid skrifva företal och hvarför vill publiken icke läsa dem? . . . Se der en gammal betänklighet, som temligen olämpligt framställer sig, just då författaren tagit pennan, för att nedskrifva sitt blygsamma förord. Man har stundom ansett dylika förespråk såsom ett slags åskledare för kritiken, amuleter emot recensenternas grymma makter, o. s. v. Utan att just tilltro dem någon undergörande kraft i denna del, äga de dock åtskilligt som talar för dem, och medtagas gerna såsom nödankare, i den stund man skall ut på det vida och oroliga författare-hafvet. Sällan behöfver man nemligen säga, hvarför man icke *skrifvit, men mången behöfver säga,* hvarför *han skrifver. Icke alla taflor tåla att ses i samma ljus, och ett förord till läsaren vill derföre betyda detsamma, som Artistens ord till den som betraktar hans målning: «Var god och ställ er här, för att bedömma arbetet.»*

Till en början torde läsaren icke utan någon förundran se utgifvas fjorton års gamla reseanteckningar, helst värdet af detta slags litteratur vanligen är det, som nyhetens behag skänker. Förf. nekar ej heller, att han ju sjelf med en viss farhåga ser dessa minnesblad nu först framträda i trycksvärtan, då han icke tillförene kunnat besluta sig att underkasta dem den offentliga

granskningen. Hvarken den gamle Horatii: Nonum premere in annum, *eller* Lessings *föregifvande, att man borde gömma en sak i åtminstone sju år, för att se hvartill den dugde, synes honom innebära tillräcklig tröst och förklaring i detta hänseende. Sanningen likmätigt må han då nämna, att sedan utgifvandet af dessa anteckningar, genom inre och yttre hinder, fördröjts utöfver den mest lämpliga tid för deras offentliggörande, öfvergaf förf. alldeles tanken derpå, och betraktade dem alltsedan antingen med den liknöjdhet, med hvilken man ser de vissnade blommorna och löfverket från en glad dag, efter dess förlopp, ligga glömda i en obemärkt vrå; eller ock ögnade han någon gång på dem med den känsla af saknad, mot hvilken man ej kan förvara sig, då man från en sednare ålders kallare dar skådar tillbaka på sina varma ungdoms-minnen. Sålunda hvilade dessa blad förgätna af förf. sjelf, tilldess tanken på en ny vandring framkallade dem ur deras gömma; de lemnades då åt en vän, såsom svar på hans fråga, hvad som kunde drifva det Nordiska sinnet, att utbyta sitt lugn mot det oroliga lefnads-vimlet i Södern; och på hans tillstyrkan, att utgifva dessa anteckningar åtminstone såsom en inledning till dem, hvilka af en sednare resa kunde framkallas, vågar förf. äfven lägga dem under läsarens ögon, utan annat anspråk än det, att de möjligen kunde fylla någon åt förströelsen egnad timma.*

Bland mångfaldiga litterära uppgifter är det icke den minst svåra, att lemna en dräglig rese-beskrifning, helst i våra dagar, då nästan allt hvad som kan sägas om Europas mera besökta länder redan är sagdt och hundrade gånger omsagdt, och då bokhandeln öfverflö-

dar af dylika arbeten, som årligen aflösa hvarannan. Men — såsom förf. äfven yttrade för några år sedan i en recension öfver den älskvärde Kernell — *«Det är, vid vår tids rikedom på resebeskrifningar, mindre fråga om* hvad *en resande sett, än* huru *han sett det, och det är samma föremåls olika återspegling i olika sinnen, som hädanefter ensamt kan skänka nyhet åt de gamla, genom äldre resebeskrifningar välbekanta, ställena* *).» *Det gäller således författarens individualitet, och hvar och en vill gerna smickra sig med, att äga någon.* Sterne *indelar sina* «Travellers» *i följande klasser, nemligen*

«Sysslolösa resande,
Nyfikna resande,
Ljugande resande,
Fåfänga resande,
Mjeltsjuka resande, och
Enfaldiga resande.»

Förf. vet ej, till hvilken afdelning utaf dessa vandringsmän läsaren behagar hänföra honom, men till någon måtte han kunna räknas, och möjligen stycktals till än den ena, än den andra klassen. Medan läsaren afgör detta, skall förf. anställa några enskilda betraktelser.

När man besinnar, att det ofta fordras åra-tal och flera sammanträffande omständigheter, för att i grunden lära känna en enda individ, skall det alltid synas ett äfventyrligt företag, att efter några veckor eller månaders vistande bland ett fremmande folk vilja bedömma dess karakter, anlag, brister, förtjenster, bruk, seder,

---

*) *Svea*, Nionde häftet, N:o 3.

stora män, vettenskaper, konster och allt hvad som under årtusenden haft sin uppriunelse, fortgång och utveckling. Och likväl synes detta för mången nästan lättast af allt, ty hvem — åtminstone i England, Frankrike och Tyskland — kan ej utgifva en resebeskrifning; eller, om blygsamheten förbjuder detta, åtminstone diskursive afkunna utslag i alla dessa mål? En resande må derföre, enligt förf:s tanke, vara outtröttlig uti att se, uppteckna, jemföra och begrunda, men varsam att dömma. Han skall sjelf erfara, att de omdömen han ansåg välgrundade, under den första tiden af sin vistelse i ett fremmande land, icke äro det mer då han lemnar det; att de synpunkter, ur hvilka han betraktat ett folk, förändras, då han lär känna ett annat, och kanske blifva alldeles motsatta, när han blir bekant med ett tredje. Denna skepticism, eller detta tvifvel på ofelbarheten af egna åsigter — särdeles då de innebära klander — sträcker sig hos en ärlig och fördomsfri betraktare så långt, att han är färdig utplåna hvarje strängt omdöme såsom förhastadt. Man blir, genom ett sådant förfarande, mindre pikant, mindre underhållande för en mängd läsare, som gerna söka något nytt och förvånande, jemväl i en rese-beskrifning, men man blir äfven mera tillförlitlig; och hellre än att genom dikt och öfverdrift i sin teckning söka gifva densamma effekt, samt att med en mängd stickande anekdoter och personalier, sanna eller falska, söka krydda sin framställning, må beskrifvaren taga till grund för sin behandling en så vidt möjligt nära bekantskap med föremålen, ett flitigt rådförande med sakkunniga personer på stället och med skrifter af allmännare vitsord. Han blir, som sagdt, möjligen för en och annan derigenom mindre pikant, men han blir äf-

ven mera sann och oväldig. Om sammanstämmande åsigter kan här naturligtvis icke vara fråga: tvertom är det just skiljaktigheten i åsigter hos olika rese-beskrifvare som sätter läsaren i tillfälle att sjelf jemföra, pröfva och dömma; men frågan är blott att icke tala efter hugskott, förutfattade idéer och nationella fördomar. En Svensk har i det sednare fallet åtskilligt för sig; ty inverkan af de snart sagdt motsatta åsigter, som äro Engelsmän och Italienare, Fransmän och Tyskar så godt som medfödda vid uppskattande af hvarandras litteratur och konst, hvartill icke sällan någon hemlig nationalstolthet och sträfvan till företräde blandar sig: denna inverkan, säga vi, är för den förstnämnde mera främmande. Man behöfver t. ex. blott höra, huru Franska, Tyska och Italienska konstnärer i Rom olika bestämma värdet af hvarandras skolor och mästare, både i bildande konst, musik och scenisk framställning, för att erhålla ett begrepp, huru mycket af omdömet bör skrifvas på nationalitetens räkning. Olyckan vill, att de flesta resande, som kunde vara opartiska, af bildning eller böjelse vanligen uteslutande umgås med ettdera partiet, och derefter antaga dess åsigter. Såsom mönster deremot af det mest upplysta bedömmande, frånskildt all nationlig och annan fördom, kan man nämna Goethe *och Mad.* Stael, *men äfven icke många flera.* Ehrensvärd *t. ex., så ljus, träffande och snillrik i nästan alla sina anmärkningar, röjer en öfvervägande förkärlek för Italien, hvilken icke varit utan allt inflytande på hans omdömen öfver Frankrike och Tyskland.*

Äfven i de bästa rese-anteckningar förekommer stundom en irring, eller mindre riktig uppgift, hvilket svårligen undvikes i ett arbete, som icke sällan omfattar

mannens alla föreställningar, tänkesätt och intryck i allmänhet, men äfven att se hvad denne haft för sig, huru han användt sin tid, i hvilka sällskap han umgåtts, hvad han tänker om den eller den märkvärdiga personen, — ja, den ena får icke allenast skåda in i den andras hjerta, men äfven någon gång, emot sin vilja, uti hans kappsäck. Med undantag af biografien, gifves det ingen art af litteratur, hvaruti läsaren och författaren lefva på så förtrolig fot med hvarannan, som under en resa; och då den förre nu behagat välja den sednare till några timmars sällskap (ty värr beror det icke på författaren att välja läsare), så anhåller den, som »består skjutsen,» att hans små svagheter må af kamraten med icke alltför mycken stränghet bedömmas.

INNEHÅLL.

Till *Oehlenschläger*.

Förord.

Helsingör den 4 Sept. 1819.

Man säge hvad man vill, så är det dock en underbar känsla, som intager oss, då vi första gången lemna vårt fädernesland, för att efter en längre tid och kanske aldrig återse det, — ty hvem känner sitt öde? Öfvergången mellan tvenne så närbeslägtade land, som Skåne och Seeland, är visserligen icke märkbar. Skillnaden mellan Dalarne och Skåne är större, både i afseende på folket och den yttre naturen. Likväl tycker man sig vara hemmastadd i hvarje vrå af sitt hemland, och fremmande, så snart den torfva, på hvilken vi stå, bär ett annat namn. Det är icke språket, ty i Helsingör och Helsingborg är skillnaden deraf nästan ingen; det är icke luften, ty samma himmel och vatten innesluta den smala gränsen; det är icke landet, ty samma sköna syskontycke röjer sig mellan Absalons slätter och Herthas ö, och det är icke bekantskapen med menniskor, — ty jag känner icke flera i Skåne än på Seeland, — som verkar denna förändring. Fosterlandskänslan är, liksom kärleken, till viss grad en mystér, och talar ett olika språk i olika hjertan. Derför står hon äfven närmast religionen, att hennes ursprung ligger i något annat, än den materiella beräkningen, och att hvarje ädelt hjerta, vid betraktandet af andra länders skatter och sitt eget armod, kan säga med Oehlenschläger:

«Bedre, skiönnere maaske,
Ak! Men det er ikke de!»

Den blåa kustranden, som begränsar sundet, med *Kullen* till fyrbåk, utgör nu för mig Sverge, och jag har svårt att vända ögonen derifrån, oaktadt jag vet, att ingen saknar mig på stranden. Hvarför hvilar man icke hellre sina blickar på den kust, man nalkas, och der allt är nytt och lefvande, emot den dunstbild, som mer och mer försvinner vid horisonten?

Med dessa eller dylika tankar gungades jag sakta till den fremmande stranden och märkte knappt, att jag var i ett annat rike, förrän, sedan jag stigit i land, en soldat med röd rock och blåa byxor satte ett gevär för magen på mig, och med ett uttal, som icke är det mest angenäma för Svenska öron, sade: *Maa jeg spörge Dem om Deres Pass?* Aha, tänkte jag, här går till på allvare. Vi kommo dock snart öfverens och medelst den trollkraft, som ligger förborgad i några Rigsbankdaler, kom jag väl ifrån både polis, Toldbod och alltsammans, och, med tillägg af en liten skorrning på hvarje *r* samt ett flitigt utminuterande af orden *deres, vær saa artig, her er overmaade nydeligt* o. s. v., tyckte jag mig redan vara naturaliserad.

Helsingör, churu förnämligast en skepparstad, saknar icke ett par poëtiska reminiscenser. Man kan svårligen kasta en blick på fästet Kronoborg, utan att minnas den sköna och olyckliga drottning Mathildas (den Danska Maria Stuarts) öde, då hon här var inspärrad, innan hon blef förd till *Celle*, och jag kan icke utan en underbar känsla tänka på slottets altan, när jag påminner mig Hamlet, som der såg sin faders skugga, och hans ord: «Horatio, det gifves saker i himlen och på jorden, som vår filosofi icke drömmer om!»

Köpenhamn den 10 Sept. 1819.

Vägen mellan Helsingör och Köpenhamn är god, ganska bred och försedd med chaussé. Trakten är utmärkt vacker, kullar klädda med löfskog och fruktbärande fält omvexla på det angenämaste. En stor mängd vagnar, mest Hollsteinare, uppfylda af promenerande damer och herrar, mötte oss. Redan ett par mil utom hufvudstaden råkade vi de första. När man kommer något närmare, synas flera och vackrare landtställen utmed vägen. Långt utanför tullen begynna alléerna, hvilka blifva mångfaldiga och rika, då man kommer staden nära. Vallar omgifva den, och man får ej inkomma i fästningen efter kl. 12 om natten. I tullstufvan undertecknar man ett tryckt formulär, hvaruti signeras in, hvad man uppgifver sig medföra. Detta skall vara ett slags säkerhet mot tullförsnillning. Vid sitt hotel aflemnar man passet, som värden behåller till dess man reser, och man får af honom en påskrift, att han intet har emot afresan att påminna. Denna sista formalitet, tillkommen förmodligen för att förhindra, att fremlingar rekommendera sig på Fransyska sällskapsviset, d. v. s. gå utan att taga afsked, hvilket vill säga betala, — är kanske icke öfverflödig, men likväl obehaglig.

När man icke har mer än en vecka, att vistas i en fremmande hufvudstad, och då, såsom mängden af Engelska resande, med beskrifningen i hand, ej vill hafva på sitt samvete att försumma se något, som der finnes antecknadt såsom anmärkningsvärdt (hvilket merendels är *allt*, som finnes i staden), har man verkligen fullt opp

att syssla. En resande, som skall uppfylla sin skyldighet, — d. v. s. gå från muséer till korrektionshus, från domstolar på spektakler, från revyer på baler, från kyrktorn ner i fästningsgrafvar, vandra, fråga, beskåda, anmärka och uppteckna —, har föga mer ro, än Jerusalems skomakare. Emellertid äro 8 dagar i Köpenhamn onekligen mera än 1 dag i Rom, och jag påminner mig hafva hört, att en Engelsman icke tog sig längre tid, för att bese dess märkvärdigheter.

Köpenhamns vackra läge är allmänt bekant, och man kan i allmänhet säga, att det är en högst angenäm stad. Dess gyllene ålder dateras från den store Christians (den IV:s) regering. Han började anläggningen af en ny del utaf staden på ön *Amack*; de betydligaste byggnader utfördes, kanaler öppnades och näringsgrenarne lifvades af honom. Under Fredrik III spelar Köpenhamn en i mitt tycke ännu vackrare role genom dess försvar under den belägring, som Carl X Gustaf mot densamma företog. Borgerskapet uppehöll då staden och, genom den, Danska Riket. Af all strid är den medborgerliga andans ansträngning till sjelfförsvar måhända den ädlaste och mest aktningsvärda. Ehuru Svensk, måste man skänka den största aktning åt det mod och den sjelfuppoffring, hvarmed fredliga borgare motstodo en af Nordens största härförare. Staden Köpenhamn blef, till minne och belöning af detta försvar, förklarad RiksStånd, och dess borgerliga innevånare fingo rätt att besitta landtgårdar med adeliga privilegier. Under de efterföljande Konungarna har staden mer och mer vunnit i storhet och prakt. En svår, nästan oersättlig förlust led den år 1794, då dess märkvärdiga, såsom ett af de skönaste

och rikaste i Europa ansedda, slott nedbrann *). Men ur Christiansborgs ruiner höjer sig redan ett nytt palats, som, om det ej täflar med det förra i prakt, likväl torde öfverträffa det i ädlare smak och i architektonisk stil. Dess byggnad står nu under Etats-Rådet Hanssens ledning. Han hade den godheten att visa oss hela dess konstruktion. Om det inre och dess detaljer kan man dock ännu ej dömma. Riddarsalen och kapellet komma i synnerhet att utmärka sig. Byggnaden blir jemväl ett fosterländskt minnesmärke, då Danmarks första skulptörer och målare lära få uppdrag att pryda den.

Såsom fästning betraktad, är Köpenhamn, som bekant, den förnämsta i Riket. Staden omgifves af en nästan rund vall, som består af 25 Bastioner. Bland trupper utmärka sig Konungens garde till häst och fot. De äro praktfullt monterade; den förstnämnde korpsen klädd i svafvelgula kolletter med casque; och gardet till fot i scharlakansrödt med silfver, samt blå underkläder. Sjöstaten står dock här, liksom i England, i större anseende än landtarméen. En allmänt antagen öfning för densamma, hvilken hos oss äfven vore af vigt att allmännare följas, är den af simning. Det gifves sällan någon

---

*) Dåvarande Konungen Christian VII — hvars sinnessvaghet tillintetgjorde hans medfödda goda egenskaper, — afhörde med största lugn berättelsen om förstöringen af hans slott, med alla dess dyrbarheter; men då man underrättade honom, att hans biljard (som han mycket älskade) äfven uppbrunnit, började han gråta. Man berättar flera roliga repartier af honom. Han frågade en gång vid en audiens en fremmande minister: "Hvilken har större näsa, antingen er Monark, eller jag?" Ambassadören gaf företrädet åt Hans Majestät. — Nå nå! tillade Konungen; er Herre får nog lika lång näsa, som jag, när man så länge fått draga honom omkring vid näsan, som man gjort med mig.

Dansk sjöman, som ej är god simmare. Äfven landtsoldaterna utföras plutonsvis och öfvas i denna nyttiga och helsosamma konst. Dockan anses förträfflig. Sjöarsenalen, som innefattar alla till flottan hörande magasiner och verkstäder, säges öfverträffa den Venetianska.

Äfven såsom Universitet förtjenar Köpenhamn stort afseende. Namnen Oehlenschläger, Baggesen, Rask, Grundtvig, Nyerup, Rahbek, Rafn, m. fl. äro kända i den lärda och vittra verlden, och Norden nämner flera af dem med stolthet. Universitetet räknar omkring 800 studerande, och dess förläggande i en hufvudstad kan ej annat än i dubbelt afseende verka fördelaktigt, både genom den lättare gemenskapen af de lärde med det allmänna lifvet, och den lefvande bildning de förre återhemta från det sednare. Universitets-Bibliotheket, som står under den i alla afseenden aktningsvärda prof. Nyerups inseende, är ganska betydligt. — Det Kongl. Bibliotheket är derifrån alldeles afskildt. Hvad som dervid kan anmärkas såsom hedrande är, att det för det mesta är sammanbragt af enskilta boksamlingar, af hvilka den Thottska utgjorde öfver 50,000 volymer, den Suhmska 100,000 volymer, o. s. v. Det utmärkes jemväl af en sällsynt kopparstick-samling, som består af 312 band. Manuscripterna fylla en stor särskild lokal och få ej utlånas. Det årliga anslaget till inköp af böcker belöper sig till 5000 R:b:dr.

Vår minister, Grefve *Tawast*, mottog oss med den mest förekommande artighet. Oaktadt vårt korta vistande härstädes ej lemnade oss tillfälle, att göra närmare bekantskaper i de större umgängeskretsarne, har han likväl fört oss i flera af de mest ansedda hus, hvaribland StatsMinistern *Rosenkrantz's* och Amiral *Bille's*, hvar-

ast fremlingar äro gerna sedda. StatsMinistern är en artig, alfvarlig och äfven genom sitt yttre vördnadsbjudande man. Fru *Bruuns* hus är en mötesplats för litteratörer, artister och resande. De talanger och den älskvärdhet, som i så många afseenden äro fästade vid det Bruunska namnet, göra umgänget i denna krets till ett af de mest angenäma. Genom sina skrifter, genom vidsträckta och interessanta resor samt bekantskaper med sin tids mest berömda män i litteratur och skön konst, äger Fru Bruun anspråk, att räknas bland de utmärktaste af sitt kön. Dessa förståndets, smakens och den finare bildningens gåfvor äga ett ökadt värde genom föreningen med en innerlig hjertats godhet och ett aldrig tröttadt bemödande att vara gagnande och hjelpsam *). Hennes dotter, Grefvinnan *Bombelles*, som så ofta förekommer uti modrens skrifter och samtal, under benämningen *ma douce Ida*, har varit föremål för hyllningar på vers och prosa af flera bland Danmarks och Tysklands skalder. Det tyckes också verkligen, såsom hade alla Sånggudinnor förenat sig att begåfva henne med deras skänker. Af de talanger, som tillhöra qvinnan, gifves väl föga någon, som hon ej äger i högre grad. Mad.

---

*) Under det jag bläddrar i *Römische Studien von Fernow*, finner jag, i en dedikation till Fru Bruun, följande tirad: "Utan er mellankomst skulle den ädle *Thorvaldsen* just vid den tidpunkt, då frukterna af hans studium började mogna, nödgats lemna Rom och återvända till sitt hemland, der de i saknad af erforderlig värma, svårligen erbjudit en så lycklig skörd. I stället att skänka lif åt herrliga hjelte- och guda-bilder, hade han der kanske nödgats vinna, eller rättare förtära sitt lif, under arbeten, som sänka snillet och bringa det till förtviflan." Om Fru *Bruun* äfven icke lemnat mer än detta bidrag till bildningens historia, vore hennes lif afundsvärdt.

Staël nämner henne äfven med utmärkelse i sitt arbete *de l'Allemagne*. Fru Bruuns andra dotter, Mad. Pauli, är en förträfflig sångerska. Bland dem, som icke gjort denna konst till sitt lifstids-studium, vet jag få, att ställa framom henne. Vitterhet, musik, målning och en bildande konversation dela sig på detta sätt emellan stunderna i Fru Bruuns hus.

En afton, då vi voro ute på hennes vackra landtställe *Sophienholm*, och då samtalet öfver de oroligheter, som i hufvudstaden förefallit (förföljelsen mot de Israëlitiska handelshusen), gifvit konversationen en mer än vanligt allvarsam stämning, inträdde en man i sällskapet, som jag tillförene icke sett, men vid hvars anblick alla ansigten liksom klarnade och löjet målades på allas läppar. Ah — *Baggesen, Baggesen* hörde jag hviskas omkring mig. Jag har svårt att beskrifva det intryck, hans första anblick på mig gjorde. Säkerligen var jag den enda allvarsamma person i sällskapet, efter hans inträde. På samma gång jag hörde hans namn, påminte jag mig hans

Det var en tid, dua jeg var meget lille,

och borta var minnet af hans strid med Oehlenschläger; jag ägde blott hugkomsten af den svallande ungdomskänslan vid läsningen af hans skrifter. Liksom man aldrig kan blifva fullkomligt kall för hvad man en gång älskat, så tyckte jag mig vid Baggesens möte finna någon, som mitt hjerta redan kände och som det blott för någon tid glömt. Tusen barndomsdrömmar upplefde i min inbillning, och deras morgonskimmer tycktes liksom omgifva skaldens tinning. Dess af sorgerna fårade panna röjde sångaren af menniskans flyende *sällhet*, och ur det sjunkna ögat sköt ännu den eldiga blick, som stulit

ur menniskohjertat mången af dess hemligheter. I en genialisk oordning var hans hår liksom en beständig lek för vindarne, och i det satiriska löjet öfver hans mun såg man tydligt den spelande qvickhet, som ofta gnistrar i hans skrifter. Hans yttre är vanvårdadt; något Faun låg i hans väsende och rörelser; men behaget af hans samtal, qvickheten af hans repartier och lifligheten i uttrycket, ägde ett oupphörligt lockande interesse att närma sig honom. Han var hela aftonen vid det glädtigaste lynne, och omgifvelsen af blott beundrare — hvilket lärer vara en nödig stimulus för honom — skänkte ett fritt lopp åt hans humoristiska skämt och bitande infällen. Det är likväl ej hans sätt, att ensam vilja föra ordet och uteslutande påkalla sällskapets uppmärksamhet. Han talar helst med en eller ett par i sender och alldeles icke högt, men under en ständig omvexling af åtbörder, ställning och rörelser. Sedan vi blifvit litet närmare bekanta, ledde jag talet afsigtligen på Svenska författare. Han yttrade sig med mycken aktning om de äldre af dem, Leopold och Kellgren, hvilken sednare, som han sade, hedrat honom med flera bref, hvarigenom en bekantskap dem emellan uppstod, som likväl aldrig personligen fick fortsättas. En utmärkt beundran skänkte han åt Bellman, om hvilken han med förtjusning talade. Han hade fått begrepp om denne Nordiska improvisatörs dithyramber, icke allenast genom läsningen af hans skrifter, men ännu mer genom samtal med Fru *Schütz*, som i Sverige blifvit närmare bekant med egenheten af Bellmans snille. Hon hade gjort några af dennes så mästerligt målade scener för Baggesen mera tydliga, än blotta läsningen på ett fremmande språk och den mindre bekantskapen med ett annat folks seder eljest

gjort möjligt. Han nämnde härvid äfven, att han i de första åren af sin författarebana och innan han ännu ägde kännedom om den Svenska skaldens originella skapelser, nedskrifvit en mängd sånger, hvilka, liksom Bellmans, voro ögonblickets ingifvelser, och der musik och poësi voro sammansmälta till ett oskiljaktigt helt. Af dessa dikter hade likväl inga blifvit offentliggjorda. Han lofvade mig dock, att göra mig bekant med några deraf. Under någon tid af Franska republiken vistades *Baggesen* i Paris. Hans beundran för dåvarande Första Konsuln var nästan gränslös, och han önskade fästa dennes uppmärksamhet. Ett uttryck öfver den enthusiastiska beundraren, som Napoleon låtit undfalla sig, att han nemligen ansåg honom för en exalterad svärmare, framkom likväl till denne, och afkylde hans brinnande förtjusning. Han var sedan ingenting mindre än tillgifven *l'homme du siècle.* Emellertid hade, alltsedan hans vistande i Paris under revolutions-stormarne, ett deltagande qvarstannat hos honom för hvarje lifligare rörelse och gäsning hos folket. Under det sällskapet var mer eller mindre bekymradt öfver de oroligheter, som låtit sig förspörja i hufvudstaden och i anledning hvaraf garnisonen trädt under gevär med skarpa skott, samt natten svårligen tycktes kunna försvinna utan blodbad, var Baggesen i den muntraste sinnesstämning. Han förklarade, att, under det han icke önskade någon menniska ondt, han likväl endast tyckte sig rätt lefva under en sådan sinnenas storm. Värdinnan bjöd oss qvarstanna på Sophienholm, men Baggesen ville nödvändigt tillbaka till staden, och ämnade tillryggalägga vägen af ett par mil, till fots. Vi tillbjödo honom en plats i vår vagn, hvilket anbud han äfven mottog. Det romantiska

landskap vi genomforo, det herrliga månskenet, och framförallt Baggesens underhållande sällskap och outtömliga qvickhet, gjorde hemfärden högst interessant.

Oaktadt sin artighet undvek Baggesen så mycket som möjligt vår begäran, att få besöka honom, men erbjöd sig, i dess ställe, att hälsa på oss. Orsaken dertill lärer vara, att hans penninge-omständigheter ej tillåta honom att ha ett logis, der han anser sig kunna på ett passande sätt emotta fremlingar. Hans boning säges bära armodets stämpel, och den enda prydnad den äger är Mad. *Recamiers* porträtt, ett underverk af behag. Intet musikaliskt instrument synes, ehuru han sjelf, såsom han sade mig, spelar fortepiano och blåser flöjt. Han är en flitig entomolog, och då fruntimmer yttra sin förundran deröfver, att en skalds känsloömma hjerta ej ryser vid att plåga dessa små oskyldiga och tillika så sköna djur, påstår han, att de alldeles icke lida deraf, emedan de äga *kall* blod.

Det är en nästan allmän sägen, att Baggesen skall hafva ett elakt hjerta, och jag har hört en mängd anekdoter, som, om de äro sanna, icke framställa honom i den vackraste dager. Det vissa är, att han äger otaliga fiender, och ehuruväl en redlig man ofta kan äga ovänner, är det dock icke bland sina fordom mest tillgifna bekanta han finner dem. Orsakerna till dylika missförhållanden kunna dock vara mångfaldiga, och *genus irritabile vatum* är i allmänhet icke den menniskoklass, som bäst vet förvärfva och bibehålla vänner. Den som hellre förlorar en vän, än ett infälle, kan göra sig många oförsonliga fiender, utan att ens hafva velat såra dem. Hvad man hufvudsakligen lägger den olyckliga skalden till last — ty i närvarande tidpunkt förtjenar han, åtminstone såsom enskild man, mera deltagande än förföljelse — är hans

uppförande mot sin första hustru, hvilken lärer älskat honom obeskrifligt, och som han säges bemött med ingenting mindre, än godhet. Åtskilliga drag, som jag här ej vill upprepa, kasta en mörkare skugga på hans karakter. Andra ursäkta honom. *Cui fides?* — Efter min tanka åt den, som talar bäst om sin nästa, helst om det vore hans ovän.

Baggesen tecknade i min minnesbok följande rader, hvilka jag här vill afskrifva, då de mig veterligen icke någorstädes varit tryckta, ehuru de tillhöra en af Tysklands största Skalder:

Im frischen Duft, in ew'gen Lenze,
Wenn Zeiten und Geschlechter fliehn,
Sieht man des Ruhms verdiente Kränze
Im Lied des Sängers unverwelklich blühn.
An Tugenden der Vorgeschlechter
Entzündet er die Folgezeit.
Er sitzt ein unbestochner Wächter
Am Vorhof der Unsterblichkeit.
Der Kronen schönste reicht der Richter
Der Thaten, durch die Hand der Dichter.

(*Schiller an Baggesen.*)

Mit diesem Zuruf des edelsten Germanischen Sängers empfiehlt sich dem Schwedischen Dichter der Dänische Liedler.

Baggesen.

Det Kongl. Museum af taflor var under flyttning och ny uppsättning, hvarigenom vi endast fingo se en mindre del deraf, och detta endast genom mutor till en vaktmästare. Olyckan ville, att han jemväl åtog sig mödan att vara en lefvande *Catalogue raisonné* öfver taflor-

na, hvarvid han likväl aldrig uppgaf någon annan mästare än Rafaël, för hvarje stycke. I början låtsade vi ej derom, men när han visade oss en gammal Påfve, och yttrade att det var ett porträtt af *Martin Luther*, måladt af Rafaël, kunde vi ej återhålla ett högljudt skratt, hvarigenom vi förlorade hans välvilja och konstvandringen tog ett hastigt slut. Detta målnings-galleri innehåller likväl dyrbara skatter af de Italienska, Holländska och Tyska Skolorna, och är kanske det rikaste i Norden *).

Köpenhamns målare-akademi är af erkändt värde. Dess exposition var nu ej för handen, men jag sökte tillfälle att göra de flesta mästares personliga bekantskap, och att i deras atelier se prof af deras talang. Bland dem utmärker sig Porträttmålaren, Professor *Hornemann*, hvars värde är allmänt erkändt. Beskådandet af hans arbeten skänkte mig ett stort nöje. En *Danaë*, som han målat i Wien efter Correggio, tycktes liksom genomandad af den himmelska tjusning, hon erfor vid Gudens omarmning. En *Paris*, m. fl. andra, utmärkte sig äfven såsom fulländade konstverk. Prof. Hornemann är en liflig, qvick och älskvärd man. Han har länge vistats utomlands och bildat sig efter mönster i Dresden, Wien, och konsternas moderland, Italien. Han ritar äfven i Pastell; men jag anser denna genre, om äfven bragt till relatif fullkomlighet, dock som en kall och tom afart. — Härefter må jag nämna Hr *Lorenzen*, hvilken Hollbergs beundrare äga att tacka för hela denna serie af scener ur «den gudomliga Norrbaggens **)» komedier, som nu graveras af flera kopparstickare; Hr *Eckertsberg*, Historie- och Por-

*) Det är numera på ett förträffligt och ändamålsenligt sätt anordnadt.

**) Thorilds yttrande.

trättmålare (en lika skicklig artist, som angenäm och interessant umgängesmenniska. Af hans porträtter intog mig isynnerhet ett af hans vän, landskapsmålaren *Dahl* i Dresden. Snillet uttryckte sig på tvåfaldigt sätt i denna tafla); Hr *Gebhauer*, Djur- och Landskapsmålare, som lemnat goda stycken i båda dessa genrer; Hrr *Jacobsen*, far och son, för närvarande Danmarks skickligaste medailleurer. *Thorvaldsen* och målaren *Lund*, som rest med honom, kunde jag beklagligen ej få se. Den förstnämnde lärer nu vara på hemvägen, och kanske tillskyndar mitt öde mig den lyckan, att under min vandring få göra hans bekantskap. Man har sagt mig, att af hans arbeten ej skall finnas mer än ett i hans eget fädernesland, nemligen hans trenne Gracer, köpte af Hert. af Augustenburg. Detta förefaller mig något besynnerligt, helst det är bekant, att Danska Regeringen med faderlig och oftå frikostig omvårdnad omfattar konsterna, äfven så väl som litteraturen. *Sergell* och *Byström* hafva Svenska Konungar och Mæcenater att tacka för sina flesta beställningar. Också finnes mängden af deras arbeten i fäderneslandet. Men ehuru det interesse, hvarmed egna landsmän och furstar omfatta en uppvexande konstnär, för honom är både uppmuntrande och lyckligt, medför det dock en inskränkning i hans ryktbarhet. Thorwaldsens arbeten äro kringspridda i hela Europa, och det gifves derföre intet land, der de ej äro kända. Sergells åter befinna sig (med undantag af hans Faun, hvilken han lemnade såsom receptions-stycke till Franska Målare-Akademien, och några få andra) alla i Sverige, och Sergell omtalas ock nästan endast i Sverige och Frankrike, ehuru hans snille — efter Canovas yttrande — gjort honom förtjent, att intaga ett rum i Europeisk ryktbarhet vid sidan af denne och Thorwaldsen.

Första aftonen vi besökte spektaklet, gaf man Oehlenschlägers *Hakon Jarl*, och jag var så mycket mera fägnad deröfver, som jag länge önskat mig nöjet få se något af denna Nordens första dramaturgs skådespel. Doctor *Rüge*, hvilken anses såsom Danmarks förnämsta tragiska skådespelare, och som äfven med bifall visat sig på åtskilliga theatrar i Norra Tyskland, hade hufvudrollen. Han är gynnad af ett kraftfullt och imponerande yttre, af en stark och manlig organ, samt af ett uttrycksfullt ansigte. Äfven var hans spel i allmänhet sannt och karakteristikt. Fru *Heger* (Oehlenschlägers svägerska) intager bland fruntimmers-personalen främsta rummet såsom tragisk skådespelerska, och äger onekligen en i hög grad utbildad talang. Hvad som för mig ökade interesset af denna dramatiska framställning, var skaldens egen närvaro. Stycket mottogs med mycket bifall. Min följeslagare och jag öfverenskommo, att följande dagen besöka Oehlenschläger. Jag var tillfredsställd att hafva fått se åtminstone en Dansk original-tragedi — af första ordningen; men den ypperliga komiska scenen, grundad af *Holberg*, har jag till min ledsnad ej ägt tillfälle att lära känna i dess moderland. Man omtalar i synnerhet den komiska skådespelaren *Frydendal* såsom en mästare i Holbergs karakterer. Man kan ej rätt studera Holberg utom i Danmark, liksom Bellman endast i Sverige. Jag hoppas dock någon gång, vid ett annat besök i naboriket, få denna förlust ersatt.

På utsatt tid begåfvo vi oss följande dagen till *Axel og Walborgs* författare. Under vandringen dit öfver *Östergade* och *Vimmelskaftet* hade jag hufvudet fullt af hans arbeten. Min ringa personlighet och svårigheten att uttrycka mig rätt anständigt och prydligt på ett mera

fremmande språk väckte hos mig någon förlägenhet. Danskan och Svenskan äro visserligen så närbeslägtade, att infödingar af de begge rikena förstå hvarann i det närmaste, då hvar och en talar sin dialekt; men samma talesätt i de begge språken innebära dock stundom en olika och nära motsatt mening, och man kan, utan att ana det, ibland säga något mindre passande i stället för en artighet. Jag tyckte mig dock på förhand redan känna föremålet för vårt besök, då jag både var bekant med hans skrifter och sett honom sjelf. Den första tanken, då man skall besöka någon märklig man, inför hvilken man ej vill bära sig tafatt eller dumt åt, är vanligen: jag undrar, huru han ser ut? Och ofta, då man gjort upp hans bild i sin egen föreställning, men finner originalet helt olika dermed, är man till en början lika förlägen, som då man i en examen beredt sig på en fråga, men får en helt annan. En man med ett så vackert och älskvärdt utseende, som *Correggios* sångare, tänkte jag, är säkert också lika intagande i sitt sätt att vara, och om han äfven anser dig för en resande *badaud*, som besvärar personer med besök, blott för att kunna säga, att han sett dem, och skrifva upp det i sin dagbok, låter han visst icke märka det.

Emellertid voro vi framkomne till Biskop *Münters* hus och ringde på klocksträngen. Den, som kom för att öppna, var ingen annan, än skalden sjelf, och jag blef honom föreställd af min goda Cicerone. Efter några ögonblicks samtal befann jag mig med honom lika hemmastadd, som med en gammal bekant. Man kan svårligen vara mer älskvärd, förekommande och öppenhjertig, än Oehlenschläger. Hans manliga skönhet och intagande

um-

umgängessätt göra det lika angenämt, att se och höra honom. Han är, när han så vill, hofman i detta ords ädla bemärkelse, förenande en enkel och liksom medfödd värdighet, med ett lätt och behagligt sätt att vara. Allt som omger honom tyder ordning, smak och elegans. Endast frid och lugn målar sig på hans panna, och andas inom denna boning, hvars murar så ofta genljudat af Nordmanna-harpans djerfvaste slag, och endast omgifven af sin hustru och sina lekande barn, tecknar han med ryssligt sanna färger denna Hakon, som förskjuter sin maka och mördar sin son. Ofvanför hans skrifbord hänga bilder af Marthin Luther, Goethe och Schiller. Han lefver helst i skötet af sin familj. Man skulle tro, att en man af så Attisk urbanitet företrädesvis dväljdes i den stora verlden; men tvertom. Skådespelet är den enda större folksamling han besöker. Han ser der, som han sade, «*ett smukt ansigt,*» hör en vacker musik, och återvänder till sitt skrifbord. Då han yttrade, att han önskade sig tillbaka 20 år af sin lefnad, kunde jag ej med mindre än göra den anmärkning, att han ännu tycktes vara så ung, att denna önskan syntes öfverflödig. Han svarade då, att han likväl fyllde sitt 40:de år en af dessa dagar. Hans yttre antyder likväl föga mer, än några och tjugu år. Den lugna glädje, som hvilar på hans ansigte och hans stilla lyckliga lif tyckes bevisa, att han är en ädel man. Han talade mycket om den vänskap och förening, som borde äga rum emellan Sverige och Danmark såsom brödrafolk, ej allenast i statslifvet, men ock i litteraturen. Äfven tyckte han sig finna, att emellan de upplysta klasserna af de båda nationerna ingen hätskhet ägde rum, och att den blott yttrades af pöbelsinnen. Han är sinnad att fö-

refaga en resa genom Sverige och Norrige, hvilken han föreställer sig såsom blifvande interessant.

Oehlenschläger förde mig en afton till *Rahbek*, hvars bekantskap jag mycket önskade göra. Den muntra gubben, som ännu föga förlorat af sin ungdoms-eld, är nu sysselsatt med sina lefnads-anteckningar, hvilka lofva blifva ganska interessanta. Det är dock roligt, att — som Oehlenschläger yttrade sig — stundom titta in i en menniska. Dylika sjelfbekännelser, som Montaigne's och Rousseau's, äro alltid i psychologiskt hänseende mera upplysande, än folianter af abstrakta afhandlingar. — Efter besöket hos Rahbek gjorde vi en promenad i *Söndermarken*, — en af de vackraste parker på Seland och Oehlenschlägers favorit-promenad, belägen nära det lilla landthus, han bebor vid *Frederiksberg*. Den är i allmänhet stängd och endast tillgänglig för den Kongl. familjen och dess omgifning. Men genom en berömlig liberalitet gör «Fredriksbergs Sångare *)» ett undantag från *profanum vulgus*, och äger sin särskildta nyckel till parken. Det vackra månskenet, den herrliga utsigten och framför allt det goda sällskapet, gjorde denna vandring dyrbar för mig. Vårt samtal rörde icke blott litteraturen, men äfven enskilda förhållanden, och jag var rörd öfver det ädla interesse i de vänligt faderliga råd, hvarmed den lefnadserfarne vise pekade ut vägen för den svage nybörjarn i litteraturen och lifvets stora konst. Innan vi skildes önskade han mig lycka till min resa, till min återkomst till fäderneslandet, och tecknade i min stambok:

Mod, Yngling vid din Vandringsstav ad Stien,
Gak, som en Olding, taus, opmærksom hen!

---

*) Oehlenschläger har förherrligat detta ställe genom en cyklus af Sånger.

Suug Honing af hvert livlig Blomst, som Bien;
Og iil paa Örnevinger hiem igen!

Ehuru Köpenhamn icke är betydligt folkrikare än Stockholm, har staden dock ett lifligare utseende. Den mindre areal-storleken och folkmängdens sammanträngande inom ett mindre utrymme bidraga visserligen härtill; men något ligger troligen äfven i en större rörlighet och liflighet hos folket, samt ett begär att vara mera utom hus, då hos oss man ofta nog ej går någonstädes, utan att hafva ett bestämdt ärende, eller vara bortbjuden, samt fruntimmer hela veckor, och stundom hela månader, vistas inom sina rum. Utroparena af matvaror, legymer och andra saker till försäljning öka jemväl lifligheten och stojet på gatorna, och göra ett afbrott mot den mera klosterlika tystnad, man med få afbrott förspörjer i vår kära hufvudstad. I min barndom påminner jag mig hafva hört, att man åtminstone utropade visor och svafvelstickor — allt för upplysningen — på gatorna. Detta har nu längesedan upphört, och sannt är, att ett skrik här och der är obehagligare, än ett allmänt sorl. Men varu-utropen utanför husen äro af verklig nytta för hushållen. För hvarje vara är ett särskildt slags rop eller modulation i rösten antagen, hvarigenom man på långt håll kan höra hvad som utbjudes till salu, och således förse sig med sitt behof för dagen eller veckan, utan att lemna sitt hus. I stora städer besparas på detta sätt lätteligen ett tjenstehjon i hushållet; ty gröna gången, slagtarhuset, fiskargången o. s. v. gå sjelfva förbi husen. En mängd landt-drägter, hvaribland *Amager*-boernas äro de talrikaste, gifva äfven ett mera omvexlande utseende åt folkvimlet på gatorna.

En af de vackraste inrättningar i Danmark anser jag

de så kallade *Förliknings-domstolarne*, och jag tror ej, att någon kan ogilla dem, om icke advokaterna, för hvilka de, som Fransosen säger: *mangent l'herbe sous les pieds*. Genom dessa domstolars mellankomst blifva hälften af rättegångar dödfödda. Under de trenne år, som föregingo dessa kommissioners inrättande, upptogs vid Köpenhamns Hof- och Stads-Rätter, 1,863 Civil-processer, men de 3 derpå följande, endast 445. Förhållandet har varit enahanda öfver hela riket. Går det på samma sätt framgent, så blir advokaternas öde detsamma, som Bellman säger om de fattiga kyrkotjenarne på Kinnekulle, att «de kunna hvarken födas, paras eller dö.» En sådan kommission är i hufvudstaden sammansatt af en Assessor utaf Hof- och Stads-Domstolen, en medlem af Magistraten, och en af de 32 stadens deputerade borgare. Dessa medlemmar ombytas dageligen. Kommissionen sitter vid slutna dörrar, ingen advokat får företräde (hvilket man troligen ansett nödigt, på det någon *förlikning* skulle komma i fråga), alla kostnader bestiga sig till 12 sch. åt den, som bådar till session (rättvisa för godt köp), och förlikningen blir i protokoll upptagen, af båda parterna undertecknad, samt har verkan af inappelabel dom. Första planen till denna förträffliga inrättning gaf Konferens-Rådet Christian Colbjörnsen, och organisationen deraf grundades genom ett Kongl. beslut 1795. Uti hvarje land, hvars invånare icke äro så bottenärliga, som Schweitzaren, hvilken då han var kallad till domaren, för att afgöra en tvist med sin granne, uppdrog åt denne sin kontrapart, att ensam tala och svara för begge, emedan han ej hade tid för höbergningen, — i hvarje land, som ej bebos af sådane invånare, d. v. s. i alla land, borde förlikningsdomstolar införas.

En i ögonen fallande olikhet mellan grofva brottslingars behandling i Danmark och hos oss, är deras tillstånd att gå omkring och arbeta i staden. Man ser flockar af 20 à 30 fästnings-fångar, klädda i gråa rockar med röda ärmar, samt en byx grå och en röd; item en kedja omkring benet, föras omkring af en väktare, då de gå för att söka sig arbets-förtjenst. Rymmandet är svårt, ty deras drägt förråder dem genast. Ehuru den hvarken är hedrande eller behaglig, är det dock en drägt, bättre än det slädtrafvarenät af trasor, hvaraf dylika uslingar vanligen höljas. Denna förbättring i deras öde, att de genom en yttre bibehållen frihet ej afskiljas från menskligheten och, genom tillfälle af arbets-förtjenst, ej lemnas alldeles åt förtviflan och lära sig att älska arbetet, är både ändamålsenligare och menskligare än deras behandling hos oss. Det vore lyckligt om en dylik förändring i vårt land vunne burskap, då vi äro så långt ifrån, att, i afseende på korrektions- och fång-anstalter följa Amerikas exempel; om eljest allt hvad man hör och läser om denna verldsdels framsteg i detta slags civilisation är bokstafligen sannt.

Från Midsommar till den 14 Juli vimlar den herrliga *Dyrehaven* (djurgården) af åkande, ridande och gående, utaf alla stånd, ungefär som den 1 Maj hos oss. Folklifvet stiger redan några procent. Om vintern vexla spektakler, maskerader och baler. Bland de sednare räknas förnämligast de som anordnas i lokalen *Die Harmonie*, hvilka kunna liknas vid våra dansordnar.

En folkrörelse af särskild beskaffenhet, ehuru icke den behagligaste, gaf Köpenhamn i detta ögonblick ett

ännu lifligare utseende, nemligen upploppet emot Judarne, hvarom tillförene är nämndt. Hvarje afton samlade sig flera tusen personer på torget utanför huset, der vi bodde, (*Hôtel d'Angleterre* vid *Kongens nye Torv*). Ett detachement af garnisonen marcherade de upp och skarpladdade sina gevär. Folket larmade, skrek och kastade in fönster med stenar. Soldaterne skingrade de upproriska och gjorde fångar. Denna förföljelse mot Israëls barn var en härmning af den, som kort förut ägt rum i Hamburg och andra Tyska städer. Föreningsropet der var *Hep! Hep! Hep!* en omvändning af bokstäfverna p. e. H. (*perdenda est Hierosolyma*). När polisen i Hamburg förbjöd detta rop, skreko pojkarne *Hopp, hopp, hopp! Schlag'n Juden auf'n Kopp!* —, till bevis af det gamla ordspråket, *naturam si furca expellas, tamen usque recurrit.* Min betjent (en Svensk) kom en afton in till mig och berättade, att Köpenhamns-boerne voro besynnerligt folk. På min tillfrågan, hvarifrån han tagit denna skarpsinniga slutsats, förtäljde han, att han nyss varit i en bod, der man frågat honom, om man i Sverge äfven hade mycket *gödda* (*Jöder*, judar). «Jag förstod genast, att de menade fyrfoter,» tillade han, «ty andra pläga icke gödas, och jag svarade, att vi hade sådana öfverallt. Nå, hvad gören I med dem? frågade bodbetjenten mig. Jo, vi slagta dem, svarade jag, — och då begynte de allesammans att skratta. Gören I intet så här också? frågade jag. Nej, visst intet, svarade de; här bo de i stora palats och må väl till döddar.»

För att förhöja bullret, kom äfven elden lös en afton. Dess utbrott tillkännagifves icke i Köpenhamn medelst larmskott, trumning och dylika signaler, som gif-

va en eldsvåda hos oss utseende af ett uppror. Endast brandvakterna gå omkring och ropa: *brand! brand!* Polisbetjeningen (klädd i uniform, och icke uppträdande incognito, som i Stockholm) bär såsom distinktions-tecken, att i yttersta nödfall brukas, en rättvisans hand af metall, efter uppvisande af hvilken de skola hörsammas af hvem det vara må. Polisanstalterna äro i allmänhet goda.

Börsen är en gammal och ful byggnad, hvarför äfven en inhemsk beskrifvare, som naturligtvis icke vill se den mörka sidan af föremålen, finner *dieses Gebäude sehr ehrwührdig*, då något annat epithet icke lämpligen kunde hämtas från skönhetsläran; ungefär som en gammal matrona, då hon icke kan kallas vacker, i sista rummet blir vördnadsbjudande. Tornet bildas af fyra drakar, som tyckas ligga på sin skatt, en passande symbol öfver en köpmansbyggnad. Börsen är invändigt full af handelsbodar. En tafla föreställer Christian IV, som skänker Tycho Brahe en guldkedja, hvaraf dock icke många lära förledas till slöseri. Bland andra byggnader, hvilkas beskådande ingen hyr-lakej efterskänker den resande, är Trinitatis-kyrkans *runda torn*, uppför hvars vindeltrappa det berättas att Czar Peter I åkt med hästar och vagn. Vackrare synes mig den anekdoten, som i anledning af detta torn berättas, att, då Czaren, på dess spets, sagt till Fredrik IV: «om jag befaller en af mina Ryssar, att störta sig utför detta torn, så gör han det; har du sådana undersåter, Fredrik?» — denne skulle svarat: «Nej, men jag kan tryggt lägga mitt hufvud till sömns i hvarje Dansk mans knä; har du sådana undersåter, Peter?» — *Frälsarens kyrka* har en vindeltrappa med balustrad utanpå sjelfva tornet, hvilket ger ett siratligt och eget, om än icke architektoniskt

ädelt, utseende åt byggnaden. Öfverst befinnes en glob af 3 alnars diameter, hvarpå står en bild af Frälsaren, sex alnar hög, med en segerfana i handen, hvilken bild af folket kallas (underligt nog för Svenska öron) *den lille Dreng.* Tvenne statyer pryda Köpenhamns torg, nemligen Fredrik V:s och Christian V:s. I afseende på den sednare är dock ordet prydnad illa valdt, ty man kan näppeligen se någon fulare blyklump. Den förstnämnde deremot är en skön *statue equestre*, gjuten af Fransmannen Saly.

Få regenter utöfva ett så faderligt välde öfver sitt folk, som Fredrik VI. Man kan säga, att hans vilja är så god, som en konstitution. Ehuru Danmark, på papperet, har en despotisk regeringsform, äger det *de facto* en så liberal styrelse, som trots någon fristat. Man kan t. e. göra en jemförelse emellan Danmark och Genève, Bern eller någon af de små Schweitziska fristaterna, och man skall finna, att den enskilde medborgaren i många fall är mindre bunden inom kastformer, mindre besvärad af små auktoritets-nycker i den förstnämnde, än i de sednare. Visserligen saknar man i Danmark den del af tryckfrihet, som består i offentlig granskning af Regeringens åtgärder, men det är jemväl med den fria yttranderätten i mången *fristat*, som med liberaliteten hos en viss man, hvilken

«tålde ganska lätt kritiker,
Så snart de rörde någon ann.»

Ingen svårighet är, t. ex. att ifrån ett tryckeri i Lausanne eller Zürich ljunga straffdomar mot alla maktägande i Europa och ställa Kejsare till ansvar för sitt skrifbord, som deliquenten inför en kämnersrätt; men

får man i något af de Schweitziska städernes blad läsa en anmärkning mot deras egen borgmästare, amtman eller fiskal? — Högst sällan eller aldrig. Sammaledes ock i Hamburg, Frankfurt och andra fristater. De derstädes utkommande blad, brochyrer, böcker och pamfletter tala med oförskräckthet till konungar och folk; men tala de äfvenhar samma ton till en syndicus eller regerande borgmästare? Vi hafva icke sett något prof deraf.

Näst den fria yttranderätten, — hvilken jag anser helig och dyrbar, men som jag finner af föga värde, om jag, såsom i en och annan så kallad fristad, skall få skrifva om allt, utom hvad som rör mig såsom medborgare närmast, nemligen mitt eget lands förhållanden, — näst saknaden af detta slags yttranderätt, stöter sig det frihetsälskande sinnet mest vid den kastfördelning af adel, höga dignitärer och andra skråbestämmelser, hvaraf man tror monarkierna ensamt uppfyllas. Sannt är, att en sådan afplankning i samhällsbyggnaden är lika obehaglig, som den förefaller orimlig. Men dels hafva sednare tiders upplysning mycket mildrat den, dels är adels- och penninge-aristokratien ingalunda utesluten från fristater. Jag vill taga det exempel, som är under ögonen. I Danmark, likasom i Sverige, kan den ringaste undersåte nalkas sin Konung, frambära för honom sina bekymmer och angelägenheter; förtjensten, talangerna och det medborgerliga förtroendet öppna för deras innehafvare likaväl hofvets och de högstas salar, som börden och rikedomen. Fordringarne för inträdet i de olika samhällsklasserna äro i allmänhet inga andra, än de af en likstämmig bildning och den yttre hyfsning, som gör nästan alla goda societeter i Europa till en enda. Deremot hafva fullkomligt trovärdiga ögonvittnen försäkrat

mig, att t. ex. uti Genève (en stad af 20,000 invånare) det gifves trenne bestämdt afskilda klasser, nemligen *les riches d'ancienne date, les riches de nouvelle date* och den obemedlade klassen. Ingen amalgamation mellan dessa kaster finner rum, utan hafva de hvar och en sitt organiska lif för sig. Hvar och en fremling angifver i hvilken klass han vill lefva, och räknas ensam till denna. Om någon, som tillhör första klassen, gifter sig i den andra, tillhör han derefter den sednares umgänge. Man kan föreställa sig, huru inskränkt umgängeslifvet skall blifva genom dessa restriktioner i en mindre stad. Äfven sjelfva lokalen bestämmer till en del de olika samhällsgraderna. Så bo t. ex. de rika af ålder i *la hautè ville*, men de öfriga i *la basse ville* *).

Utan upplysning gifves ingen verklig frihet, endast nomadens eller vildens tygellösa lif; med allmän upplysning åter är despotismen omöjlig. Så snart ett folk är upplyst — och det är det Danska — samt följaktligen lifvas af interesse för samfundets och menniskoghetens angelägenheter, kan en offentlig mening hos detsamma icke undertryckas, den må gifva sig tillkänna i tal, skrift eller tryck, och en upplyst regering lyssnar alltid till densamma.

Konungen af Danmark är mycket populär, och förtjenar att vara det. Jag såg honom ofta i borgerlig drägt,

*) En Engelsman, som hade rekommendationsbref till Borgmästaren i Genève, fick någon tvist med polisen, och då han ej ägde någon annan bekant, bad han Borgmästaren vara sig följaktig, för att utreda förhållandet. Min herre, sade den förolämpade Magnaten, om ni vore i London och ni hade ett ärende inför Mairen, skulle ni då bedja Kung Georg IV att beledsaga er dit? "Nej, visst inte," svarade Engelsmannen. "Nå väl," tillade stadens öfverhufvud, "jag är Georg IV i Genève."

omgifven af sin familj, promenera i trädgården vid *Frederiksberg* och blanda sig bland folket, som en husfader ibland sina barn. Han är mild, rättvis och verksam, stiger upp kl. 5 om mornarne, arbetar några timmar, hvarefter han tager emot folk af alla klasser, samt fortsätter sedan till mot middagen sitt arbete, då han vanligen tager sig rörelse i fria luften. Hans lefnadssätt är högst enkelt och, oaktadt han af naturen ej synes begåfvad med någon stark helsa, har dock den stränga regime, Struensee föreskref honom som barn, och det måttliga och verksamma lif, han sedan iakttagit, skänkt honom en kroppsstyrka, som synes bebåda en hög ålderdom. — En af de skönaste minnesstoder för en regent, — i afseende på dess betydelse, ty dess yttre är föga märkvärdigt, — är den utanför Vesterport upprestа stenen, till minne af böndernas frihet från lifegenskapen. Om det än en sällsynt lycka för ett land och en furste, att finna en sådan man, som *Bernstorff*, — hvilken man tillagt det vackra tillnamnet Nordens Aristides — så är det icke heller en alldeles vanlig förtjenst, att med grubbligt och uteslutande förtroende sluta sig till en sådan man, och mera hylla honom som faderlig lärare, än betrakta honom som tjenare och undersåte.

Hvad man föga skulle vänta att finna på *Seeland*, är ett minne af *Carl den tolfte*; det är beläget vid en egendom, kallad *Eenrum*, två mil från Köpenhamn och tillhörig Danska Generalen *Schested*. De sista timmarne af vår härvaro använde vi att besöka detsamma. Monumentet, kalladt *Karlskilde*, består af grå granit och hvit marmor, och har sitt namn, äfvensom sin anledning, deraf att Carl den tolfte, under sitt vistande på Seeland, dageligen begaf sig till den här belägna källa, för att

af en gammal gumma, som bodde der, få vatten, den enda dryck han åtnjöt. Inskriptionen lyder:

«*Den store, odödlige hjelten Carl den tolfte hvilade här under belägringen af Köpenhamn.*»

Hamburg, September, 1819.

Paketen mellan Köpenhamn och Kiel går vanligen på ett par dagar; men Eolus hade så förordnat, att vi nära 6 dygn skulle drifvas omkring på böljorna. Matthisson yttrar någonstädes, att man egentligen bör läsa Odyssén på sjön, för att rigtigt göra sig begrepp om den kringirrande Ulysses öden. Kanske hade en sådan läsning, om jag haft den tillhands, gjort resan interessantare, än den nu var, och gifvit föremålen en mera poëtisk färg. Den enda æsthetiska njutning, jag nu ägde, var att höra paket-skepparen sjunga *di tanti palpiti* och några andra af Rossinis arier. Lyckligtvis var jag icke sjösjuk; ty att lida af denna krankhets marter och höra en skutskeppare sjunga Rossini, måste ungefär vara lika roligt, som att höra *Freu't Euch des Lebens*, under det man springer gatlopp.

Nyssnämnde *Borgruinernas* skald hade icke allenast sin Odyssé med sig på vägen mellan Köpenhamn och Kiel, men ödet förde honom äfven tillsamman med personer, som för honom ägde ett stort interesse, nemligen ett par lärjungar af *Linné* (bröderna *Ferber*), hvilken Matthisson, såsom naturkännare, alldeles afgudar. Han fyller i anledning deraf ett par blad af sin journal med interessanta anteckningar om denna «Naturhistoriens *Luther*,» som han på ett ställe kallar honom; men Upsala

kommer dervid något till korta; ty han säger: «*Upsala, dieser Nebelstern unter den Universiteten, leuchtete durch ihn ein halbes Jahrhundert lang, als ein Gestirn erster Grösse.*» *Concedo*, hvad det sednare angår; men hårdt är det dock, att kalla ett universitet, som ägt Ihre, Celsierna, Rudbeckarne, Melanderhjelm, Wallerius m. fl., för att icke nämna flera dess nuvarande utmärkta lärare, för en *Nebelstern*; och det vore interessant att veta, huru många Tyska universiteter, hvar för sig, kunna uppvisa ett större antal förtjenta män, än Upsala; ehuru gerna må medgifvas, att Linnés namn gjort detsamma mest verldskunnigt, och att han fullkomligt försvarat sitt valspråk: *famam extendere factis.*

Under dessa eviga sex dygn, som vi drefvos omkring på det upproriska elementet och

Nocte sublustri nihil astra præter
Vidi et undas — (*Horat.*),

hade jag tillräcklig tid, att göra bekantskap med ressällskapet, som bestod af en Dansk tullnär, med sin kära hälft (tre gånger äldre än han), samt deras katt (således hela hushållet), en Polsk jude, en fransosiserad Schweitzare samt en Rysk handlande med långt skägg. Holberg kunde häraf kanske gjort en komedi; men mig föreföll alltsammans snarare tragiskt, i synnerhet som min bror låg så sjökrank, att jag fruktade det han skulle uppgifva andan, och jag kan aldrig tänka på denna färd, utan att säga med *Mester Gert Westphaler, den meget talende Barber*, då han beskrifver sin resa från Haderslöv till Kiel: *aldrig forgietter jeg den Reise!*

Ändtligen lät ofvanbemälte vindgud blidka sig och blåste vår paket i stäfven, i stället för i förn. Alla segel sattes till. Vi flögo förbi Möen, med dess krit-

berg, likt en annan Leukas; vår köl sköt med pilens hastighet genom strömmen mellan Laaland och Femern; längre bort sågo vi *Kolberger-Heide*, der slaget stod mellan Svenska flottan och Christian IV., hvarest han förlorade sitt ena öga, då . . .

«*Han stod vid höjen Mast*,»

och snart voro vi vid inloppet af Kiel. *Omne nimium nocet*, och medvinden var nu så häftig, att fock-masten nära strukit. Fartyget låg derjemte så mycket på en sida, att man från relingen beqvämt kunde sticka foten i vattnet, hvilket för en ovan sjöman hade ett mäkta förfärligt utseende. Ändtligen fingo vi stiga i land, och 30—40 karlar föllo genast öfver vårt bagage, för att draga försorg hvar och en om sin bit, liksom om man räddat oss ur sjönöd. Den Tyska ärligheten var dock en borgen, att de spridda fåren åter skulle samlas i fårahuset, d. v. s. ett godt hotel. Så snart jag kommit dit, erhöll jag besök af en hop Judar, hvilka ängslades att få veta, huru det stod till med deras trosförvandter i Köpenhamn, ty ryktet om folk-upploppet mot dem hade spridt sig hit, och vuxit betydligt på vägen. Jag hade haft så ledsamt hela resan, att jag tyckte litet skämt på bekostnad af våra med-bekännare af Gamla Testamentet icke kunde skada, och målade derföre ut deras lidande i Köpenhamn föga mildare, än Israëls barns medfart i Egypti lande. Men det gyllene ordspråket, att den, som gräfver en grop för en annan, faller sjelf deruti, fick jag äfven nu besannadt. Jag trodde, att de hederliga penning-judarnes ömma efterfrågan om deras kamraters öde hade sin grund i en varm brödrakärlek, men fann, att det blott var en kurs-spekulation. Af förhållandet med judarne i Köpenhamn — stora silfverackapa-

rörer — ville de sluta till kursen mellan specie och papper, och då jag, till återtjenat för min vackra historia, ville vexla species mot papper, sade de: Om det så är, som Herrn säger, få vi ej silfver hit på lång tid. Agio är nu betydligt högre, o. s. v. Summa: detta nöje kostade mig flera riksbank-daler, än ett godt spektakel.

Kiel har ett skönt läge och vackra promenader vid Östersjö-viken. En mil från staden börjar Holsteinska kanalen, hvilken i flera fall varit jemnförd med den Languedocska. Den har 8 slussar, fyra för opp- och fyra för nedfarten. Öfre bredden af kanalen säges vara icke mindre än 100 fot (således 14 fot bredare än den Languedocska) och vattendjupet 10 fot (4 fot mer, än vattendjupet af nämnde hydrotekniska mästerverk). Vid ingången är ett stort packhus, der varorna omlastas, då kanalen ej medgifver större eller mera djupgående fartyg. Ett institut för *die Forstwissenschaft* finnes jemväl i Kiel.

Vägen mellan Kiel och Hamburg (öfver *Preetz*, *Ploen* och *Segeberg*) är herrlig. Under 6 hela mil far man genom ett paradisiskt land af fruktbärande fält och kullar, ek- och bokskogar, omgifna af små insjöar och floder. Bondhusen äro snygga och folket ser öfverallt nöjdt och treffigt ut. Ehuru vi hafva myeket tallar hos oss, har jag dock aldrig sett någon allé af dylika träd; men fann en sådan mellan Ploen och Segeberg, omkring ½ mil lång, hvilket jag antecknade, för egenhetens skull, emedan det torde vara den enda planterade barrskogs-allé, som någonstädes finnes. Den vård, de beskedliga Holsteinarne ägna sina kreatur, sticker betydligt af mot den Svenska bondens sätt, att fara fram med sina. För en plog, icke större än en af våra, spännes tre och än-

da till sju hästar. Plogen är försedd med ett par hjul strax framför billen. Ibland ser man flera par hästar och oxar på en gång spända för ett åkerbruks-redskap, hvilket dock synes vara ett öfverflödigt sparande af deras krafter. Också bo folk och fä gemenligen under samma tak, men husen hållas likväl särdeles snygga. Utom den närmare tillsyn, som ägaren derigenom kan hafva öfver all sin kära boskap, påräknar man af denna sammanflyttning äfven någon värme för vintern, ty vedbrand är kostsam och eldning sker endast med torf. All stängsel är af sten, jordvallar eller lefvande häckar, hvilket gör ett landskap oändligt vackrare, än våra gärdsgårdar, som alltid med en ledsam kommatering afbryta naturens vackra meningar. Folket är i allmänhet vackert, ansigtena af en god art och ren teckning. — Frugt har man nästan för intet. En vindrufs-klase, som hos oss skulle betalas med 2 R:dr, har man för 2 skilling. Hvad felas då det vackra och rika Holstein? Ett bättre språk. Platt-tyskan bland en skön natur och ett vackert folk passar, som en har-skramla i en harmonimusik.

I Preetz sällar sig en ung man till oss, hvilken nästan kom min fosterlands-känsla att rodna. Då han hörde, att vi talte Svenska, blef han utom sig af glädje. Han hade blifvit så intagen af de Svenska tropparnes »*schönt Haltung*,» då de under sista kriget tågade genom Holstein, att han tog tjenst bland sina fiender och tjente 6 år vid Gardet till häst. Sedan hans kapitulation var förlupen, ville hans far, en välmående trädgårdsmästare, hafva honom hem till sig. Han hade nu tillbragt ett fjerdedels år i sin fädernestad, men påstod sig dermed ej kunna uthärda längre. Under det han berättade mig allt

detta

detta, hade vi kommit till hans föräldrars hus. Det beskedliga folket var högst bedröfvadt öfver deras sons oförnöjsamhet med sitt hem, och gubben sade: *es muss dann fürchterlich gut bey Ihnen in Schweden seyn.*

Vid ankomsten visar sig Ploen i en tjusande belägenhet. Under det hästarne spändes om, gick jag upp till slottet, för att derifrån bättre kunna öfverse landskapet. Vid ingången till trädgården stod en gammal man med crachan på rocken. Då han såg, att jag var utländning, erbjöd han sig, att vara vår Cicerone och visa oss de vackraste utsigterna. Vi vandrade en timma tillsammans under allehanda samtal, och den gamle betedde sig utmärkt förekommande. Vid min återkomst till värdshuset erfor jag, att det var regerande Storhertigen af Holstein Oldenburg, Peter Fredric Wilhelm, hvilken af sin kusin, Storhertigen Peter Fredric Ludvig, blifvit förklarad svagsint, hvarefter denne öfvertagit landets administration. Dervid upplöstes äfven gåtan för mig, att jag tyckte honom vara särdeles lik någon person, som jag sett i Sverige, men jag kunde icke påminna mig hvem. Denna höga person var ingen annan än Storhertigens syster, vår sista Enkedrottning, Hedvig Elisabeth Charlotta. Att dömma af det samtal, hvarmed H. H. hedrade den okände vandraren, kunde ingen rubbning af hans förståndskrafter märkas, och jag har äfven hört, att politiken haft mera del i hans uteslutande från styrelsen, än hans moraliska brister.

I samma mån man nalkas Hamburg blir landskapet sandigt, flackt och enformigt. Fästnings-verken äro raserade. Der lågo förut 3 à 400 kanoner. Intet annat minne af stadens befästning finnes för närvarande, än *die*

Thorsperre, eller att portarne, vid vissa efter årstiden afpassad timma, tillslutas. Vid tullen väntade jag de vanliga ceremonierna af passuppvisning, visitering m. m.; men dylikt kom ej i fråga. Det är dock en skön sak, sade jag till mig sjelf, att komma till en *fri* stad. Ingen frågar, hvarifrån man kommer, hvart man ämnar sig, hvem man är, hvad man har i kapp-säcken, o. s. v. Man anländer, man vistas så länge man behagar, man reser af, utan att derföre begära lof af andra. När jag genomfor de långa förstäderna, och de mörka, trånga, krokiga gatorna, med husen vända med gafveln mot gatan, kunde jag icke tro, att jag sedan skulle trifvas så förträffligt i denna *Altwater-Stadt*. Trakten omkring *der Jungfernstieg* är rätt vacker och några välsignade eldsvådor hafva äfven föranledt till stadens försköning och uppförande af hus i en modernare stil. Man säger, att namnet skall uppkommit af det gammal-Sachsiska ordet *Ham*, som betyder *skog*. För närvarande är dock nejden väl skoglös.

Denna lilla republik, af omkring 140,000 invånare, som spelar rollen af en oberoende, sjelfständig stat, emottager stora makters sändebud, och, genom flit, omtanke och hushållning, af en jordlapp och några skepp beredt ett rikt, lyckligt och lugnt fädernesland åt sina söner, lemnar en vida gladare anblick, än månget stort och murket välde, kämpande, som Kotzebues dram, mellan «*Fattigdomen och den ädla stoltheten.*» Som jag under dessa veckor varit verklig Hamburgare, lemnande all fals och flärd utanför tullporten, såsom det enda förbjudna gods i en fri Hanse-stad, har jag gjort mig så nära, som möjligt för en fremling, bekant med denna stats-inrättning och den enkla mekanismen deraf.

Hamburgs immediata riks-frihet upphörde med Tyska rikets upplösning. Sedan har staden, tillika med sina systerstäder Bremen och Lübeck, fört namn af fri Hansestad. Hamburgs borgare föra sjelfva stats-förvaltningen. Verkställande makt är Senaten. Man skall vara 30 år gammal, Lutheran, Hamburger-borgare och kunnig i stadens privilegier m. m., för att kunna väljas till Senator. Fyra Borgmästare, fyra Syndici, 24 Senatorer (oberäknadt tjenstemännen) utgöra Senatens personal. Häraf äro 3 Borgmästare, 11 Senatorer, samt tjenstemännen *Rechts-gelehrte*: de öfrige köpmän. Tjenstemännen hafva ingen röst. Borgmästare och Syndici bära titel af *Magnificenz*, de graduerade Senatorerna kallas *hochweise* och de öfrige *wohlweise Herren*. I kyrkorna sker offentlig förbön för Senaten. Dessa embeten beklädas för lifstiden. Jemte Senaten regerar *die erbgesessene Bürgerschaft*. Dess medlem är hvar och en, som besitter ett hus i staden, hvarför han minst betalt 1000 Specie. Nu kommer en intermediär makt, emellan Senaten och Borgerskapet, för att uppväga och förlika dem, nemligen *die Ober-Alten*. Dessa stå ungefär, som de Gamles *Tribuni plebis*, emellan Rådet och folket. De tre första förvaltarne af hvarje församling kallas *Ober-Alten*. Deras samfund utgöres tillsammans af 15 personer. Tvistigheter i handels-saker afgöras inför ett Commerce-Collegium, bestående af 15 köpmän och en *Schiffer-Alter*. Dödsdomar, som i Senaten fällas, hänvisas först till trenne Universiteters sanktion.

Med denna samhälls-författning styres den lilla fristaten fredligt och lyckligt. Oaktadt någon militärmakt här ej synes komma i fråga, är dock dess vapenstyrka

relatift betydligare än kanske något annat lands, och under sista kriget bevisade *Hanseatiska legion*, att industrien och handels-sinnet ingalunda utesluta mod och sjelfuppoffring. Värfvade trupperna i staden utgöra ej öfver 1000 man infanteri och omkring 100 ryttare. Dessa äro dock af en utmärkt vacker hållning och kosta öfver en million mark årligen. Men sjelfva hufvudstyrkan utgöres af *Borger-gardet*, som räknar 10,000 man. Hvarje borgare tjenar dervid tills han fyllt 60 år. Musiken, som är rik och förträfflig, består jemväl af bara amatörer, eller medborgare, liksom truppen. — Senatens garde deremot, ett slags stadstjenare, äro verkliga kameleonter, visande sig i alla möjliga skepnader. När de göra hedersvakt, kallas de *reitende Diener*, och se ut som dragoner; men dessemellan vandra de ömsom efter likvagnarne, klädda i svarta kåpor med hvita alonge-perukker, ömsom äro de kärlekens härolder och flyga omkring som bröllopsbjudare, klädda som eleganter i broderade rockar, escarpins, chapeau-bas, &c. Dessa sysslor äro emellertid ej att förakta, ty de säljas stundom för 20,000 mark, och derutöfver.

Theatern är i allmänhet rätt god. Den dramatiska scenen har flera sujetter af stor förtjenst, t. ex. Hrr *Herzfeldt* (elev af den store *Schröder*), *Jakobi* och *Kühne*. Såsom komiska aktörer stå i främsta rummet *Schmidt*, *Lebrun*, *Weiss* och *Gloy*. Ensemblen är nästan alltid förtjenstfull. Operans förnämsta prydnad är den berömde tenoristen *Gerstäcker*. Då Hamburgarne säga, att han har *eine himmlische Stimme*, hafva de visserligen rätt deri. En mera metallrik, böjlig, ren och hög tenor gifves svårligen. Han skulle vara den första sångare, om det ej felades honom eld och konst-studium. Sådana partier åter,

der icke passion och konstfärdighet i alltför hög grad erfordras, såsom t. ex. *Sargines*, *Tamino*, *Belmont* (Enleveringen) och *Eduard* (Fanchon), sjunger han alldeles förträffligt. Lägger man härtill hans sköna figur och hans lätta, behagliga spel, så måste man alltid åt honom inrymma ett utmärkt rum, som tenorist. Såsom kammarsångare är han äfven högst intagande.

Oaktadt publiken temligen lifligt besöker scenens förädlande nöje, kan man icke säga, att den i allmänhet förekommer särdeles æsthetisk. Öfverdrift i spel och skrik i sång vinner icke sällan mesta bifall. Icke destomindre öfvar *det höga Allmänna* (som Thorild kallade det ädla Publikum) ogeneradt sin höga doms-rätt, och sjelfva *Gerstäcker* har varit hvisslad, samt måst göra afbön. I öfrigt framställer sig publiken ogenerad, d. v. s. herrarne med hattarne på sig, till dess ridån går upp, äfvensom de visa sig med betäckta hufvuden på publika ställen, på baler, i brillanta pavilloner o. s. v., och ogerna lemna cigarren.

Hvad man kallar Societet — så vida man dermed menar större samqväm, som komma tillsammans utom för att äta och dricka — erbjuder staden sparsamt. Till undantagen höra Minister-husen, samt en del här bosatta fremmande kapitalister. I flera af dessa kretsar infördes vi af vår minister, Envoyén *Signeul*, som är utmärkt artig mot sina landsmän och hvars hus dageligen är öppet för sällskaps-lifvets njutning. — Hamburg är deremot en ypperlig mat-ort, samt derjemte ett nederlag för de utsöktaste viner från alla land. Detta glömma dess invånare icke, och en klassisk middag i Hamburg företer en lyx, som troligen icke annorstädes äger rum, och kan sedan äfven gifva samtals-ämne för några veckor, hvarigenom middagen liksom öfvergår till efterverlden. Man

bjudes på kort, en månad förut, och bereder sig liksom till ett hög-offer hos de gamle. Vid utgåendet smyger man en ½ Specie i handen på en af betjeningen, samt inom passande tid ett kort i lådan, och man har sålunda afbördat sig alla samhällspligter i denna väg. Visiter tagas vanligen icke emot, äfven om våningen, af klärering, stod liksom i ljusan låga. Detta kallas, att njuta sin frihet. Bruket af drickspenningar, vid utgåendet, förefaller de flesta fremlingar stötande. Betjeningen aflönas hufvudsakligen på detta sätt. Zwey-drittlarne samlas i *eine Büchse*, och hvarje fjerndels eller half-år sker utdelning. Några fremmande hus lära en gång förenat sig, att afskaffa denna plägsed och aflöna sin *valetaille* på vanligt sätt. Som likväl ganska få kunde förmås, att ingå i denna revolution, och dessa likafullt måste erlägga tributen på fremmande ställen, återgick detta bruk, liksom konstitutionen i Neapel, snart till sitt gamla. I öfrigt finnes denna domestik-beskattning ingenstädes, utom i Italien, der den i så måtto lemnar mindre valuta, att man der måste gifva några scudi åt hvarje förnämt herrskaps betjening, derföre, att de äro så goda och önska fremlingen välkommen till deras stad.

Hamburg har flera vackra omgifvelser, som under den sköna årstiden erbjuda tillfällen till angenäma utflykter. Deribland räknas förnämligast *Harvstehude*, en engelsk park-anläggning vid en arm af Alstern; *Rainville*, en vacker trädgård med värdshus vid Elben, hvars rotunda, eremitager, Otaheitiska hyddor m. m. äro i en behaglig stil; *Billwärder*, som innesluter sträckan af Hamburgarnes lustställen och sommarnöjen, samt slutligen *Wandsbecker-nejden*, hvars promenader ungefärligen kunna liknas vid Köpenhamns djurgård. I den by, som

gifvit denna nejd sitt namn, bodde icke längesedan den berömde *Claudius*, liksom Pope i sitt *Twickenham*, och Tyskland gjorde vallfarter till den ena, liksom England till den andra byn. Men Claudius och hans *Wandsbecker-Boten* äro nu nära glömda, och få besöka hans graf på den landtliga kyrkogården. Denna litterära glömska är orättvis. Till en del har den kanske sin grund i den blygsamma titel, under hvilken Claudius utgaf sina skrifter, nemligen den nyssnämnda *Wandsbecker-Boten*. Det objektiva, friska och barnsligt rena hos Claudius gör, att hans skrifter, i stället för att vara gamla, med hvar dag nästan blifva yngre. I parabler står han högre än *Krummacher*, ehuru denna är mer bekant, och näst *Herder*. Såsom humorist är han bland de utmärktare, Tyska vitterheten kan uppvisa. — *Leopolds* sköna stycke, *Sorgens Son*, uppgifves i hans arbeten vara af *Claudius*, men är af *Herder*.

En oförgätlig minnes-sten står på den lilla kyrkogården vid *Ottensen*, nära Rainville. Der hvilar, under en stor lind, *Klopstock* vid sidan af sin älskade *Meta*. Bådas grafstenar stå invid hvarannan. På hennes har han sjelf låtit rista denna inskrift:

Saat von Gott gesäet, den Tag der Vollendung zu reifen.

Margaretha Klopstock
erwartet da, wo der Tod nicht ist,
ihren Freund, ihren Geliebten, ihren Mann,
Den sie so sehr liebt
Und von dem sie so sehr geliebt wird.

Aber hier, aus diesem Grabe
Wollen wir mit einander auferstehn,

Du mein Klopstock, und ich, und unser Sohn,
Den ich dich nicht gebären konnte!

Klopstocks afsked, då han skildes vid någon af sina vänner, var alltid: *Man sieht sich immer wieder!* — Det länder Danska Regeringen till evig heder, att genom sin frikostighet hafva satt en man, som Klopstock, utom behof och i tillfälle att följa ensamt sin bestämmelse, som skald. Huru få äro de Regeringar, som löna inhemska litteratörer, ännu mindre fremmande. — Klopstocks enka, efter andra giftet, lefver ännu i Hamburg.

Klopstock hade redan vid skolan i *Pforta* utarbetat en del af det episka poëm, som sedan skulle göra honom odödlig, och inväfde några episoder deraf i ett tal, som han skulle hålla såsom primus i sin klass. Då han gaf det till läraren i Mathematiken (hvilken på Abderitiskt vis äfven undervisade i æsthetiken) till genomseende, återlemnade denne talet till den unga skalden med det yttrande, »att deruti intet var att ändra, emedan det borde utstrykas ord för ord,» — ett omdöme, närmande sig mathematikern *Mallebranche's*, sedan han sett *Racines* Phèdre: *Mais qu'est ce que tout cela prouve?* Messiadens författare lät sig dock icke afskräcka, utan läste sitt tal, som gjorde en utomordentlig verkan. Efter dess slut, sade Läraren: det är likväl obegripligt, huru ren galenskap kan vinna, genom blotta deklamation! — Klopstock ansåg rimmet som ett barbari och en lemning af munk-poësien. Han var förvissad, att det snart skulle bortläggas af alla verkliga skalder. Då man någon gång klagade för honom öfver svårigheten, att förstå hans Oder, t. ex. den, som börjas

Ferner Gestade, die Woge schnell — svarade han,

att det var, emedan man ej *ville* förstå dem. En egen händelse är den, att en Turk lärde sig Tyska, enkom för att läsa hans Messias, om hvilken Muselmannen hört så mycket talas. Intagen af poëmets höga skönhet, lade han det ifrån sig med de orden: «Allah må förlåta honom, att han af Christus gjort en så stor man!»

Man kan svårligen göra en litterär revolution på ett ädlare och skönare sätt, än han gjorde den. Han gaf blott ut sin Messias, och, kommenterad af Lessing, visade den på en gång höjden af den skaldekonst, till hvilken Tyskarne kunde lyfta sig. — I början af Franska revolutionen hänfördes Klopstock, liksom åtskilliga andra Tyska tänkare och lärde, af dess höga anda och utlofvade gyllne frugter, ehuru han, liksom de, afskydde dess sednare excesser. Emellertid erhöll han, jemte Schiller, diplom såsom Fransk medborgare. Ett rykte sade, att han återsändt diplomet, men det har ej bekräftat sig.

Societeten i Hamburg är ganska bildad, särdeles den qvinliga delen deraf. Fruntimmerna läsa, utom modersmålet, vanligen Fransyska och Engelska, stundom Italienska. Karlarne äro frisinnade, öppenhjertiga och tjenstvilliga. Vår Konung är mycket älskad och aktad. Under den tid, han här var General-Guvernör, vann han allas förtroende och tillgifvenhet, hvaremot de andra Franska Marskalkarne, genom förtryck och stundom egennytta, visat sig i ett högst ofördelaktigt ljus. — Hamburgarne omtala äfven alltid med tacksamhet vår tappra General *Döbeln*, som skyndade till deras försvar.

I allmänhet utmärker sig staden genom ett fritt, gladt och välmående lefnadssätt. Frihet, verksamhet, lif och trefnad gifva åt den en karakter, som lätt vederlägger dysterheten af den första anblicken. Efter slutade

göromål tager man sig gerna en promenad utåt den vid Alstern belägna sköna alléen, *Jungfernstieg*, prydd med sina båda vackra paviljoner, *Alster-Pavillon* och *Elb-Pavillon*, der en glad musik, rafraichissementerna och vimlet af de vandrande lätt fördrifva en aftonstund.

I en fristad, som Hamburg, får man naturligtvis tänka och tala hvad man behagar; äfven skrifva och trycka det för den inhemska styrelsen, om man ej befarar andra makters inflytelse. Förbud af tryckta skrifter saknas dock icke. Jag påminner mig hafva läst en rolig anekdot i detta hänseende. Vid samma tid som den sorgliga katastrofen med *Struensee* och *Brandt* ägde rum i Danmark, uppstod en theologisk strid emellan Pastorerne *Götze* och *Alberti*, hvaraf den sednare tog döden. En fattig vindskammare-poet i Hamburg fann dessa ämnen rörande nog, för att deröfver skrifva tvenne balladèr, som utropades i städerna Hamburg och Altona (hvilka, som bekant, äro sammanbyggda, ehuru den sednare tillhör Danmark). Knappt hade hans snillefoster blifvit bekanta, förrän den ena balladen förbjöds i Hamburg och den andra i Altona. Hvad var att göra? Han ställde sig på gränsen af de båda städerna, och räckande högra handen mot det republikanska området ropade han: «Hvem vill köpa *Struensee* och *Brandt*?» och med den venstra åt det kungliga: «Hvem köper *Götze* och *Alberti*?» — Nyheten af hans krigsputs bidrog till dess framgång och innan kort var hans upplaga utsåld.

Berlin, Oktober, 1819.

Baggesen lemnar ett underhållande kapitel i de betraktelser, som förekommo honom under farten öfver

Lüneburger-Heide, den mest mattande sandöcken i Tyskland. En sådan fiktion önskar jag den resande mellan Hamburg och Berlin, såvida han ej har den lyckliga gåfva, som Napoleon bland andra ägde, att kunna sofva när och hur länge han behagade. Vid *Fehrbellin* gick jag af, för att bese slagfältet der den Svenska hären 1675, under den sjuke, åldrige och sängliggande *Wrangel*, led ett stort nederlag. Nära landsvägen är (år 1800) af en egendomsherre en minnesvård af sandsten upprest, att för efterkommande uppfriska minnet af denna seger. På ena sidan står «den stora Churfurstens» namn, jemte Cesars bekanta ord, förtyskade med «*Er kam*, *er sah*, *er siegte*,» på 2:ne andra läsas namnen af hans generaler och på den fjerde en inskription, innehållande, att på denna segerdag grundades af de tappra Brandenburgarne Preussens storhet.

Så snart min res-kamrat Kantzow anländt hit, började våra ströftåg. Ett af våra första besök var till Friherrinnan *Helvig*, till hvilken jag hade böcker och bref från *Geijer* och *Schröder* i Upsala. Samtalet föll genast på Sverge — som af de Lesbiska systrarnas författarinna älskas med värma — och på dess litteratur. Vår ceremoni-visit förvandlades till ett samtal af öfver 3 timmar, hvilket genom hennes snille och vidsträckta kunskaper för oss blef högst interessant. Med glädje återsåg jag General *v. Helvig*, hvilken jag, som barn, sett och om hvilken jag hört så ofta talas af min far, som varit den tappra krigarns skol-kamrat. «Måtte den dag komma, sade han, då jag ännu en gång kan få visa, huru högt jag älskar Sverge. Skulle det olyckligtvis åter blifva inveckladt i ett krig, skall jag ej dröja, att erbjuda

det min tjenst.» — Följande aftonen inbjödos vi till en soirée af konstnärer och lärde, der äfven den berömde *Gneisenau* och hans familj infann sig. Aftonen var en af de interessantaste, man kunde önska sig. Författarinnan *v. Arnim*, född *Brentano*, befann sig äfven bland gästerna och bidrog med sin qvickhet och originalitet, att bevinga tiden. Man kan icke se och höra henne, utan att komma ihåg *Mignon* i «Wilhelm Meister,» till hvilken hon i sin ungdom synes kunna hafva varit förebild. Genom Frih. *Helvig* hafva vi blifvit införde i flera interessanta hus, t. ex. hos *Gneisenau's*, StatsRådet *v. Stägemanns* (författare af *Vaterländische Gesänge*), StatsRådet *v. Nadlers*, m. fl. Den sednare har en utvald samling af taflor, gravyrer, antiqviteter, m. m. General *Gneisenau* (general-guvernör i Berlin) är en af de värdigaste och hyggligaste män, jag sett. Hans blygsamhet öfver hans i sednare åren hastigt vunna upphöjelse, kläder honom lika mycket, som hans begär, att underrätta sig om andras mindre lyckliga omständigheter och bispringa de af lyckan glömde, hedrar hans hjerta. I Sverge har han varit icke mindre än 4 gånger, och senast 1814. Mot vår vän Atterbom har han visat en faderlig godhet. Genom fru *Bruun* i Köpenhamn hafva vi äfven blifvit införda i StatsMinistern *v. Humboldts* hus, ett af de interessantaste i Berlin.

La Motte Fouqué har jag blott sett en gång på gatan. Han bor på sin egendom nära *Rathenow*, och kommer endast på besök någon gång till Berlin. Hans stora popularitet har betydligt aftagit, och han räknas redan till det förflutna. Som enskild man njuter han mycken aktning, och lefver högst lycklig i kretsen af sin familj. Han är nu en man om 50 år eller derutöfver,

och tjenade redan i första kriget 1790 mot Fransoserna. Ehuru han är högst ridderlig i skrifter och åthäfvor, samt en varm fosterlands-vän, erhöll han dock icke jern-korset vid sista frihetskriget. Nästan alla författare äro mer eller mindre söner af sin egen tid, och dess makt har äfven tryckt sin stämpel på *La Motte Fouqué's* bildning. När han först infördes i den litterära verlden af *A. W. Schlegel*, under namn af *Pellegrin*, lofvade han, åtminstone för det dramatiska, annat, än han sedan blifvit. Under hans manna-ålder var för hans betryckta fosterland ingen annan räddning, än i christlig tro, lidande, kamp och förhoppning; och denna stämning, blandad med en ädel ridderlig anda, återfinnes äfven i alla hans verk, och bidrog troligen, att anslå alla Tyska sinnen på denna tid. Efter en förhoppningsfull uppenbarelse i sin *Alwin*, förde han oss genom sin *Held des Nordens* och *der Zauberring* i en verld af ridderlig ära, tro och tapperhet. Hans sköna dikt *Undine* har länge varit och är ännu en af Tysklands favorit-romaner.

Men, hvem är denna lilla magra man, med sammanprässadt ansigte och eldkols-ögon? Af blotta anblicken borde man kunna gissa, om man ej förut visste det, att det borde vara Kriminal Rådet *E. T. A. Hoffmann*. Naturen har aldrig kunnat skrifva en läsligare stil, eller i ett ansigte bättre afspegla det inre, än i hans anletsdrag. Jag bekänner, att liksom jag aldrig känt mig rätt hemmastadd vid läsningen af hans skrifter, ehuru mycket originalitet och snille de än äga, lika litet dragningskraft kände jag till sjelfva personen. När jag betraktar honom, är det mig dock oförklarligt, huru han kunnat skrifva så till sägande musikens uppenbarelse, i sina *Fantasie-Stücke in Callot's Manier*. Den djupa blick

han kastar i den mest mystiska konst — hvilket jag anser musiken vara — och den mästerliga förklaring han lemnar öfver alla operors opera — *Don Juan* — måste dock vittna om ett harmoniskt inre. *Hoffmann* är i allmänhet mycket sluten, särdeles mot fremlingar, och hans närmare umgänge delas af högst få personer. Bland dessa är den utmärkte skådespelaren *Devrient*, hvars onda ande (eller *Haus-Teufel*) den sednares fru kallar honom. Så snart hon med gråt och böner bragt sin man derhän, att han lofvat icke dricka mer, kommer genast hans vän och för honom med sig till nya Bachi offerfester.

I vitterheten är det nästan alldeles tyst. Det ser ut, som hade både författare och publik tröttnat. Den sednare tyckes icke vidare bry sig om poësi och är förfallen *in eine unerqvickliche Verse-Scheu. Ernst Schulze*, författare till *Die bezauberte Rose* och *Cäcilie*, nyligen död, har haft en fläkt af popularitet. Hvad man mest saknar i hans dikt, är verlds- och mennisko-kännedom. Dessa brister tillskrifvas hans ungdom. Brist på koncentration och objektivitet vidläder honom äfven. Men hans vers är alltid vacker och *Poësi der Sprache* äger han i hög grad. I allmänhet kan man om *Schulze* göra samma anmärkning, som öfver mängden af vår poësi, att den icke tillhör *lifvet*, såsom de gamles, utan blir en kammar-vitterhet, uppväckt, bildad och utförd mellan fyra väggar. De gamles författare voro män i staten, — krigare, statsmän, talare, — de kände det praktiska lifvet äfven i dess innersta. Dante var embetsman, Petrarca skref, såsom statsman, sina skönaste sonetter, Cervantes var redan stympad, som krigare, innan han diktade sin Don Quixote; betäckt med ärofulla ärr, sjöng Camoens sin Luciade; Milton hade tröttnat i embetsmanna-

mödor, innan han å nyo målade för oss Edens skuggor; nästan hvarje verkligt snille har just under sin praktiska bana plockat poësiens skönaste frugter. Endast i vår tid skall vitterheten vara något för sig sjelf, och derför blir den äfven en drifhus-vext, som förvissnar i fria luften.

En lofvande dramatisk talang uppenbarar sig hos *Houwald*. Hans stycke *das Bild* är, ehuru det ej gömmer någon djup tragisk anda, skrifvet med så mycket koketteri för scenen (jag vet ej något bestämdare uttryck), att det svårligen kan förfela sin effekt. Hans *Leucht-Thurm* saknar deremot all dramatisk hållning och objektivitet. Utom *die Schuld* och *König Yngurd* har Müllner nyligen lemnat ett nytt drama: *die Albaneserinn*, hvilket måhända öfverträffar hans båda föregående arbeten, åtminstone säkert det sednare. Huru det kan taga sig ut på scenen, har jag dock svårt att säga. *Klingemanns* stycken gifvas stundom. Han har egentligen blott talang för uppkallandet af *en* känsla hos åskådaren, nemligen den af det *hemska*. Man är vid läsningen eller åskådandet af hans stycken alltid till mods, som om man kände sig innesluten i ett dystert, unket grifthvalf, och icke visste hvarken hur man kommit dit, eller hur man skulle komma derifrån. Hans *Faust* — troligen det bästa af hans stycken — gör ett rysligt intryck.

Vid det ständiga ropandet på ombyte, och oförmågan att alltid kunna lemna något nytt af värde, måste man återgå till det gamla, och befinner sig deraf ej sämre, särdeles då Schiller och Goethe, Shakspeare och Calderon uppkallas. Detta är dock högtids-rätter; oftare får man åtnöja sig med *Schröders*, *Ifflands* och *Kotzebues* stycken. Hos den förstnämnde, som mest imiterat från Engelskan, felas icke talang för intrig, si-

tuationer och scenisk beräkning; äfven det humoristiska bryter stundom fram, ehuru genast qväfdt af den effektsökande tårmilda ton, som den tiden framför allt eftersträfvades; men dialogen är alltför mager, och tröttar läsaren. Detsamma gäller till viss grad om Iffland, som dock hade vida mer *vis comica*, men som äfven måste skatta åt sentimentaliteten. Ett par komedi-författare, hos oss föga kända, *Jünger* och *Bretzner*, fylla äfven då och då en stund af theaterqvällen, och äro, hvar på sitt vis, icke utan talang. Den ena lider dock af nog mycken flackhet och den andra af klumpighet. Såsom lustspels-författare står Kotzebue ännu främst bland sina landsmän. Om han ej lemnat något klassiskt stycke i denna väg, är det, som *Jean Paul* säger, ej af brist på qvickhet, utan snarare derför, att han ägde för mycket deraf. Hans oupphörliga jagande efter effekt, för hvars ernående han uppoffrar allt annat, hans frivola behandling af ämnen, och hans besinningslösa slösande med rika dramatiska gåfvor, ha ej tillåtit honom, att lemna något verkligen fulländadt. Han har dock skrifvit ypperliga scener, särdeles i den komiska genren, och hans dialog är merendels underhållande och qvick; äfvensom nästan alla hans stycken äga någon lycklig theatralisk beräkning, som gjort, att de hållit sig på scenen. I allmänhet har hans firma nu kommit lika mycket i vanrykte, som den förut var omtyckt; men ingen Direktion kan dock umbära hans stycken, såsom hvardagsrätter, och på det hela måste man tillerkänna honom mera snille, omvexling och uppfinnings-gåfva, än t. ex. *Goldoni*, *Marivaux*, och andra, som en tid beherrskat scenen.

Så-

Såsom de flesta andra nationer ropar den Tyska på ett äkta nationellt lustspel, men dermed ser ännu mörkt ut. Hvad Holberg och Molière gifvit hvar sitt land och hvad Shakspeare gifvit alla tider och länder, felas ännu här. I detta fall, som i hela det romantiska drama't, blir den sistnämnde alltid mönster. Han är likväl i allmänhet ojemnförligt högre skattad, som sorgspel-författare, än som lustspels-diktare. Om Shakspeares tragedier tala alla; men huru sällan nämnas hans komedier? Några lyckliga försök med deras öfverflyttande på Tyska scenen äro likväl gjorda. Hvem ser t. ex. *Wie's Euch gefällt — Ende gut, alles gut, — Was Ihr wollt* m. fl., utan att känna sig i den rätta romantiska lustspels-verlden, der allt är frihet, lif, glädje, harmlöst skämt? Man njuter här det leende, som Homer kallar «gudarnas odödliga löje,» hvaribland ingen suck af det menskliga eländet och dess brister blandar sig. Snarare än att söka härma dessa snillets och inbillningens lätta lekar, efterbildar man det så kallade moral-lustspelet, der, under form af skol-aga, ett karakters-lyte framställes till åtlöje och begabbelse, hvarmed, såsom det påstås, poësien dock skall uträtta något nyttigt. I den romantiska tragedien hafva Tyskarne — åtminstone hittills — kommit närmast dess höga urbild. Skulle det ej äfven blifva så med det äkta romantiska lustspelet? För intrigen och ironien hafva de mindre talang än Spaniorn, Fransmannen och Italienarn. De skola derför troligen aldrig i det slag af komedi, der de förstnämda egenskaperna utgöra hufvudgrunden, hinna dessa sceners mönster. Men för den humoristiska lifsprincipen, för det romantiska lustspelet äro de mera danade, och *Jean Paul* ensam är i detta hänseende en

grufva, som kan vara tillräcklig för ett helt folk, en hel vitterhet. Antagom t. ex. att, i stället för Holberg, Molière, Goldoni, Regnard, Sheridan m. fl., som med mer och mindre framgång blifvit efterbildade, det Tyska snillet tog till mönster Shakspeare, Ben Jonson, Beaumont & Fletscher, Calderon, Lopez de Vega, samt i allmänhet den Spanska scenens romantiska lustspel? Månne icke deraf ett lustspel skulle uppkomma, mera analogt det Tyska snillet och karakteren hos denna nation? Den höga lefnads-ironien uppenbarar sig visserligen i åtskilliga Tyska dikter, t. ex. i Goethes *Gross-Cophta*; men man har deremot med skäl anmärkt, att detta stycke är otheatraliskt, och faller för mycket *ins Breite*. Ett af de bästa nyare original-lustspel, jag känner, är Oehlenschlägers *Freya's Altar*, fullt af humor, qvickhet och harmlöst skämt, ehuru det är mera beräknadt för läsning, än för scenen.

Det enda offentliga nöje, som Berlin erbjuder sina gäster, utom den lysande Carnevals-tiden, är spektaklet. Derom kan nu mycket sägas. Först är man ej ense om i Tyskland, hvad i detta fall är äkta konstmässigt, eller ej. Den theatraliska konstens studium hvilar i detta ögonblick på ingenting mindre än afgjorda principer. Jag tror, att den tredje perioden för densamma nu inträdt, eller är på vägen att utveckla sig. Tyskarnas första skådespelare-konst bestod i mycken pathos och den gamla uppskrufvade tragediens manér. Den andra perioden var den, som inleddes af *Eckhof* i Mannheim och bragtes af *Iffland* till sin kulminations-punkt: den bestod i en trogen härmning af naturen. *Schröder* och *Fleck* vidtogo denna bildningskedja, men gåfvo tillika väckelsen till den tredje, nemligen en sträng objektivi-

sering, hvilken fordrar en sjelfständigare och friare uppfattning af ämnet, än den afgångna skolans. När man betraktar skådespelar-konstens vilkor, att en scenisk konstnär måste på samma gång i inbillningen skapa och i verkligheten utföra sitt föremål; att han ej, som hvarje annan artist, t. ex. målaren, bildhuggaren, skalden, först kan framkasta sitt arbete i ett ögonblick af ingifvelse, och sedan stiga tillbaka för att i lugn bedömma, öfverse och förbättra det; att det största af hans konst är inspiration med full besinning; så måste man medge, att den rigtning denna konst nu tagit, gifvit dem, som dermed sysselsätta sig, ett vida svårare problem att lösa, än det af naturens blinda härmning.

Men denna brytning mellan den nya och gamla skådespelar-skolan skall nödvändigt göra, att de Tyska skådebanorna ej allenast skola sakna öfverensstämmelse sins emellan, utan äfven hvar och en af dem sakna enhet inom sig sjelf. I Hamburg t. ex., der det Iffland-Schröderska maneret fortplantas, bedömmer man olika individualiseringen af en karakter, mot i Berlin, der *Fleck*, *Wolff* och andra (till en del uppvexta under Schillers och Goethe's handledning) börjat poetiskt objektivisera framställningen; liksom det naturliga hos en Gerard Dow och Van Dyk är ganska olikt det naturliga hos Titian och Rafaël. Att det sednare problemet är den sceniska konstnärns nya och högsta syftning, synes mig ovedersägligt; men dertill fordras ett snille och konst-studium, som endast fallit på få individers lott. Öfvergången är märkbarast. De artister, som äga mest intelligence, hafva redan flyttat en fot inom det nya området och till en början förlorat den æsthetiska jemnvigten. Andra vid-

hänga blindt de gamla formerna. Deraf blir ensemblen — så nödvändig vid framställningen af ett konstverk — förlorad. I stycken af stor omfattning, t. ex. *Wallenstein, Jungfrau v. Orleans, Egmont* m. fl., samt Shakspeares sorgespel, kan det minst undvikas. En af de spelande vill liksom lyfta ur inbillningens verld en karakter in i verkligheten, en annan slafvar i den yttre natur-härmningens band, och en tredje förstår hvarken natur eller konst, utan hjelper sig på vanliga sättet, med lånta gester och en meningslös, men dundrande deklamation. Om man än har nöjet, att se enskilda karakterer förträffligt utförda förlorar dock det hela i hållning.

Emellertid kan en scen, der *Wolff, Devrient, Lemm, Unzelmann* och *Beschort*, samt Mad. *Wolff*, Mad. *Stich* och Mad. *Schröckh*, uppfylla hufvudrollerna, icke annat än lemna mångfaldiga tillfällen till en verkligt æsthetisk njutning. Hr och Fru *Wolff*, bildade i Weimar under Schillers och Goethes ledning, utgöra ett ädelt och förträffligt konstnärspar. Den förstnämnde — sjelf underbyggd af en berömlig litterär och artistisk bildning — innehar hjelte- och älskare-rollerna i alla större stycken (d. v. s. poetiskt taladt), och utmärker sig genom ett grundligt konst-studium, ett liksom medfödt ädelt och otvunget väsende på scenen, samt en skön, tydlig och korrekt deklamation. Man bör se och höra honom i Goethes *Tasso*, för att dömma, huru nära poesien och skådespelare-konsten äro beslägtade. Det är liksom ett skönt ansigte i en spegel. Denna fina komposition — en elysisk dröm, hvilken man fruktar, att se förflyttad i jordisk drägt, af farhåga, att dess ursprungliga, lätta fägring skall försvinna — återger han med ett behag, ett lif, en sanning, som ingen före honom uppnått och kan-

ske ingen efter honom skall hinna. Detta är verklig poesi, både i tanke och utförande. Nästan lika lycklig är han i *Egmont*, *Leicester*, *Don Cesar*, *Rhamnes* (Sappho) och några andra roller, hvari han utmärker sig. Han är jemväl ett bevis, huru yttre fägring, en imponerande figur, en stentors-stämma, och dylika tillfälliga gåfvor, hvarigenom hopen sättes i rörelse, lätt undvaras af en artist, som förstår uppfatta och återgifva det poetiska af sitt ämne. Detsamma gäller om hans fru, som, åtminstone nu mera, har intet af yttre fägring, men endast sin höga konstnärs-förmåga att tacka för det bifall, med hvilket hon utför *Elisabeths*, Grefvinnan *Terzky's* och andra hufvudroller. — I det borgerliga sorgespelet (för att nyttja en antagen benämning), äfvensom i den högre komiken och i *Spitzbuben-Rollen*, torde *Devrient* länge få söka sina like. Om hans dyrkan i Bacchi tempel, tillsammans med hans vän Hoffmann, skadar hans helsa och troligen i förtid beröfvar Berliner-scenen denne utmärkte konstnär, har hans genialiska uppfattning af *Mephistophiles*, *Frans Moor* och flera dylika roller dock kanske sin grund i det intimare umgänget med denne snillrike man. Som *Falstaff* är han lika originell och väcker högtider af skratt *). I mera sentimentala älskareroller, såsom Max Piccolomini, Phaon o. a., uppträder

*) Hvarje äkta tragedi bär liksom inom sig fröet till dess motsats, lustspelet, och fruktar ingalunda parodien. Shakspeare insåg detta så väl, att han till och med sjelf användt den vid sidan af sina upphöjda scener, i samma stycke. När t. ex. Henrik här ryckes ur sitt lösaktiga lefnadssätt af upproret och fadrens vrede, parodierar Falstaff denna scen redan på förhand. Att låta en sådan parodi gå *förut* en allvarsam scen, är det största vågstycke; men Shakspeare visste nog hvad han kunde våga.

Rebenstein, gynnad af ett skönt yttre, en vacker och manlig organ, samt ett intagande spel. En skådespelare af ännu större värde äger Berliner-theatern i *Lemm*, hvilken, bland andra karakterer, gaf *Buttlers* i *Wallensteins Tod* alldeles förträffligt. Näst Devrient intager *Unzelmann* första rummêt i komedien och är i allmänhet mera humoristisk. Jag har aldrig kunnat göra mig någon fullständig idé om skrifvarns roll i *Egmont*, förrän jag såg den gifven af denne ypperlige skådespelare, hvars höga ålder likväl snart torde förkunna hans mistning *).

Publikens favorit bland fruntimmers-personalen är afgjordt Mad. *Stich*. Den, som lyckan tillskyndar, att se henne i t. ex. *Jungfrau v. Orleans*, skall äfven finna denna hyllning rättvis. Den inspiration, den blandning af hjeltehöghet och landtlig enfald, den kraft att utföra ödets beslut, i förening med den undergifna resignation, med hvilken hon faller sjelf, som offer, vid slutet af sin bana, — allt, med ett ord, hvad skalden lagt i denna på en gång himmelska och menskliga karakter, uttrycker hon med en sanning och natur, som öfverträffar den spändaste förhoppning. Lyckligtvis är hon dervid gynnad af ett yttre, som — åtminstone på scenen — är idealet af en *Johanna*, skönt, ädelt, amazonlikt i ordets vackraste bemärkelse. Hennes organ är klangfull och mild. *Les habitués* af gamla stammen anmärka något mot hennes deklamation, och deri kunna de möjligen hafva rätt; *sed ubi plurima nitent!* — En fullkomligare *Jeanne d'Arc* uppträder troligen ej på nå-

---

*) Dog sistl. år. Han firade 1821 sitt 50-åra jubileum såsom skådespelare.

gon scen. Som *Maria Stuart*, *Thekla* i Wallenstein, *Clara* i Egmont, *Donna Diana* i Moretos bekanta lustspel *), och några andra stycken, sågo vi henne med samma odelade nöje. Ett stycke, hvaruti ensemblen lemnade föga öfrigt att önska, var *Emilia Galotti*, då *Orsina* derjemte utfördes af Mad. *Schröckh*, *Odoardo* af *Mattausch*, Primsen af *Stich*, o. s. v.

Operan är för närvarande i en mindre gynnande belägenhet. *Fischer* har lemnat scenen. Publiken gaf vid hans aflägsnande ett bevis af den despotiska makt, som den nästan öfverallt, utom hos oss, utöfvar, men hvarvid den likväl sjelf stundom vinner minst; ty onekligen är förlusten af en så ypperlig skådespelare och sångare, som *Fischer*, en nog dyrköpt seger för en tillfällig nyck eller ovilja. Händelsen var denna. Man gaf Mozarts *Figaro*, der *Fischer*, som vanligt, hade sin triumf i Figaros parti. Vid den vackra arian *Non più andrai* ropades det brukliga *da Capo!* Sångaren — antingen han var trött eller i öfrigt odisponerad — låtsade icke höra det. Men vid hans nästa inträde blef han hvisslad och spektaklet afbröts. Han begärde sitt afsked och erhöll det. Någon tid derefter gafs en koncert, till förmån för de fattige. *Fischer* hade erbjudit sig, att sjunga; men vid första ljudet af hans röst, skallade hela salen af hvisslingar, hvilka fortforo en fjerdedels timma, och det var honom icke möjligt att hvarken få utföra sitt parti, eller göra någon förklaring inför Publiken. Han lemnade således Berlin. Ingen kan neka, att icke publiken med mycken konsequens vidböll sin doms-rätt, ehuru nog strängt. Äfven Mad. *Stich* har en gång varit hviss-

---

*) Sednare gifven på vår scen, under namn af *Amanda*.

lad, likväl icke för sitt spel, men i anledning af en händelse, rörande hennes enskilda lif, och »det höga allmänna» utöfvar således äfven i detta fall en oblidkelig censur. Först efter afbön och knäfall (såsom det berättats) tilläts det henne, att fortsätta sin theatraliska bana och återvinna den gunst hon förlorat. — Jag vet mer än en stad, der scenens prestinnor efter ett dylikt *faux-pas* ej allenast icke hvisslas, utan efter en så kallad »resa till Tyskland» emottagas med lika lifliga applaudissementer, som om de verkligen varit borta, att studera sin konst.

Den vackraste fruntimmers-röst på denna scen, och kanske i Europa, är Mad. *Milder-Hauptmanns*. En mera ren, välljudande och harmonisk stämma, i *canto spianato*, kan man svårligen föreställa sig. Hennes sätt att sjunga är enkelt, man kan nästan säga natur-sång. Med det Italienska maneret befattar hon sig alldeles icke. Deremot är hon förträfflig i Glucks operor, och någon bättre *Alceste* eller *Armide* torde man nu ej få höra. Mad. *Seidler-Wranitsky* utmärker sig dernäst lika mycket genom sin sköna och behagliga stämma (bildad i det Rossiniska maneret), som genom sin vackra figur och sitt lyckliga spel. M:ll *Eunicke* (höfligtvis af Recensenter kallad M:ll *Unique*) sträfvar att utmärka sig genom en otalig mängd mer och mindre lyckade fioriturer. Röst, figur och spel äro i öfrigt täcka och intagande. — Chören är talrik och väl öfvad. Kapellet är förträffligt. På dekorationer, kostymer och yttre apparat förslösas en stor kostnad. Icke sällan uppsättas stycken för 20,000 R:dr Preussiskt (omkr. 40,000 R:dr B:co) och derutöfver. Baletten är talrik och lysande, och dess första sujetter Hr *Hoguet*

och M:ll *Lemière*, samt M:ll *Rönisch* och *Vestris*, ser man med nöje.

I den dåliga *Behrend'ska* musiksalen hörde jag *Mœsers* violin och dagen derpå *Spohr's* i Opera-salongen. Om denna ton-konstnär icke i allmänhet skrifver så väl för sång, sjunger han deremot så mycket bättre på sitt instrument. Hans stråke tyckes ha en verklig själ, hans toner andas ömsom kraft, känsla och behag. Oaktadt han äger en sällspord säkerhet, renhet och färdighet i sitt föredrag, åsyftar han mindre koncert-spelarnes vanliga triumf, att lysa genom mekanismens utbildning, än att så till sägande uttala en bestämd, inspirerad musikalisk karakter, och visar sig derigenom verklig konstnär.

Berlinarne anse deras hufvudstad, som den skönaste i Europa, och ingenting kan vara mera billigt. Jag har till och med hört en Götheborgare, som sade detsamma om sin födelse-stad. Med fördomsfria ögon betraktad, är staden onekligen mycket vacker, d. v. s. reguliert och väl byggd, med breda gator, stora torg, vackra palats, o. s. v. När man åter å andra sidan finner architekturens tröttande enformighet, gatorna och torgen, genom deras vidd, nästan obefolkade, ett flackt läge, samt brist på höjder, torn och vatten, hvarförutan en vacker tafla icke gerna låter tänka sig; så hafva sådana städer, som Neapel och Genua, samt i afseende på naturläget, äfven Köpenhamn och Stockholm, i hvarje målares ögon företrädet. Berlin har en enda verkligt vacker *point de vue*, nemligen den från Opera-huset, utåt *die Linden* till *Brandenburger-Thor*; men huru många omvexlande utsigter hafva icke de med vatten omgifna hufvudstäderna? *Spree*-floden, som genomlöper staden, bidrager intet till dess fägring, och är, mot dess prakt och vidd,

endast att betrakta som en grumlig rännil. Deremot är promenaden *unter den Linden* säkert en af de vackraste i Europa, och man har dervid intet att påminna, utom den myckna smutsen, höst och vår, och det besvärliga dammet om sommaren. Om de här grasserande hvirfvelvindar kan man svårligen göra sig begrepp, och det ligger icke mycket öfverdrift i det yttrande, jag hört af en bekant, att han aldrig behöfde någon sand-dosa på sitt bord, ty han räckte blott ut papperet genom fönstret, så var det genast sandadt. *Unsere Brillen-Periode*, sade en Berlinare, då vi talte om det allmännare bruket af glas-ögon, kommer mycket af ögonens försvagande genom det damm, som oupphörligt blåser oss i synen. *Brandenburger-Thor* anses för den vackraste tull-port i verlden. Frågan kan nästan vara likgiltig; men de, som uppställa den, böra först se *Porta del Popolo* i Rom. Segervagnen af bronz ofvanpå stads-porten var bortförd till Paris af Napoleon, men har af de Allierade blifvit återeröfrad, och har nu på sin segerfana erhållit *jernkorset*, till belöning för sitt välförhållande.

Sällan har något land varit tacksammare mot sina stora män, än Preussen, — om man dermed menar, att man visar dem en värdig aktning under deras lefnad och en fortvarande hyllning efter döden. De minnen, som tala om deras utmärkta regenter, oberäknade, finner man samma bemödande iakttaget mot enskilda. De öppna platserna i och omkring Berlin vittna derom. Nästan alla torg äro prydda af stoder, och den store Churfursten, Prinsen af *Anhalt Dessau*, *Schwerin*, *Keith*, *Ziethen*, *Seidlitz* och *Winterfeldt* tala ännu, ur bronzen eller marmorn, till sina efterkommande. Sant är, att alla dessa, utom den förstnämnde, som är en vacker *statue*

equèstre, i artistiskt afseende äro nästan under kritik; men det var ett misstag af konstnärn (den falskt naturalistiska härmningen, af *Bernini*, ledde småningom till denna ytterlighet i former); den offentliga hyllningens välmening är dock sann och lefvande. I Garnisons-kyrkan har äfven penseln förvarat bilden af de bland dessa hjeltars sista ögonblick, som stupade för fäderneslandet. Af dem, som deltogo i sista befrielse-kriget, hafva redan *Blücher*, *Bülow*, *Scharnhorst* och *Gneisenau* erhållit kolossala statuer i marmor. I *Rauchs* atelier sågo vi bilderna af *Bülow* och *Scharnhorst* i en enkel, värdig och stor stil utförda. Till minne af de under frihets-striden fallna krigarne, har konungen låtit uppresa ett monument af jern, utanför staden. Det är i Göthisk stil och har hvarken i afseende på läget eller det artistiska något utmärkande. Det smaklösa sammanhopandet af ornamenter, bilder, nicher, m. m. gör det snarare fult, än vackert; men såsom upprest af den fosterländska erkänslan blir det alltid en ädel minnesvård. Till belöning för dem, som utmärkt sig i «det heliga kriget,» stiftades äfven *jernkorset*, hvilket ännu af hvarje Preussare bäres med mera stolthet, än någon annan utmärkelse. Instiftaren hade med dess preglande af jern velat påminna om befrielsen från den «jernålder,» hvarur de ädles mod ryckt fäderneslandet. Endast fyra storkors utdelades, nemligen åt nuvarande Konungen af Sverige, åt Blücher, Bülow och Tauenzien. Åt dem, som förtjent jernkorset, men som döden undanryckte denna utmärkelse, har på Statens bekostnad minnesvårdar blifvit upprättade; i lands-kyrkorna äro minnestaflor uppsatta, förvarande deras namn; presterna tolkade i Herrans tempel deras bragder, på det hugkomsten deraf skulle lefva i helig åminnelse hos

efterkommande. Detta uttryck af national-andan är lika hedrande, som det mod, hvarmed Preussarne vågade lif och egendom, att afskudda ett nesligt fremmande ok.

Konungens ståndaktighet under olyckan, hans förtroende till sitt folk, hans personliga mod och hans enkla, anspråkslösa väsende, hafva förvärfvat honom den popularitet, han nu äger. Hans yttre uttrycker bilden af en rättskaffens, hjertlig, okonstlad och välmenande fader för sitt folk. Hans lefnadssätt är borgerligt och praktlöst. Ofta ser man honom i uniforms-syrtut med släpmössa, uti en karrikel med 2 hästar, åtföljd af en adjutant, eller till fots, promenera i staden. Man har förebrått honom hans böjelse för militären. Den äger dock icke sin grund i endast omtankan för dess yttre prakt, såsom det ofta föregifves, men i öfvertygelsen att ett land, som Preussen, med dess politiska läge, icke kan vara sjelfständigt utan en öfvervägande krigsmakt.

En ännu skönare roll, i de sednare decennierna af Preussens häfder, spelar hans förevigade gemål. Då Napoleon — såsom det försäkras — tillät pamflett-skrifvare i det af honom eröfrade Berlin, att smäda Drottning *Louise's* minne, uppförde han sig visst ej ridderligt; men han visade äfven på samma gång, huru stor en qvinnas makt kan vara på ett folks öden, då han i förföljelsen mot henne ansåg sig bekämpa den national-anda, som ännu lifvade Preussarne. Äfven om någon af de svagheter, som man om henne förtäljt, skulle äga sin grund, är det dock något oändligt stort hos en qvinna, att vara den sista, som ej misströstade om fäderneslandets räddning, och förtjena den hyllning, som träffade den gamla Romaren, *quod de republica non desperasset.* Ädel, skön, olycklig, framstod hon som fosterlandets räddande

och hämnande Genius, och det var kring hennes döds-säng — i förtid bäddad af sorgen öfver Preussens förnedring —, som alla ädla hjertan slöto sig till hennes förkrossade gemåls, för att svära hämnd åt fosterlandet. Preussens mödrar och döttrar dröjde icke, att följa ett så ädelt efterdöme. De täflade under frihets-kriget i nit och uppoffringar med sitt lands försvarare. Den skönaste belöning, som dem derföre kunde bjudas — utom medvetandet af en helig pligts uppfyllande —, var ett minne af *Louise*. På detta sätt uppkom *Louisen-Orden*, som utdelades åt dem, hvilka mest utmärkt sig genom ädla gerningar under denna pröfvotid. Lika enkel, som vacker, består den blott i en ring af jern, med inskrift: *Ich gab Gold um Eisen*; till betecknande, att de lemnat sina juveler och sitt guld, att derföre smida vapen för fäderneslandets befrielse.

I skuggan af cypresser och tårpilar uti parken vid *Charlottenburg* står ett doriskt tempel, af en ädel och enkel stil. Vandraren, som nalkas det, anar redan, om han ej vet det förut, att det är helgadt åt saknadens och kärlekens minnen. Der hvilar den sista drottningen af Preussen. Portarne öppnas, och man inträder i en marmorsal, upplyst af den uppifrån infallande dagern. Ingen öfverflödig prydnad stör anblicken af detta rum, endast tvenne kandelabrer, i skön, antik stil, stå vid öfra ändan af rummet, för att upplysa det om natten. På en upphöjning synes en sarkofag med den förevigades bild, i Carrara-marmor, utförd af *Rauch*. Konungen önskade, att bilden skulle blifva Hans *Louise*, icke förskönad af konsten, men sådan hon lefde. Enligt deras omdöme, som sett henne, är bilden äfven fullkomligt lik. Den är så vacker, som inbillningen kunnat skapa den, och gör

ett djupt, heligt intryck. Hon är icke död, hon endast slumrar. Med en känsla af qvinlig blygsamhet och stilla andakt sluter hon sina händer mot bröstet. Det rika draperiet förråder de sköna formerna. Lugnet, som är utgjutet öfver det hela, är icke grafvens, utan hvilans. Ingen inskrift omtalar hennes dygder och titlar, endast den Preussiska örnen vid hennes fot tillkännager, att hon tillhört huset Hohenzollern. På muren öfver sarkofagen hänga sju kransar, offrade af hennes barns och makas händer. Hvarje år, på hennes dödsdag, samlar sig hennes sörjande slägt vid hennes graf, till en helig åminnelse-fest. Bakom sarkofagen är ett hvalf, till hvilket Konungen ensam har nyckeln. Der hvilar hennes lik i en blykista.

Promenaderna i Charlottenburgs park besökas flitigt af hufvudstadens invånare, och anses som ett *nec plus ultra* af natur-skönhet. I det sandiga Brandenburg förekommer äfven en större fläck af lefvande grönska, genomskuren af vatten, som en elysisk dröm; men den, som sett Nordens pittoreska landskaps-taflor — för att icke tala om parkerna i *Stow* och *Blenheim*, om Skottland, Schweitz och Italien — försättes deraf i ingen beundran. Näst denna park begagnas *der Thiergarten*, (eller som den äfven kallas *die Zelte*, af de derstädes från tält till pavilloner förvandlade värdshus), till landtliga utflykter. *Invita natura* låter sig dock icke mycket göra till försköning, och det enda man kan åstadkomma är en mängd alléer i en flack och sandig jordmån. Lustvandringarne försvåras, för den, som dervid ej är van, genom det idkeliga plöjandet i sanden. Tälten besökas flitigt af herrar och damer, hvilka sednare ej låta förjaga sig af de moln utaf tobaksrök, som ofta uppstiga ur hör-

nen af dessa sällskaps-rum. De offentliga nöjena hos medelklassen och de lägre stånden består merendels i att med sin pipa och ett glas vistas i ett värdshus, eller i fria luften, spela keglor, o. s. v.

Den högre bildning, genom studier och bekantskap med fremmande länder, som man träffar i de första kretsarne, och den mindre bundna ton, i förening jemväl med daning af resor och idkandet af sällskaps-talanger, som utmärka de första borgar-husen och medelklassen af embetsmän, ger åt Societeten i Berlin en jemnförelsevis liflig och interessant karakter. Skicklighet för målning, talang för musik, poëtisk dilettantism, beläsenhet och en allmän, stundom temligen grundlig, kännedom af de sköna konsterna, är hvad man rätt ofta träffar. Kortspel för de äldre, och dans vid pianot, samt emellanåt musik, äro likväl här, som annorstädes, nödvändiga tillflygter för tidens fördrifvande. Ehuru sällskaps-lifvet är vida lifligare och mera underhållande, än i höga Norden, skiljer det sig lika mycket från Fransmännens och Italienarnes. I allmänhet har Nordbon för mycket individualitet, för litet lust, att endast behaga, och för mycken fruktan för ett misslyckadt försök i denna väg, för att blifva, som sällskaps-menniska, hvad Fransmannen är. Tysken vill gerna lägga grundlighet i allt och detta, i förening med språkets vidlyftiga ordställningar, gör hans konversation, jemnförelvis till Fransmännens, som ett allegro speladt i adagio-takt. De sednares förmåga, att med lätthet vidröra alla ämnen, okonstladt och med behag framställa sin egen tanka och genast gifva rum åt en annan, äger intet annat folk. I ett samqväm af Fransmän måste hvar och en liksom rycka till sig det ögonblick, han vill tala, då hos oss deremot den är alltför god, som vill

prata bort en timme och, om han behagar, ensam göra *les fraix de la conversation*. Hvad Preussen särskildt angår, saknas här, liksom i alla suveräna stater, ett samtalsämne, som i allmänt interesse öfverväger alla andra, nemligen den offentliga diskussionen af representativa angelägenheter, hvilka icke gerna här kunna bli föremål för allmän och öppen granskning. Återstår således litteratur och konst, hvilka ämnen, hos ett starkt reflekterande och grundligt folk, gerna leda till abstraktioner och ensidiga meningar, de der icke sällan med envishet försvaras. Att hufvudstads- och societets-sqvaller skall hafva sin lilla del i laget, är naturligt.

Den mest inflytelserika man i staten är Premier-Ministern, Furst *Hardenberg*. Omdömena öfver honom äro, särdeles utom landet, ganska delade; men otvifvelaktigt är han en af de utmärktaste statsmän, Preussen någonsin ägt. Om vi här lemna å sido konstitutions-frågan, i hvilken väl åtskilligt kunde anmärkas i afseende på furstens förhållanden, måste man å andra sidan dock medge, att vid hans tillträde af ministèren landet var styckadt, utarmadt och nära sin upplösning; att under hans organisation frihets-kriget kunde utföras med kraft och seger; att riket under hans administration blifvit så sjelfständigt, välmående och lysande, som någonsin; att han, ehuru tolk af en suverän vilja, infört en mängd liberala författningar (t. ex. om Adelns uteslutande från rättigheten, att bekläda alla högre militära och civila tjenster, och om upphäfvande af de lagar, som fjettrade konstfliten); att han, genom afskaffandet af *die Erb-Unterthänigkeit*, ett slags lif-egenskap, skapat en klass oberoende landtmän i Preussen; att han satt i verket en financiell stats-

plan,

plan, hvarigenom beskattningen blef jemnare och billigare fördeld, än den någonsin förut varit i Preussen; att en mängd andra nyttiga mått och steg med dessa reformer ägde sammanhang, t. ex. försäljningen af kyrkogods till betäckande af Statens utgifter, ett nytt och ändamålsenligare tull-system m. m. d. — om man, säga vi, måste medge allt detta, så skall man äfven medgifva, att icke allenast Stats-Ministern genom denna förvaltning rättfärdigat sin Konungs förtroende, men äfven till en icke så ringa del rättvisat det eljest klandervärda bibehållandet af en suverän makt; ty det torde vara fråga underkastadt, huruvida med nya konstitutionella former en så hastig, planmässig och konseqvent förbättring af Statens organisation låtit sig utföra. Åtminstone har jag hört ganska utmärkta och äfven liberala politici vara af denna tanka. En konstitutionell statsform är genom dessa förbättringar endast förberedd, och kan nu vida lättare införas än för några år sedan.

Betraktar man Preussens statsförfattning såsom despotisk, eller oinskränkt suverän, så måste man dock anse det offentliga deltagandet i allmänna ärenden och yttrande-rätten härstädes mindre inskränkt, än i flera andra länder, under samma kategori. Landets ekonomiska och financiella ställning, pålagornas beskaffenhet och utgörande o. s. v., äro åtminstone föremål för all publicitet, och Furst Hardenberg har sjelf varit den första, som låtit trycka redogörelser i denna väg. Censuren är jemväl mindre skuggrädd och tryckande, än i flera andra länder med samma regeringssätt. Ett undantag från den *de facto* liberalare behandlingen af dylika ämnen gör dock uppträdet med *Jahn*, *de Wette*, och de med *Sands* före-

tag och *Burschenschaften* gemenskap ägande förhållanderna, der en måhända otidig stränghet röjde sig. Domstolarne äro aktningsvärda, och, — hvad man svårligen skulle tro, — det gifves till och med en, hvilken i sjelfva Preussens hufvudstad har offentlighet, nemligen Öfver-Apellations-Rätten öfver Rhen-länderna. Den likgiltighet, med hvilken dess sammankomster bevistas, visar dock, att invånarne här på långt när ej äga det begär, att deltaga i offentliga öfverläggningar, som Fransmännen och Engländarne. Fremmande åhörare infinna sig sällan.

Universitetet i Berlin, hvilket ännu blott är några år gammalt, går med stora steg till en hög utbildning och är ett nytt bevis, att faran af ett lärosäte i hufvudstaden är ingen. Man kan anse den berömde filologen Prof. *Wolf* som dess första upphofsman. Det inrättades under *Steins* ministèr, hvilken i början hade allehanda betänkligheter; men den förtjenstfulle *Humboldt* och historikern *Müller* gingo snart på Wolfs sida, och lärosätet anlades. Långt ifrån att af hufvudstads-lifvet hafva rönt något menligt inflytande på sin sedlighet, äro de studerande i Berlin mera sansade, ordentliga, stilla och bildade, än vid något annat Tyskt universitet. Det är här en allmän sägen, att vår utmärkte *Berzelius* erhållit lysande anbud, för att intaga en lärostol här, men att han med en ädel fosterlandskänsla vägrat detta anbud.

Tvenne fabriks-anstalter, som förtjena särskild uppmärksamhet, äro Kongl. Porcellains-fabriken och Jerngjuteriet. Den förra utmärker sig såväl genom arbetets godhet och den smak, hvarmed det är utfördt, som genom målningens skönhet. I afseende på små jern-arbeten äro Preussarne öfver alla andra nationer, med un-

dantag i vissa fall af Engelsmännen. Ifrån och med kolossala monumenter, statyer och byster, till de finaste konststycken och fruntimmers-nipper, utföras de med en fullkomlighet, som man har svårt att föreställa sig, och som lemnar föga eller intet öfrigt att önska. Fullkomligt lika och mästerligt gjutna byster och medaljonger af Preussens stora män och ryktbara personer kunna redan utgöra ett kabinett. För Preussaren äro bland dessa Furst *Blüchers* och den förevigade Drottning *Louise's* bilder i synnerhet omtyckta. Äfven målnings-konstens mästerstycken har man afbildat i denna metall, och jag påminner mig, bland andra, *Leonardo da Vincis* Nattvard, utförd i en liten tafla af jern, några tum stor, med en förvånande trohet, klarhet och finhet. Man har sagt mig, att för närvarande jemväl kyrkoklockor gjutas af jern, hvilka i afseende på ljudet icke skola eftergifva de af metall, men äro ojemförligt billigare till priset. För oss i Sverge skulle bruket af jernklockor blifva af stor besparing och derjemte innebära något nationellt. — Bland offentliga, berömvärda anstalter är äfven *la Charité*, som rymmer 1000 sjuka. Denna inrättning står för närvarande under den förtjenstfulle *Hufelands* inseende. I en ditbörande trägård, der vansinnige kringvandrade, sågo vi Blüchers son, f. d. General, hvilken redan öfver ett år varit hållen fängslad på Charitén. Hans sinnesrubbning tillskrifves af några en öfverdrifven äregirighet; andra säga anledningen vara hans erhållna blessyrer.

Den tillgifvenhet och beundran, Furst Blücher (eller som han vanligen kallas *Marschall Vorwärts*) vann genom sina segrar, bibehöll han genom sitt anspråkslösa

sätt efter kriget, då han, långt ifrån att förhäfva sig öfver sin krigsära, vandrade i sin uniforms-syrtut med en pipa i fickan, lik en afskedad major, och gjorde rättvisa åt allas förtjenst, utom åt sin egen. *Es was Gneisenau's Besonnenheit und des lieben Gottes Barmherzigkeit*, sade han, då man talte om en af hans mest berömda segrar. I öfrigt fördref han tiden efter kriget gerna med spel, hvilket han säges så hafva indelt, att dagen tillbragtes med billard, aftnarne med kort och ett stycke af natten med hazard-spel. Den anmärkning man gjort, att starka och tilltagsna lynnen ofta äga passion för detta tidsfördrif, genom det behof de röna, att äfven under hvilan känna sin själ i skakning, bekräftade sig jemväl hos honom.

Efter en interessant afskeds-afton hos Friherrinnan *v. Helvig*, då vi med tankarna oftast voro i Sverge, togo vi farväl af Berlin och våra dervarande vänner. Med hjertat ännu uppfyldt af minnen från Norden, tecknade den älskvärda skaldinnan i min stambok följande rader:

Des Nordens Ernst und seine strenge Schöne
Begleite Dich, ein schützend heil'ges Bild,
Wo bald um Dich des Südens Zaubertöne
Die Netze ziehn, so schmeichelnd weich und mild.

Gedenke dann der Sprache, die im Norden
So zart die Lieb' als kräftig Ehre spricht;
Und wie des Wohllauts Stimme Dir geworden,
Entweih' der Götter holde Gabe nicht!

Ein Nordmann kehr' zum trauten Heerde wieder,
Und, Bragas goldne Harf' in reiner Hand,
Entzücke dort, wie hier, durch deine Lieder,
Die Liebe singend und das Vaterland!

Potsdam, Oktober, 1819.

«Kolonner, hvad gören J här?» frågade Ehrensvärd, då han, återvändande från Italiens klassiska jord, hvars triumfbågar, tempel, cirker och ruiner hvila på historisk grund, här fann döda efterbildningar deraf på en sandås i Brandenburg. Så vore man nästan frestad, att fråga, då man ser dessa palats, torg och gator, praktfulla och öde: «stad, hvad gör du här?» — Likasom Versailles, ifrån en vimlande verld blifvit förbytt till en sig sjelf öfverlefvande, praktfull ruin, genom revolutionens orkan, som dref bort hofmännen med deras gudamakter, så står nu äfven Potsdam blott som ett minne af «Filosofen på Sans-souci.» Ojemförligt mera upplyftande är det dock, att genomvandra dessa nejder, der en stor man hvilade ut från krigets och kabinettets mödor, än att se den tomma flärd, som uppfyller Versailles och dess omgifningar, förvarande endast minnen af en lysande despotism och ett afskyvärdt sedeförderf.

Läget af Potsdam och Sans-souci är vida fördelaktigare, än hufvudstadens; det förskönas af något, som i Brandenburg är temligen sällsynt: vatten och höjder. Med undantag af de veckor, som Fredrik II årligen vistades i Berlin och i Schlesien, uppehöll han sig helst här, förnämligast på Sans-souci. Detta slott äger blott en våning, och är beläget på en genom konst anbragt höjd, hvilken utgöres af terrasser. På denna terrass lät konungen utföra sig tre dagar innan han dog, och, betraktande den nedgående solen, sade han: «sköna sol! Dig får jag snart se på närmare håll.» I den närbelägna löfsalen plägade konungen ofta arbeta i regerings-ärenden, och lät då flytta ned rättvisans bild framför sig.

Väderqvarnen, om hvilken konungen processade med dess ägare i så många år, står ännu qvar. Då monarken ej kunde få köpa den, för att blifva befriad från denna utsigt så nära sina fönster, lät han plantera en rad popplar framför densamma, hvilka togo bort vinden för qvarnen.

Konungens rum äro för det mesta i det skick, uti hvilket han lemnade dem. I hans sängkammare finnes blott ett porträtt, nemligen *Gustaf Adolf den stores*, samt byster af *Marcus Aurelius* och *Julius Cæsar*. Den länstol, uti hvilken konungen dog, står ännu framför skrifbordet. I ett närbeläget rum finnes äfven en vacker byst af *Carl XII*. Konungens bibliothek bestod af idel fransyska böcker. I nästan alla rum står ett skrifbord med tillbehör, hvilket konungen önskade alltid skulle vara tillhands, i fall han ville uppteckna eller expediera något. (Napoleon plägade skrifva och räkna med en blyertspenna på sina hvita pantalonger.) Uti konungens hand-bibliothek ligger ett exemplar af hans egna skrifter, egenhändigt korrigerade af *Voltaire*. Kanske var det i anledning af detta arbete, som Ferney-filosofen sade: *Le roi de Prusse m'envoit ses linges sales à laver*, hvilket yttrande gjort de båda filosoferna till fiender. Voltaire skref en mycket vacker hand, af en flyktig likhet med Grefve af W:s. Anmärkningarne voro talrika, ömsom smickrande, ömsom tillrättavisande, alltid qvicka och af en lycklig vändning. Bland Konungens sednare manuskripter finnes ett påbörjadt äreminne öfver den franska läkaren *M. de Metrie*. Konceptet är mycket läsligt, korrekt, men så tätt skrifvet, att det ser ut, som hade han velat hushålla med papperet till det yttersta. Voltaires rum befinna sig i samma ordning, som

under hans vistande der. Genom en sällsam tillfällighet (så vida konungen ej låtit göra det med afsigt) äro väggarne endast sirade med apor och papegojor.

Målnings-galleriet innehåller herrliga och väl bibehållna originaler af Rafaël, Titian, van Dyk, Rubens, Rembrandt, Leonardo da Vinci, Correggio, A. Carracci, Teniers, Giulio Romano, Claude Lorrain, m. fl. Ett Christus-hufvud af Rafaël är dess förnämsta klenod. Att framställa lidandet, med bibehållande af skönhetens sublimaste former, är en af de svåraste uppgifter. Man finner här uttrycket af den djupaste smärta, och intet af anletsdragen är förändradt: lugn och skönhet hvila öfver det hela. Endast öfver ögonen och pannan har konstnären lagt uttrycket af lidande, och derför kan ansigtet, äfven under bilden af det djupaste qval, fortfara att vara skönt. En liggande Venus af *Titian*. Ryggen och det ena benets förkortning är mästerlig; äfven det halft slumrande, halft lyssnande uttrycket i det något tillbakaböjda ansigtet, är af en särdeles lycklig blandning. Står man på ett passande afstånd, så kan man ej tro annat, än att en osynlig makt verkeligen framtrollat denna sköna qvinna. En *Pomona* (af Leonardo da Vinci), som af Vertumnus (förvandlad till käring) bevekes till kärlek, är beundransvärd. Af *le peintre des graces*, Correggio, vittnar här en *Jo* om hela tjusningsmakten af hans pensel. Konstnären har föreställt den sköna i ögonblicket af Gudens omarmning. För att icke bringa den jordiska och öfverjordiska skönheten i täflan, har han dolt älskaren i ett moln. Ljuset, som faller på hufvudfiguren, starkast öfver pannan och försvinnande utför de yppiga formerna, är liksom gjutet från den gudamakt, hvilken döljes i molnstoden. I förvånande och likväl naturliga

effekter, i färgornas ljufhet, harmoni och bländande förtrollning torde ingen upphinna denne målare. — En tafla, egen i sitt slag, är *S:t Antonii frestelse*, af Teniers, der han framställt sin far såsom helgonet, men sin mor och hustru såsom förklädda onda andar, bland den mängd afgrundens sändebud, som voro utskickade, att pina den arma mannen.

Uti slottet i Potsdam äro jemväl några af Fredrik den stores rum bibehållne i sin ursprungliga enkelhet. Utanför ingången står måttstocken för det gamla Preussiska gardets rekryter. Fält-tuben, som konungen begagnade under sina krig, och tvenne schatull, förvaras i sängkammaren; men skärpet och värjan lära ej återkommit från den vandring de gjort med Napoleon till Paris. Konungens lik hvilar uti ett oprydt, enkelt hvalf i garnisons-kyrkan, der hans kista blifvit nedsatt bredvid fadrens. Det berättas, att han någon tid hyst den afsigt, att låta jorda sig midt ibland sina trogna och älskade hundar. Sanningen af denna uppgift lemnas derhän; men visst är, att den tillgifvenhet han hyste för denna sin oskiljaktiga omgifning, beredt åt dem alla prydliga minnesvårdar, och man kan kalla deras begrafningsplats vid Sans-souci en verklig hund-kyrkogård. Platsen är utmärkt genom en staty af Flora, samt deromkring sex byster af Romerska kejsare, under hvilkas vård Thisbe, Diana, Pax, och hvad de fyrbenta favoriterna allt heta, hvila under sina monumenter. Hans trogna batalj-häst, Condé, hvilken lärer uppnått den sällsynta åldern af 37 år, är icke heller förgäten.

Skådespelarne vid stora Theatern i Berlin spela jemväl i Potsdam, då Konungen vistas der. Man gaf en afton «Juden,» och då jag så ofta ägt tillfälle, att beun-

dra *Hjortsberg* i denna roll, var det naturligt, att jag skulle med nyfikenhet motse den berömde *Devrients* sätt att uppfatta densamma. Hjortsberg gör ett slags bonhommie till hufvuddrag i Schevas karakter, och det ädelmod, denna person visar, är äfven svårt att på annat sätt förklara. *Devrient* åter framställer sjelfva *Juden* med stor originalitet och med alla de individuella drag, som tillhöra en sådan karakter. Derigenom uppkommer dock en besynnerlig kontrast mellan hans individualitet och hans handlingar. Orsaken dertill ligger hufvudsakligast i den motsägelse, författaren nedlagt hos denna hufvudperson, och detta i synnerhet deraf, att *Scheva* icke är någon Jude i ordets antagna bemärkelse. Blotta ordet «oegennyttig, sjelfuppoffrande brödra-kärlek,» sådan Christendomen ensamt lärer den, är snart sagdt en anklagelse mot judaismen, och att göra en Jude till representant för densamma, är en *contradictio in adjecto.* Man kan derföre säga, att Scheva är så mycket aktningsvärd, som han *icke* är Jude, d. v. s. som han är Christen. Cumberlands Jude inger oss äfven lika litet aktning för Judar i allmänhet, som Carl Moor lär oss, att älska stråtröfvare.

Leipzig, November, 1819.

Underhållet af vägarne i Preussen utgör väl alltid en stående summa i budgeten, oaktadt de resande medelst chaussé-pengar dagligen lemna sitt bidrag. Färdandet är dock, särdeles höste-tiden, ingenting mindre än beqvämt. Till tidsfördrif blåsa postillonerna, den ena falskare än den andra, på sina spruckna posthorn,

eller små trumpeter. Vid *Wittenberg* öfverraskades jag dock af en verklig virtuos på sitt instrument, som bland annat blåste *Körners* sånger och den sköna jägar-visan ur Schillers Tell

Mit dem Pfeil und Bogen,

som en fulländad valdthornist. I *Wittenberg* skyndade vi naturligtvis först till *Luthers* hus. Det är temligen väl bibehållet och, jemförelsevis till de enskilda husens storlek på hans tid, temligen stort. De rum, som af honom beboddes, äro belägna 2 trappor opp och bestå af ett stort, fult och dystert förmak, samt derinnanföre ett boningsrum. Det förra har blott 1 fönster, det sednare två. I boningsrummet funnos inga tapeter. En stor, i flera afdelningar inrättad jernkakelugn står ett stycke fram på golfvet. Nära fönstret står hans stora skrifbord och der bredvid en stol, uti hvilken han jemväl höll sina föreläsningar. Den är af en besynnerlig konstruktion. Det nedre af densamma är åtminstone fem gånger så högt, som ryggstödet (tvertemot gamla bruket), och armstöd finnes blott på en sida. Det var väl en förlåtlig stöld, att jag skar ett litet stycke träd ur skrifbordet. Vi Lutheraner hafva äfven våra reliker. På väggen har, bland andra, *Czar Peter* tecknat sitt namn, hvaröfver man sedan fästat en glaskupa. Namnteckningen är rask, men mycket oläslig, och man kan ej se, om det skall vara *Peter I*, eller *P. Czar*. I öfrigt prydes rummet af *Luthers* och *Melanchtons* porträtter i lefnadsstorlek, målade af Lukas Cranach, och sedan sista jubelfesten krönte med eklöfs-kransar, samt *Johan den ståndaktiges* och *Fredrik den vises* bilder af samma mästare. I ett hörn hänga ytterligare tvenne konterfej af Luther, det ena föreställande honom i hans ungdom, och

det andra i hans ålderdom, samt ett porträtt af *Cathrina v. Bohren.* När fransmännen sednast innehade Wittenberg blef huset begagnadt till sjukhus, men Luthers rum förskonades för all åverkan.

I slottskyrkan finner man Luthers och hans stridsbroders monumenter, båda högst enkla. De bestå af tvenne i stengången inlagda jerntaflor, af ungefär 1 alns storlek, med följande inskrift:

Philippi Melanctonis S. V. Corpus H. L. S. E. qui an. Christi MDLX. XIII. Cal. Maji in hac urbe M. O. C. V. Ann. LXIII. M. N. D. II.

Martini Lutheri S. Theologiæ D. Corpus H. L. S. E. qui an. Christi MDXLVI.XII. Cal. Martii Euslebii in Patria S. M. O. C. V. an. LXIII. M II. D. X.

Luthers predikstol har, af det vanliga förskönings-begäret, blifvit uppmålad; men invändigt är den oförändradt bibehållen.

Ett litet stycke utanför samma tullport, der Luthers hus är beläget, står en ek, kallad *die Luthers Eiche*, som han sjelf planterat. Det gamla trädet är nu utgånget, men ur dess rot skjuter en frisk telning. Så skall äfven hans lära fortplantas genom tiderna, oaktadt allt återvaknande munkvälde och mystikens dimmor. En mil utom staden ligger en källa, kallad *der Luthers-Brunnen.* Legenden förmäler, att då Luther, som ofta besökte denna nejd, en gång kände sig ganska törstig och önskade en drick vatten, lät Herran denna källa uppspringa ur berget, för att vederqvicka sin trogna tjenare. Sannolikt har denna sägen blifvit uppspunnen efter Luthers död, ty det är ej troligt, att han, som var alla munkdikters och helgona-unders fiende, låtit inväfva sitt namn i ett modernt underverk.

Mellan Wittenberg och den Preussiska gränsstaden

Düben ser man ett slags särskild drägt hos qvinnfolken, med stora bandrosor bak i nacken och hals-kragar; men denna klädebonad försvinner snart. I det usla gästgifveriet vid Düben hade Napoleon sitt nattqvarter före slaget vid Leipzig. Han tillbragte der 24 timmar med att, tankfull, rita figurer och bokstäfver på ett ark papper.

Under de 3 *Messen*, som årligen hållas i Leipzig, räknar man öfver 300 fremmande bokhandlare, som komma hit, att förstärka den inhemska afdelningen af femtiotvå. De hafva sin egen börs, för att uppgöra sina angelägenheter, och de Tyska författarnes öde — d. v. s. flera tusen personers, ty intet land har så många författare, som Tyskland — afgöres här. En Tysk auktor, som försummat, att komma till en *Leipziger-Messe* med sitt arbete, får dröja till den nästa, ty utom den *point de salut*. Genom detta förhållande är Leipzig hela Tysklands central-bokhandel och har varit det sedan år 1600, då den första mess-katalog här trycktes. Hvarje bokhandlare eller förläggare har här sin kommissionär, och hellre än en bokhandlare i Berlin köper en bok, som utkommit t. ex. i Hamburg, på stället, reqvireras den från Leipzig. Det är dock endast fråga om requisitioner i stort. Ett ämne, som verkligen på en sådan bokhandlare-riksdag borde afhandlas, vore om förekommandet af *eftertryck* (eller af *Diebs-Ausgaben*, som de äfven höfligtvis kallas), hvilket missbruk är det Tyska författare-lifvets kräfta. Regeringarne hafva försökt att hämma det, men deras makt sträcker sig blott inom egna stater. Det förargligaste är, att ju snillrikare författaren är, dess mer har han att befara af tjuf-upplagor. Dåliga böcker blifva nog deras skapares egendom; men så snart ett godt arbete utkommer, äro alla smygpressar uti Tyskland i gång,

att eftertrycka det, och löntryckaren kan alltid undersälja förläggaren, emedan han ej dragit kostnaden af manuskriptet, och derjemte vanligen inskränker sig till den i typografiskt afseende mest tarfliga upplaga. En del läsare äro likväl så ädelsinnade, att de, i trots af det billiga priset, med förakt afvisa den förfalskade upplagan, för att ej bädda hyende under lasten. Ett enkelt medel att förekomma, åtminstone till en del, eftertrycket, synes mig vara, om förläggaren af en väl känd auktors arbeten inbjöd allmänheten till subskription å detsamma. Han kunde då åtminstone genast förvissa sig om afnämare till några tusen exemplar, och kunde kanske derigenom afskräcka eftertryckaren från ett mindre säkert företag. Möjligen möter dock äfven denna utväg några af oss okända hinder, ty eljest hade väl så kunniga och driftiga bokhandlare, som *Brockhaus*, *Breitkopf & Härtel*, *Cotta* o. a. vidtagit den.

Af nyfikenhet ville vi äfven se den så mycket omtalda *Auerbacher-Hof*, hufvudqvarteret för alla stora nederlag under messorna, föreställande oss, att denna lokal skulle hafva något eget och imposant. Sedan vi länge efter hänvisning vandrat härs och tvärs, stannade vi ändtligen i en liten, mörk gata, liknande ungefär Skottgränden i Stockholm. Der frågade vi en man, om han ej kunde visa oss *den Auerbacher-Hof*. Der är ni ju, svarade han. Är det någon, som ni söker här, tillade han vidare. — »Åh nej, vi önskade blott se den.» — *Nun, da haben Sie nicht viel zu sehen*, sade han skrattande, och undrade väl, hvilka *badauds* vi voro.

Denna fridens och den industriella verksamhetens stad har oftare och blodigare, än de flesta andra, varit en tummelplats för krigets härjningar. Gustaf den andre

Adolfs, Tillys, Wallensteins, Napoleons och de Allierades skaror hafva ömsom tågat härigenom, och under denna stads murar pröfvat den skiftande vapenlyckan. Man kan säga, att dess omgifvande fält äro gödda af fallna krigares lik. Till minne af den sista *grosse Völkerschlacht* vid Leipzig 1813, är ett monument vid byn *Grossgörschen* upprest, med följande enkla inskrift: *Die gefallnen Helden ehrt dankbar das Vaterland. Sie ruhen in Frieden.* Minnesvården är, såsom vanligt denna tid, af jern, med ett kors ofvanpå. — Vid *Elstern* visas det ställe der den tappre *Poniatowsky*, sårad, och med utropet: *c'est ici qu'il faut mourir avec honneur*, störtade sig med sin häst i floden och drunknade. När man ser, huru smal och föga djup Elstern här är, förundrar man sig nästan hur någon kunnat drunkna der.

I parken eller vid stadspromenaden står äfven en skön minnesvård, egnad af *dankbare Bürger* åt *C. v. Müller*, som anlagt esplanaden. Huru mycket tacksammare är det ej, att arbeta för borgare, än för konstens söner. Park-anläggaren Müller har ett monument, som kunde anstå en konung, och åt *Schiller* har Tyskland medelst bidrag ej kunnat samla till en minnesvård, som antyder stället der han hvilar. *Tout comme chez nous*, med *Bellman* *), *Lidner*, och andra. — På stads-kyrkogården, som tiden ej medgaf oss besöka, lärer finnas en grafsten, der en handelsman, fortsättande sin köpmansstil äfven utöfver detta lif, ställt inskriptionen i form af ett vexel-bref om salighet, draget på Messias och af honom accepteradt, för att på yttersta dagen infrias, o. s. v.

---

*) Denna national-skuld åt Bellmans minne är numera på ett hedrande sätt gäldad.

Måhända skulle detta vara en qvickhet (ehuru misslyckad) i *Franklins* genre, hvilken äfven som boktryckare skref om sig sjelf, att han hvilade för att uppstå i en ny och förbättrad upplaga, öfversedd af författaren. Oaktadt vår Cicerone strängt ansatte oss, att taga i betraktande hans landsmans mästerstycke, rönte vi ingen lust dertill, i synnerhet som jag påminner mig, att vi uti Stockholm sägas äga något dylikt, der det står på en liksten: «här hvilar Bisittaren N. N. född — — — Död d. — —. Blef *sedan* Ålderman.»

Leipzig är en liflig handels-stad, till utseende hälften modern, hälften gammal-tysk, bodarne rika, rörelsen i fullt flor. Den vanliga afton-tillflykten för resande, Spektaklet, är rätt behagligt. Sångerskorna Mad. *Sessi-Neumann* och fröken *v. Böhler*, samt tenoristen *Klengel*, hade första partierna i Operan och utförde dem i allmänhet ganska väl. Det sceniska är oklanderligt och Orkestern god. Salongen innefattar blott 3 rader loger, men är så djup, att den rymmer fyra platser efter hvarannan på raderna, hvarigenom omkring 900 åskådare kunna få inträde. Språket börjar redan att antaga det Sachsiska uttalet, hvarigenom *b* och *p*, *d* och *t* omblandas, t. ex *dalende* (talente), *petteln* (betteln), *arveiden* (arbeiten), o. s. v. Mindre skriftvana låta äfven af uttalet förleda sig till en felaktig orthografi, och man läser i anslagen till tiggeriets hämmande: *Alles Petteln ist hier verpoten.*

Weimar, Nov. 1819.

En Svensk kan aldrig, utan en med stólthet blandad känsla, nalkas slagfältet vid *Lützen*, der en af de

största män, som någon thron burit, utgöt sitt ädla blod i striden för menniskans moraliska frihet. I mången ensam stund, helgad åt känslan af hvad menniskan äger stort, upplyftande och ädelt, har jag önskat mig, att få knäböja på det ställe, der den kungliga martyren med offret af sitt lif köpte ljusets, frihetens och sanningens seger.

Nära landsvägen står en sten, allmänt kallad *der Schwedenstein*. Den betecknar det ställe der hjelten föll. Af ålder lärer på detta ställe befunnits en ek, men genom de många trädstycken, som Gustaf Adolfs beundrare skurit derutur, är den redan längesedan utgången. Stenen är omkring halfannan aln hög och i fotens diameter ungefär af samma storlek, af ett slags rödfläckig granit och betecknad med ett G. A. 1632, groft ritadt och ifyldt med svärta. Framför densamma lades år 1815 af General *v. Helvig* ett kors af gråstenar, af hvilka den ena bär denna, nu nästan oläsliga, inskrift:

Gustaf Adolph
König von Schweden
fiel hier im Kampfe für Geistesfreiheit
d. 6 Nov. 1632.

På hvardera sidan om minnesvården står en gammal poppel, och emellan dessa äro nu, i en omkrets, planterade unga ekar och popplar. Under det vi voro sysselsatta med fåfänga försök, att knacka ett litet stycke ur stenen, hvilken alltid var fastare än de andra, som vi nyttjade och hvilka gingo i grus mot *der Schwedenstein*, kom en fattig dagsverks-karl. För att vara oss behjelplig i vårt förehafvande, gick han hem till Lützen efter en

stor

stor slägga, med hvilken vi lyckades få ett litet stycke af stenen, till hugkomst af detta heliga ställe. Arbetskarlen berättade, att det var han, som planterat och underhöll de unga träden, samt att han nästa år ämnade försköna sin anläggning genom en gräsbänk. Det var rörande, att höra honom tala om *der grosse König*, och huru han med glädje stal en stund från sina arbetstimmar, för att efter förmåga hägna och vårda den okonstlade minnesvården. «Om jag hade råd, sade han, skulle jag här uppresa det grannaste monument. Det äro vi, Tyskar, skyldiga honom. Men nu skall jag åtminstone laga, att inte djur, yxor och spadar komma åt denna jordfläck. Så mycket kan jag dock uträtta, att vandraren skall igenfinna stället och, på en gräsbänk i skuggan af mina träd, i lugn kunna besinna den store kungens öden och hjeltebragder.» — Rörd tryckte jag ett par guldstycken i hans hand och blygdes, att blott på detta sätt kunna gälda den relik han lemnat mig och hans omvårdnad af en stor Svensks minne. — Det berättas som ett utmärkande drag af *l'homme du siècle* (Napoleon), att när han med sin armée marcherade öfver slagfältet vid Lützen, lät han soldaterna med rättadt gevär gå förbi stället der Gustaf Adolf föll. En vacker uppmärksamhet af en Fransman; men nog synes mig dagsverks-karlens hyllning lika hedrande, och det är besynnerligt nog, att Napoleon, som gerna begagnade tillfällen, att förena sitt namn med stora mäns, icke föll på den idéen, att genom en ädel och passande minnesvård åt *le Lion du Nord* afbetala efterverldens skuld åt honom.

Dessa betraktelser sysselsatte oss under vägen till

Weissenfels. Hit fördes den store Konungens lik, efter slaget vid Lützen, och nedsattes i slottets grifthvalf. Fläckar af hans blod voro länge synliga derstädes, och det berättas, att Svenska officerare borttagit gipsstyckena, på hvilka de fallit. Hvilken Svensk krigare skulle äfven icke vilja äga en droppa af Gustaf Adolfs blod, likasom katholikerna vörda det af sina helgon, förvaradt i flaskor och på dukar? Om de sednare göra underverk efter döden, gjorde åter den förre storverk, medan han lefde, och dessa äro alltid pålitligare. Af en inskrift ser man, att Konungens hjerta vägt öfver 10 skålpund.

Weissenfels har äfven en lefvande märkvärdighet, nemligen D:r *Müllner*, författaren af *Die Schuld*, *Die Albaneserinn*, *König Yngurd* och flera dramatiska stycken. Hans namn och hans vittra fejder hafva gifvit denna lilla stad ett slags märkvärdighet i den nyare litteraturen; ty att från detta asylum underhålla på en gång ett dussin vittra strider, och ett tjog juridiska med bokhandlare och förläggare, är för *Müllner* en vanlig sysselsättning. Sedan han brutit med sin vän *Brockhaus*, är kriget i synnerhet underhållande, och går på lif och död. Den vredgade bokhandlaren bekämpar dramaturgen i alla journaler och tidskrifter, som stå till hans disposition, och denna svarar i sitt *Mitternachts-Blatt.* Till och med det af Brockhaus utgifna *Conversations-Lexicon* har måst öppna en plats för anfallen mot *Müllner*, och det är roligt att se, huru artikeln om honom, som i de första upplagorna är ganska smickrande, måst i en sednare gifva rum för en diatrib, deruti all talang frånkännes honom.

Müllner uppträdde ganska sent — närmare sitt 40:de år — som författare. Såsom systerson till *Bürger* börja-

de han väl i tid med vers-skrifning; men denne trodde sig i hans öfversättningar från Horatius märka för mycket fulländning i det techniska hos en nybörjare, för att deraf förespå ett vaknande snille, och *Müllner* utbytte derför sin poëtiska bana mot advokaturens. Först några trettio år gammal återtog han lyran, inskränkande sig likväl i början till bearbetning på vers af ett par fransyska stycken, hvilka med bifall gåfvos på en sällskaps-theater. Hans första drama af æsthetiskt värde var *Der 29 Februar*, en efterbildning af Werners stycke: *Der 24 Februar*. Derpå följde *Die Schuld*, som lyftade honom till ett högt rum bland Tysklands nyare dramaturger. Han spelar gerna sjelf i sina stycken på sällskaps-theatrar, och *Hugos* roll i «Skulden» är hans favorit-roll.

Müllners väsende är torrt och sarkastiskt, och egoismen synes utgöra ett hufvuddrag i hans karakter. «Hellre den första i Weisenfels, än den andra i Berlin,» säger han, och afslår derför de anbud, som sägas vara honom gjorda, att som pensionerad skald uppehålla sig i någon af Tysklands hufvudstäder. Möjligen ligger äfven ett begär af oberoende till grund för detta beslut. Min vän v. G. berättade mig, att då Müllner en gång undandragit sig en bjudning till den berömda Fru *Schopenhauer* i Weimar, hade hon följande dagen sagt honom: Det var skada, att ni intet kom i går aftons, *Müllner!* Hvad var orsaken dertill? — «Jag visste,» svarade M. «att hos er var mycket folk, och det är obehagligt, att veta sig så bemärkt, då man har ett berömdt namn.» — Åh, hvad det angår, tillade Fru S., så hafva vi här att sysselsätta oss med namn, som äro både längre och mera berömda.» — Sant är äfven, att i Wei-

6*

mar, der namnen Goethe, Schiller, Wieland, Herder o. s. v. tillhört sällskaps-kretsen, behöfde Müllner ej befara, att blifva öfverlupen af blinda beundrare.

I en däld, vid den lilla floden Ilm, ligger *Weimar*. Det starka snöväder, som just nu inträffat, vattenfallet vid ån, stadens filosofiska lugn, gossar med mathemtare och gummor med granrishördor på gatorna, påminte oss på en gång om Sverge och Upsala. Vid åsynen af första snön erforo vi vemodiga känslor af hemsjuka och en hemlig röst sade mig, att jag borde skynda till fosterjorden tillbaka, liksom jag föreställer mig, att svalan känner en instinkt, att skynda till sitt hem, när en annan årstid infaller *).

Ankomna till Weimar dröjde vi naturligtvis icke, att aflemna de bref vi fått af Friherrinnan v. Helvig till *Goethe*. Följande morgonen emottogo vi äfven ett bud från honom, att «Hans Excellens» önskade se oss kl. 11 på förmiddagen. Ehuru mycket jag längtat efter denna, som jag tyckte, i min lefnad märkliga stund, fann jag mig dock ganska förlägen för en *tête à tête* med *Goethe*. Jag stälde upp i mitt hufvud alla tjenstbara tankar, hvilka nu syntes mig mer än någonsin invalider. Ytterligare ville språket icke rätt falla sig, och *Goethes* yttrande om sig sjelf, att han blott ägde den förtjenst, att skrifva väl *Tyska*, skänkte mig ingen uppmuntran. Slutligen öfvergaf jag alla grubblande förberedelser, hvilka också vanligen, som Abderiternas vältalighet, sällan äga

*) Friherrinnan v. Helvig, till hvilken jag skref om min hemsjuka, svarade: denna känsla är vist en aning, att ni skall förlora någon, som ni älskar, i ert fädernesland. Detta inträffade äfven, ty kort derefter erhöll jag tidning om min faders död.

den egenskapen, att passa på sitt ställe, och med upprepande af Falstaffs ord, då han tog flykten: *A plague of all Cowards*, satte jag mig i hyrvagnen.

Det var likväl, som om vi kommit i en annan verld, då vi inträdde i hans boning, och jag glömde alla småaktiga tankar, för att betrakta, hvad som omgaf mig. Förstugan och trapporna voro prydda med bilder efter antika mönster. Framför ingången till *Goethes* rum står med stora bokstäfver de gamles helsning: *Salve!* Vi väntade några ögonblick i ett förmak. På borden syntes antiker och vaser, och väggarna pryddes af taflor och handteckningar, hvaribland några voro af honom sjelf. Under det jag betraktade ett porträtt i olja af *Winckelmann*, öppnades dörren och *Goethe* trädde in. Han emottog oss med den mest förekommande artighet, och sedan vi tagit plats, fortsattes konversationen mest öfver litterära ämnen och theatern. Hvarje märkligare tilldragelse inom litteraturen i alla Europas länder är honom bekant, han följer med rastlös uppmärksamhet den intellektuella utvecklingens momenter, och med rätta sjunger om honom Oehlenschläger:

Lik Tiden han sit store Öie vender
Paa alt der lever og udvikler sig.

Vid hans första anblick tycker man sig se «en konung af naturen.» I sin ungdom var han en Apollo i skönhet: nu har hans anlete, den majestätiska pannan, den eldiga örnblicken och den på en gång stolta och milda herrskar-minen, antagit uttrycket af ett vördnadsbjudande Jofurs-hufvud. Hans resliga gestalt är endast lindrigt böjd af åren, och fastän han räknat sina sjuttio vintrar, synes han ännu uppfylld af ungdomens kraft och värma. I hans umgängessätt skönjes den fulländade hof-

och verlds-mannen, upphöjd genom snillets öfverlägsenhet. Det ceremoniösa, förbehållsamma och minister-lika, som man anmärkt i hans väsende, äger sin grund i hans ställning, då han en mansålder varit i gemenskap med nästan allt hvad Europa äger stort och utmärkt, samt såsom Geheime-Stats-Minister innehar den högsta rang i Staten, och detta sätt att vara harmonierar äfven med hans imposanta yttre. Långt ifrån att vara tillgjordt, synes det honom alldeles medfödt. Det är dessutom naturligt, att han mot de flesta, särdeles obekanta fremlingar, endast med en viss försigtighet kan yttra sig, då han så ofta ägt tillfälle, att se sina ord, stundom halfförstådda och vanställda, återgifna i resebeskrifningar och journaler. I öfrigt är hans sätt att mundtligen meddela sig lika klassiskt, som hans stil. När man hör honom, igenfinner man hans poësi: en ren och klar verldsåsigt, en värdighet full af behag, ett djupt lugn och en vänlig glädtighet. Med lätthet öfvergår han från det ena ämnet till det andra; blandar, innan han slutar, vanligen in en hufvud-reflektion, som sprider ljus öfver det hela, förbinder detta på ett behagligt sätt med det föregående och inleder deraf något nytt samtalsämne. När vi togo afsked, sade han: vi råkas hos mina barn, i afton *).

Goethe är, som bekant, den sista och skönaste prydnaden af det odödliga sångarförbund, som samlade sig kring det Weimarska huset och gaf denna obetydliga stat namn af «Tysklands Athén.» Likasom han var den mång-

*) Den teckning af *Goethe*, som här förekommer, hade legat till grund för den, som är intagen uti en afhandling om Vitterhetens tillstånd i Europa, hvilken blifvit uppläst på Svenska Akademiens sednare högtidsdag och derefter varit införd i Tidskriften *Skandia*.

faldigaste i sin verksamhet, är han äfven den som längsta tiderymden varit förunnad, att utveckla den. Han är en verld för sig sjelf, och han har äfven rönt den sällsynta lott, att liksom lefva bland sin efterverld. *Goethe* är ett så mångsidigt fenomen, att han, med allt hvad som är skrifvet om honom, likväl ej synes tillräckligt förklarad. På en gång episk, lyrisk och dramatisk skald, filosof, romanförfattare, autobiograf, vettenskapsman och konstdomare, är han infödd och ursprunglig, hvar han visar sig, beherrskande lika formen och ämnet. Bland vettenskaperna sysselsätta honom förnämligast Botaniken, Mineralogien och läran om Färgorna. Architekturen, Teckningen (hvilken han med framgång idkar) samt Skådespelskonstens daning och vård har han äfven skänkt mycket af sin tid. Nyligen har han ryckt sig från sina filosofiska och kritiska undersökningar i de sköna konsterna, och gjort en utflykt till Österlandet, hvaraf hans *West-Östlicher Divan* är frukten. Det största misstag begå de, som tro hans stora popularitet komma deraf, att han alltid skrifvit i tids-andans rigtning. Tvertom: han har alltid varit densamma motsatt och tagit den med sig, lik en Vitterhetens Luther.

Vår tids stora drama, den Franska Revolutionen, som på ett eller annat sätt anslog alla stora sinnen, gjorde, så vidt man kan märka, på *Goethe* ingen verkan. Den gamle Klopstock ömsom tjustes och harmades; Schiller, i början enthusiast, vände sig snart med afsky ifrån dessa scener af styrkans råa utbrott. En stor förändring timade inom honom. Från 1788 till 1794 var hans sångmö nästan försänkt i slummer och han vände sig sedan till kritiken, hvilken liksom med en dold harm utbröt i den stränga, ehuru förträffligt skrifna recensionen öfver

Bürger. Sjelfve den stille och fryntlige Wieland måste småningom fram med en politisk trosbekännelse, hvaraf man dock endast kunde skönja, att han med vemod och missnöje tog kännedom om denna verldshvälfning. *Goethe* ensam, lugn, klar och besinningsfull, vek ej en hårsmån ur sin bana, och man finner intet, som antyder, att detta nya universum af stat, konst, politik och vettenskap, stört jemvigten af hans inre universum. Detta har, under den allmänna hvälfningen, bildat sig sjelfständigt till en verld för sig. Måhända kan man hoppas, att i fortsättningen af hans avtobiografi en gång få se hans egna omdömen öfver detta «*Einsamvirken*,» som så uteslutande utmärker honom.

Fästad genom en femti-åra förtrolig vänskap vid sin Furste, med hvilken han uppvext, lefvat och grånat; omgifven af sitt lands och Europas beundran, hyllad af monarker, furstar och snillen, hvilka ansett för en ära, att njuta hans aktning och vänskap, möter han nu, i ett patriarchaliskt lugn, den nalkande ålderdomen, i ostörd besittning af Europas första diktar-thron. Allt, som omger honom, andas vördnad, lof och beundran; och Weimar, åt hvilket hans namn, tillika med Schillers, Wielands och Herders, spridt en odödlig glans, erkänner genom en odelad hyllning värdet, att äga en sådan man inom sitt sköte.

Litteraturens häfder framvisa intet exempel af en sådan obestridd konungavärdighet i vitterheten, under skaldens egen lefnad, som *Goethe* innehar. Litteraturen är en republik, ofta en anarki, der folkets gunstling efter några dagars välde, lik en annan Masaniello, afsättes och dräpes. *Goethe* har regerat i decennier. Näst före honom innehade Voltaire det högsta väldet, likväl aldrig

obestridt. Rousseau gick vid hans sida, stundom framom honom. Söka vi orsaken, torde det kanske vara den, att Voltaire oupphörligt sträfvade, att slå ned, men *Goethe*, att bygga upp. Voltaire kallades *l'enfant gâté du monde qu'il gâta*; *Goethe* har icke hertskämt sin tid; han har upplyst, renat och förädlat den. *Goethe* har i mångsidighet och popularitet varit sitt lands Voltaire, men han har som skald och menniska varit mycket, som Ferney-Filosofen aldrig drömde om. Ingen kan neka den sednares verk ofta blixtra af snille, qvickhet, logik, symmetri samt en praktfull och skön diktion; men *Goethe* är poësien i sjelfva lifvet. Den vanliga måttstock, hvarefter man mäter menniskor och författare, passar alldeles icke för *Goethe*. Man frågar: är han lärd eller icke, religiös eller atheist, liberal eller servil, ädel eller oädel. Han är intet af allt detta i vanligt mening; han är uttrycket af en harmonisk menskliget. Hvad som ligger inom allas bröst, ger han ord, uttryck och lif. Deraf kommer hans popularitet, derför läses han af konungen och arbetaren, filosofen och dilettanten, snillet och hvardagsmenniskan med samma nöje. Hans hänförande kraft är icke byggd på passion, det är ej genom effektsökande, som han ådragit sig sin tids uppmärksamhet. Tvertom, ingen kan vara mera enkel och omanierad. Man måste läsa honom länge, innan man ens kan veta, hvaruti hans originalitet består. Derföre hafva äfven hans flesta stycken — med undantag af hans ungdomsprof *Werther* och *Götz. v. Berlichingen* blifvit mottagna med ett högtidligt lugn snarare, än med en fanatisk värma. Lika lugn och opreockuperad tecknar han äfven sina egna poëtiska karakterer; ty hvem kan säga, hvilken som är deras författares favoritpersonage, t. ex. Mignon eller Mephistopheles, Faust eller Clara, Tasso eller Iphigenia? De äro honom alla lika

dyra, eller likgiltiga. På samma punkt stodo Homer och Shakspeare. Hvad man först beundrar hos *Goethes* snille, är dess lugn, sedan dess skönhet, slutligen dess gränslösa omfattning. Men han är icke blott snille. Han är äfven *artist*. Ingen har med mera djupsinnig och rastlös sträfvan sökt utbilda sina naturegåfvor. Huru beundransvärd är icke t. ex. hans stil? Alla finna den enkel, klar, högst allmänlig: alla vilja härma den och likväl blir den oefterhärmlig.

Goethes enskilda lif har varit lika lyckligt och lysande, som hans författarebana. Upphöjd till den högsta värdighet i staten och prydd med inhemska och utländska äretecken, är han, genom en pension af 3,000 Riksdaler i silfver, försatt i fullkomligt ekonomiskt oberoende. Hans husliga lugn förskönas af barn och barnabarn. Hans son, *August v. Goethe*, anställd i Civil- och Hoftjenst, är gift med *Ottilia v. Pogwisch*, ett utmärkt interessant och älskvärdt fruntimmer, tillbedd af sina vänner och högaktad af alla. Af dem erfor jag, att slägten *Goethe* egentligen härstammar från Sverge, hvarifrån stamfadren för den Tyska linien utflyttat. Från hvilken provins viste de ej. Detta är således det första skaldenamn i Tyskland af Svenskt ursprung. Det andra är *Matthisson*.

Efter *Goethes* bjudning infunno vi oss om aftonen hos hans familj. Ottilia älskar högeligen musik. De Svenska folkvisorna interesserade henne i synnerhet, och jag måste lofva, att sända henne den samling deraf, som Geijer och Afzelius utgifvit. Vi begåfvo oss sedan på spektaklet i *Goethes* loge. När man ser detta sång-gudinnornas tempel, i utrymme föga större än en sällskapssalong, och hvarifrån, under Schillers och *Goethe's* sty-

relse, den Tyska dramatikens mästerstycken utgått, måste man le åt de stora Theatrars fåviska sträfvan, som med bortkastade millioner söka, att i dekorationer, lyx och apparat underhålla massans råa och förvända smak. *Goethe* yttrade sjelf, att Operan för närvarande stod högre i Weimar, än talscenen, och detta besannade sig äfven. Man gaf Cimarosas *il Matrimonio segreto*, och mycket väl. Bassisten *Stromeyer* ställes af många, i afseende på sin metallrika, vidsträckta och böjliga röst, vid sidan af *Fischer*, och af några framom honom. Den Storhertigliga familjen infann sig mangrannt på spektaklet, omgifven af sitt hof, och den med ett älskvärdt nedlåtande blandade värdighet, i förening med det begrepp om Mediceisk kärlek och frikostighet för litteraturen och de sköna konsterna, som fäster sig vid detta förstehus, påminte oss om hvad vi hört berättas om Gustaf III:s sätt, att deltaga i detta offentliga nöje.

Följande dagen voro vi bjudna till middagen hos Storhertigen, och blefvo vid detta tillfälle Honom, hans Gemål, samt Arfstorhertigen och Storfurstinnan (Kejsar Alexanders syster) föreställde, hvilka mottogo oss mycket nådigt och förekommande. De underrättade sig mycket om Sverge, dess Konungahus, litteratur och borgerliga förhållanden. Vid taffeln, som bestod af omkring 60 personer, hade jag fått en interessant granne i Lord *Carthcart*; densamma, som kommenderade Engelska flottan vid Köpenhamns sista bombardement, hvarvid hans regering dock föga hedrade sig. Hans samtal öfver politiken i allmänhet och Nordens under de sednare åren, var ganska underhållande. Om aftonen var cercle hos Storhertiginnan. Jag ägde der tillfälle, att göra Fru *v. Schillers* bekantskap. Det är en egen känsla, att se fö-

remålet för en skalds kärlek; att söka upptäcka de inre och yttre dragen af lynne och behag, som framkallat så mången oförgätlig sång, ifrån ynglingens

«Kom herab, du Stolze Schöne»,

till mannens *Würde der Frauen.* Schiller äger fyra lefvande barn, tvenne söner och två döttrar. Den ena af sönerna har en tjenstbefattning vid Forstväsendet och den andra är militär i Preusisk tjenst. Af fröknarna v. Schiller äger den äldre fadrens lineamenter; den yngre har ett mera lifligt och qvickt utseende. Fröken *v. Kotzebue*, hvilken äfven befann sig bland sällskapet, är ett bildadt och interessant fruntimmer. — Det är eget, att befinna sig på ett hof, der lefvande och döda minnen påminna om namn, som *Schiller*, *Goethe*, *Herder*, *Wieland*, *Winckelmann*, *Fernow*, *Kotzebue*, m. fl. och der litteratur, skön konst och den intellektuella bildningen i allmänhet utgöra nästan uteslutande samtals-ämnet. För en dilettant i dylika ämnen voro äfven aftnarne på hofvet i Weimar högst interessanta. Storfurstinnan har en utmärkt musikalisk talang, och den berömde *Hummel*, hennes pianist och kapellmästare härstädes, bereder åt musikälskaren en högtid med sina snillrika fantasier och improvisationer. — Vid bordet en afton inledde Storhertiginnan ett samtal öfver *Skjöldebrands: Voyage pittoresque au Cap Nord*, och visade derunder en närmare bekantskap med vårt land och våra förhållanden, än kanske mången Svensk skolat röja. Då vi skulle taga afsked, sade Arfstorhertigen: «Jag reser på några dagar till Gotha, men hoppas råka er här vid min återkomst.» Ehuru smickrade af bjudningen, att här få förlänga vårt vistande, nödgades vi andraga skyndsamheten af vår resa till Italien. «Åh, Italien löper intet bort,» svarade han, och tillade några förbind-

liga ord. Vi beslöto således, att uppskjuta vår resa ännu en vecka, helst vi voro öfvertygade, att vi på få ställen skulle äga en mer angenäm och instruktif vistelse, än i Weimar.

Det rum, som Mediceiska huset innehar i Italienska litteraturens annaler, intager det Weimerska med obestridlig rätt i den Tyska. Att denna vitterhet icke är, hvad den under större delen af förra seklet var, en tynande härmning efter utländska mönster, utan hastigt uppstigit till en sjelfständig, ädel national-litteratur, kan detta ädla furstehus räkna sig till en stor förtjenst. Här samlades de flesta af de stora snillen, som gåfvo den en ny rigtning, och erhöllo beskydd, uppmuntran, understöd, samt hvad mera var, vänskap och hyllning. Man ser i de rikaste och mäktigaste stater, genom en mängd dåraktiga utgifter, tillgångar saknas, att understödja ett snille: Weimar har aldrig saknat dem. «Ohörd, föraktad,» säger Schiller, «gick den Tyska sångmön bort från den store Fredriks thron.» Det fordrades en icke ringa kraft i förstånd och vilja, att bryta en fördom, inrotad genom sekler och bekräftad genom Fredriks, den snillrikaste Tyska monarks, orakelspråk, att nemligen en Tysk national-litteratur vore otänkbar, att Tyskarne vore abstrakta, dunkla, inskränkta hufvuden, alldeles odugliga för snillets lekar, och att sjelfva språket lade oöfvervinneliga hinder för poësiens harmoniska utgjutelser. Enke-Storhertiginnan Amalia, nuvarande Storhertigens moder, gjorde början, att samla Tysklands snillen till sitt hof. Wieland kallades till hennes sons lärare, och den kärlek för vitterheten, han ingöt hos sin lärling, uppblomstrade i en ungdomsvänskap för *Goethe*, som trotsat alla skiften, har sedan burit de skönaste frukter. Ingen af de stora män, som utbildat den nyare Tyska skaldekonsten,

var infödd i Weimar; men de funno der alla skydd. Wieland var född i Schwaben, Schiller i Würtemberg, Goethe i Frankfurt, Herder i Preussen, o. s. v.

Carl Augusts undersåtare betraktade honom derföre med rätta såsom den, hvilken skänkt deras lilla stat en glans och ett anseende, som den i politisk hänsigt aldrig kunnat vinna, men hvarigenom den åtminstone i kulturhistorien nämnes vid sidan, om icke framom, Tysklands största stater. Lägger man härtill, att han äfven var den förste Tyske furste, som sjelfmant i sitt land infört en liberal, representatif stats-författning och visat de öfrige, hvilken väg de borde följa; så måste man åt honom bland regenter inrymma ett högt rum, så vida storheten hos en furste skall bestämmas af hans egna värde, och icke efter antalet af de millioner, öfver hvilka han herrskar.

Weimarska statsförfattningen är anmärkningsvärd både såsom den första liberala i Tyskland, och genom egenheten i dess sammansättning, samt genom det sätt, hvarpå den mottogs. Man ser deraf tydligen, att konstitutionen var Storhertigens fria vilja; ty än i denna stund synes mängden af hans undersåtare hysa den tanke, att deras deltagande i allmänna angelägenheter är för det minsta öfverflödigt, och att det skulle gå lika bra, om Storhertigen nu, såsom förut, styrde ensam, ty »derför är han betald,» mena de. De Tyska professorernas lärda afhandlingar, om nyttan af representativa författningar, ha hos dem åtminstone ännu ej velat slå rot.

Storhertigen hyllas af alla sina undersåtare med en känsla af vördnad och kärlek, som högst sällan någon furste vetat förvärfva, ännu mindre bibehålla ett halft

sekel. Under de olyckliga och blodiga skiften, för hvilka Tyskland varit rof, var det endast i hans personlighet, högaktad äfven af Napoleon, som det lilla Weimar kunde äga borgen för sitt bestånd. Upplyst, rättvis, verksam, och brinnande af nit för sina undersåtares bästa, är han en verklig fader för sitt folk. Ett värdigt rum vid hans sida intager hans gemål, född Prinsessa af Hessen-Darmstadt. Man kan icke utan rörelse höra berättelsen om det ädla mod, den ståndaktighet, rådighet och ömma omsorg, med hvilken hon, under det hennes gemål och son voro frånvarande vid hären, efter det olyckliga slaget vid *Jena*, vakade för sitt lands räddning. ArfStorhertigen är en god och ädel man, och allt bebådar, att landet under hans styrelse skall blifva i fortsatt åtnjutande af den lugna och stilla lycka det nu äger. Han är förmäld med Storfurstinnan af Ryssland, *Maria Paulowna*, utmärkt genom sin skönhet, bildning och älskvärda nedlåtenhet. Hon äger en mer än vanligt grundlig beläsenhet, en utmärkt talang på pianoforte och talar med lätthet flera Europeiska språk, såsom Engelska, Tyska, Fransyska och Italienska. Af deras trenne barn är prinssessan *Louise* älst. Hon har ärft modrens fägring och säges röja sällsynta intellektuella gåfvor.

Hofvet i Weimar har länge utgjort en litterär verld, men utan anstrykning af pedanteri. Det är blott den mest bildade krets i staten. Allt från den tid, då det uppvexande hofvet samlade sig kring den älskvärda, glada och snillrika *Vater Wieland*, ända till sednare åren, då Goethe presiderat vid dess fester, har det snarare liknat ett tempel för Sång-gudinnorna, än en samlingsplats för intrigen, lyxen, etiketten och börds-fördomar-

ne. En karakteriserande fest var den sista vid Kejsar Alexanders besök härstädes, föranstaltad af Goethe. Hela Hof-Societetens personal, till ett antal af 200 personer, var församlad till maskerad. Hvarje person hade fått sin roll och alla karakters-masker voro hemtade ur Tysklands dramatiska mästerstycken, hvarigenom uppträdet tillika blef ett nationelt skådespel. För hvarje mask hade Goethe skrifvit några vers, diktade i karakterens anda och med afseende på tillfället, hvilka adresserades till den höga gästen, då han nalkades dem.

Om den «silfverlockige gamle, omgifven af kärleksgudar och gracer,» — om *Wieland* — hör man talas med en tjusning, lik den, med hvilken barnbarn förtälja de förflutna sago-stunderna vid farfars knän. Har han i Tysklands litterära revolution blifvit nedsatt under sitt verkliga värde, så lefver dock hans minne här oförduukladt och rent. Hans Sokratiskt rena och lugna lefnadsvishet, blandad med en Aristippisk glädtighet och en lekande fantasi, måtte äfven ha bildat an trollkrets kring honom. Såsom menniska, far, make och vän, vet man ingen, att med honom jemföra. Då man hör talas om honom, kan man lätt, som *Bonstetten* sade, interessera sig äfven för färgen på hans bruna rock. När jag träder in i hans rum tycker jag mig ännu se honom, omgifven af sina sju barn, vid sidan af sin ledsagarinna genom lifvet, om hvilken han sjelf yttrade med en röst, ljuf, som Musarions stämma: «Jag kunde tala hela veckor, utan att säga allt hvad hon är för mig. Om jag förlorade allt, och endast ägde henne, skulle min själ icke allenast trösta sig; men äfven utan en suck öfver det förlorade njuta sin förra lycka.» — Likväl var hon,

som

som han sjelf sade, hvarken lärd eller *bel-esprit*; och af alla hans egna skrifter hade hon endast läst Oberon. När Matthisson en gång frågade honom, huru det var möjligt, att den, som i sina skrifter visat sig en samtida af Perikles och Horatius, icke skulle längta, att se Italien, omfamnade gubben sin maka och sade: «Huru hade jag kunnat lemna denna engel så länge allena?» Af sina arbeten värderade han mest *Agathon*. Det tillnamn, man gaf honom, af «Tysklands Voltaire» kunde han sjelf ej fördraga. Han hvilar vid *Osmanstädt*, hans fordna egendom, vid sidan af sin maka. Följande inskrift öfver grafven har han sjelf författat:

Lieb' und Freundschaft umschlang die verwandten
Seelen im Leben,
Und ihr Sterbliches deckt dieser gemeinsame Stein.

En af hans söner är ett ypperligt, men oroligt hufvud och har, för sina politiska skrifter, blifvit förvist från Wien och flera ställen. Hans sjuklighet lärer ej förunna honom någon lång lefnad.

En af de interessantaste bekantskaper, jag gjort under min resa, var den af Geheime-Regerings-Rådet *v. Gerstenberg*, som jag träffade hos *Goethe*. Vi kommo inom några dagar till en förtrolighet, som endast åren pläga föda. Han är lycklig lyrisk skald och har jemväl nyligen skrifvit ett sorgspel, som skall uppföras i Weimar. Jag slutar af denna sednare omständighet till dess värde, ty på en scen, som *Goethe* beherrskar, och hvarifrån Tysklands dramatiska mästerverk utgått, upptages ej gerna något medelmåttigt. *Gerstenberg* deltog, såsom alla ädelsinnade Tyskar, i frihetsstriden. Han ta-

lar derom alltid med hänryckning och såsom om den skönaste del af hans lefnad.

Af Weimars omgifningar är slotts-parken den vackraste. Den är anlagd i form af en Engelsk trägård och prydd med förskönigar och inskrifter af Tysklands snillen. — I stora kyrkan hvilar «Germaniens Plato,» *Herder*. Inskriften säger nog, ty den innehåller endast hans namn: *Joh. Gottfr. v. Herder, geb. 1744. Gestorben 1808*, samt deröfver hans signet: evighetens orm, med tecknen *A Ω*, och omskrift *Licht, Leben, Liebe!* Denna, en af de lärdaste, snillrikaste och mest omfattande författare, grundlade sina studier med bibeln och psalmboken. Han skulle, likasom Schiller, sedan egna sig åt läkare-vettenskapen, men svimmåde vid den första anatomiska sektion. Nu beträdde han den theologiska banan och slutade den, som President uti Öfver-Konsistorium i Weimar, dit han blifvit kallad, att öka antalet af de snillen, som från hela Tyskland der samlades. En förädlad humanitet var Herders Gudinna. Han sträfvade till det högsta mål, — en filosofisk grundläggning af menskligheten historia. Huru stor är icke endast uppfattandet af en sådan tanke, och hvilket jetteverk utgöra icke hans samlade studier och skrifter! Huru skönt måtte det ej vara, att, såsom han, med klar blick öfverse verlden, lifvet, menniskorna, genomforska det förflutna och ana det tillkommande! Om man skulle dömma mig, att blott få äga och läsa en enda författare, så valde jag Herder. Huru uppböjande, renande, tillfredsställande talar han ej till hjertat och förståndet? Hvilket är det ämne af mensklig bildning, öfver hvilket man ej hos honom kan finna upplysning och lärdomar? Gudalära, historie, filosofi,

vitterhet, kritik, skön konst, språk-kunskap, — allt sysselsatte hans penna, öfver allt har han spridt ljus.

Herders graf omgifves af andra Tyska skriftställares. Den glada, äkt-Tyska, redliga *Musäus* har ett skönt monument, upprest af en okänd, — något sällsynt i vår skrytsamma tid. Han gick miste om en lönande prestsyssla, derför att han en gång hade — dansat. Genom sin *Grandinson der zweite*, men ännu mer genom sina *Volksmärchen* bidrog han på sin tid, att motarbeta den öfverhandtagande sentimentaliteten. Han var Kotzebues lärare. — Den alltför litet bekante *Fernow* slöt äfven här i förtid sin bana. Genom en händelse fördes han till sin bestämmelse, den af konstdomare. *Baggesen* fann honom i Lübeck, såsom en artist af lägre rang och ännu mindre utkomst. Han förde honom till Italien. Anblicken af dess mästerverk utvecklade hos *Fernow* känslan af det sköna och sanna i bildande konst. Han utbytte penseln mot pennan, och hans *Römische Studien* äro det bästa, som i denna väg varit skrifvet, efter *Winckelmann*. — Här hvilar äfven *Bode*, soldatson, stadsmusikant, boktryckare, utgifvare af Hamburger-Correspondenten, och slutligen Hof-Legations- och Geheime-Råd, samt, hvad som är mera, Lessings vän och medarbetare.

När *Schiller* började sina föreläsningar såsom Historie-Professor i Jena, var tilloppet så stort, att icke allenast lärosalen och trapporna voro uppfyllda af åhörare, men flera klefvo äfven upp på ställningar utanför fönstren, för att höra. Han arbetade mest under nätterna och kunde nästan aldrig rätt sofva. Hans sjuklighet tvang honom, att oftast njuta sömnen sittande. Detta härrörde af ett lokal-fel, ty han var född med endast *en* lunga

Man anser vanligen *die Räuber* såsom hans första stycke. Han har dock förut skrifvit tvenne andra, nemligen *der Student v. Nassau*, tragedie i 5 akter, och *Cosmus von Medicis*, jemväl ett sorgespel. Man måste beklaga, att författaren uppbränt dessa i manuskript, ty om än — såsom troligt — de ej kunnat öka hans litterära rykte, hade det dock varit interessant, att se hans första steg på en bana der han skördat så många lagrar. *Die Räuber* t. ex. är visserligen en vidunderlig produkt, men huru ogerna skulle man sakna denna förstling af hans mäktiga snille? I öfrigt synes det mig otillbörligt, att bedömma *die Räuber* efter fordringarne af en vanlig theaterkritik. Man mäter icke en volkan i fullt uppror, och något annat är icke detta utbrott. Mer att beklaga är dock, att döden nekade honom utföra en af hans älsklings-planer: en hjeltedikt öfver *Gustaf Adolf den store*. Till en stor del har han väl afbetalt sin skuld genom *Wallenstein* och *Trettiåra-krigets historia*; men just dessa arbeten tyckas genom sin episka hållning, lokalfärg och stil, visa, att Schiller måhända mer, än någon annan af Europas sednare skalder, skulle lyckats i hjeltedikten. För oss Svenskar hade det varit en ärofull njutning, att se det största namn i våra häfder förevigadt i en af Schillers sånger. — Det diplom Schiller mottog, såsom medborgare af den fria Franska Republiken, förvaras på Bibliotheket i Weimar, der äfven hans kolossala byst af *Dannecker*, är uppställd. Anmärkningsvärdt må synas, att en af *Albrecht Dürers* fyra apostlar (i Nürnberg och München) äger en träffande likhet med den tre århundraden sednare lefvande skalden. Bland hans litterära titlar må af oss nämnas, att han äfven var ledamot af vår

Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Akademi, hvarom han talar i ett bref till *Goethe*.

Hos *Schiller* var menniskan lika upphöjd och ädel, som skalden. De egenskaper, som i synnerhet utmärkte honom, voro en stark och lefvande känsla för sannt och rätt, en djup vördnad för allt heligt, en redlig och öppen själ i ord och handling, en vänfasthet och tro, som trotsade alla skiften. Deremot var han mera retlig och passionerad i litterära stridigheter, än *Goethe* och *Wieland*. Hans yttre ägde intet utmärkt eller förekommande. Lång, något lutad, mager, blek, med stora lineamenter och ett blondt, något i rödt stötande hår, förekom han nästan alltid som student, i sitt sätt att vara. Han gick rätt fram och såg aldrig omkring sig. Först när han var intagen af något ämne och började att tala, lifvades hans blåa öga af en ovanlig eld; hans öppna, höga panna uttryckte majestät, en lätt rodnad flög öfver hans kinder, och öfver hela hans väsende var ett uttryck af liflighet och behag utspridt.

Gerstenberg och jag vandrade en kulen afton till förvaringsrummet för hans stoft. Han äger ännu ingen graf. Hans kista är insatt i ett hvalf. Man har länge omtalt en minnesvård åt honom, som Tyska nationalerkänslan skulle upprätta; men deraf har ännu intet försports. Det synes, som om han äfven i detta fall skulle tillhöra de odödlige, att blott hans ande gått öfver jorden, men intet spår röjes af hans dödlighet. En qvist af murgrön hade slingrat sig uppför hans kista, och jag tog några blad deraf, för att sända till Laura, som, om möjligt, öfvergår mig i beundran för Schiller *).

*) Sju år sednare än detta skrefs, eller 1826, flyttades Schillers

Han ycktes från oss i höjden af sin kraft, men äfven detta förklarar hans vän *Goethe* så herrligt, med dessa ord: «Låtom oss prisa honom lycklig, att han från spetsen af menniskolifvet uppsteg till de odödliga, att ett ögonblicks smärta löste honom ur lifvets band. Han har icke känt ålderdomens bräckligheter och andens försvinnande krafter. Han har lefvat, som en man, och såsom sådan, i dess högsta bemärkelse, har han lemnat oss. För efterverldens blickar står han nu såsom evigt kraftfull och herrskande. Ty i den gestalt, uti hvilken menniskan lemnar jorden, vandrar hon bland skuggorna, och derför står alltid *Schiller* för vår blick, som en evig yngling. Att han tidigt lemnade oss, må äfven vara oss till gagn. Från hans graf verkar hans anda nu kraftigare öfver oss och uppmanar oss, att med kärlek fortsätta, hvad han påbegynt. Så skall han fortfarande lefva för sitt folk och mensklighetem, i hvad han verkat och velat.»

Jena, November, 1819.

Ehuru det nära granskapet af en hufvudstad, en bildad societet och ett hof, borde verka någon förändring i studentlifvets seder, förmärkes ett sådant inflytande dock

---

stoft till en graf, invid den Stor-Hertigliga. Hans hufvudskål är nedlagd på Bibliotheket i Weimar, i postamentet af Danneckers byst. *Beckers* vackra förslag, att genom en representation på alla Tysklands theatrar, till firande af Schillers minne, insamla en summa, hvarför ett ärftligt stamgods åt hans familj, under namn af *Schillers-Ehre*, skulle inköpas, afbröts genom krigsoroligheterna, och har sedan ej blifvit återväckt.

ingalunda i förhållandet mellan *Weimar* och *Jena*. De studerande i sistnämnde stad äro verkligen studenter *par excellence* och *das Burschenleben* visar sig här i sin fulla, obefläckade glans. Under det vi foro in i staden, genljudade källrarne af gräl, larm och sång, flockar af *Burschen*, i *Altdeutsche Tracht*, med små mössor, långt skägg och hår, svärmade omkring gatorna, ömsom marcherande i troppar och sjungande, ömsom i grupper, och fäktande med floretter på torget och i gatuhörnen; varande tobakspipan och ölfläckar på kläderna en gemensam prydnad för alla.

De studerande hysa ett omätligt förakt för *Philisterna*, d. v. s. alla, som ej tillhöra *die Burschenschaft*, ropa *pereat* och *vivat* för de professorer, som de hata eller hylla, slå ut fönster på baler, der de ej äro bjudna, och söka framför allt, att skaffa sig ett *renommé*, som äkta fria studenter. Detta renomisteri är något till principen högst obestämdt och består egentligen deri, att göra en mängd upptåg, lustiga och djerfva streck, skandaler och förargelser, hvarigenom man blir bekant och låter tala om sig.

Så vidt jag kunnat erfara, har landskapsföreningarna härstädes icke samma ändamål, som hos oss, att genom ett förbund mellan ynglingar från samma födelseort, under de äldres och erfarnares inseende och en vald Inspektors styrelse, bereda de yngre, oerfarne och medellösa, fördelarne af dels en moralisk sammanhållning, dels råd, understöd, tillfällen till studier och lån af böcker och skrifter, vård under sjukdomar, o. s. v. *Die Landsmannschaften* här äro ej allenast icke tillåtna i Universitetets stadgar, utan utgöra ett ständigt föremål för polisens efterspaningar, emedan det är i dessa konklaver,

som renommisteriet organiseras; men genom afforderade eder och högtidliga löften af medlemmarne hållas deras sammankomster så hemliga, att försöken till deras upplösning hittills alltid förfelats. Förgäfves taga Professorerna af ankommande studenter löfte, att ej inträda i dylika föreningar: *Die Burschenschaft* har — likasom Katholska kyrkan — makt, att lösa och binda, och hvarje hedersord, som är af nöden gifvet emot dess fördelar, förklaras ogiltigt. Den moraliska grund, hvarpå de från början bygga sin frihet, ära och sjelfständighet, synes således icke vara den, hvarifrån man vanligen utgår. Emellertid våga högst få undandraga sig brödraskapet, ty dessa affällingar föraktas, förföljas och misshandlas oupphörligt, som *Philister*.

Festen på *Wartburg* och *Kotzebues* nyligen timade mord ha minskat förtroendet till de förbunds-läror, som vid detta universitet drifvas, och de studerandes antal har betydligt aftagit. Ett ögonvittne till *das Wartburgs-Fest*, *dieses Fest der edelsten Begeisterung*, som det kallas, har beskrifvit den för mig, och den var verkligen egen i sitt slag. Programmet till firandet af denna minnesfest utaf reformationen och Tysklands nyligen återvunna frihet, affärdades från de studerande i Jena till alla Tysklands protestantiska universiteter. Femhundrade studenter samlade sig från olika Akademier; till och med från de aflägsnaste, såsom Kiel och Genève, anlände deputerade. Fyra professorer från Jena hade infunnit sig, nemligen *Oken*, *Schweitzer*, *Fries* och *Kieser*. Sammankomsten öppnades i *der Altdeutsche Minnesänger- und Rittersaal* på Wartburg, med afsjungandet af Luthers psalm *Eine feste Burg ist unser Gott*. Derefter hölls tal, psalmer sjöngos och böner lästes. En

middagsmåltid var anrättad och allt gick värdigt och berömligt till. Men, såsom vanligt vid dylika tillfällen, kom ett nachspel, som skämde bort alltsammans och gaf en helt annan stämpel åt företaget. En del af de studerande föranstaltade en *auto-da-fé* och uppbrände en mängd skrifter — 28 till antalet — såsom kränkande för Tyska namnet, hvaribland *Kotzebues* Tyska rikets historia, *Code Napoleon*, *Alemannia*, Hallers *Restauration der Staats-Wissenschaft*, samt slutligen en stångpiska, en korporals-käpp och ett snörlif. Det hela fick namn af *Demagogische Umtriebe*, och en mängd juridiska förföljelser uppkommo. Man berättar, att den olycklige *Sand*, som var närvarande, här först hört *Kotzebue* omtalas såsom politisk skriftställare, hvilken händelse hos honom grundlade tanken på en g- -ning, som blef orsaken till bådas olycka. Att Sand här skall äga många vänner och beundrare, är naturligt. Man hoppas ännu temligen allmänt, att han skall blifva benådad. Han utmärker sig genom ett skönt yttre, en oförvitlig vandel och en stark, ehuru vilseförd, religiös känsla och fosterlandskärlek. Han har hitsändt sin afsägelse, såsom medlem af *die Burschenschaft*, emedan han ej vill befläcka dess namnförteckning med ett borgerligen brottsligt namn. Det enda han beklagar är *Kotzebues* familj. I alla boklådsfönster, på piphufvuden och snusdosor, ser man *Sands* porträtt i *Altdeutsche Tracht*, samt derunder vanligen de vackra versarne ur Schillers *Jungfru*: «*Lebt wohl* &c.»

Emellertid hade festen på Wartburg till föremål en förändring i student-föreningarne, som troligen varit ganska nyttig, om den blifvit bibehållen. Alla *Landsmannsschaften* och dueller skulle afskaffas, och ett enda Brödraförbund eller *Burschenschaft* öfver hela Tyska riket

tillvägabringas. Det var dock måhända detta som mest oroade kabinetterna, och hellre, än att låta en förening af 8 till 10,000 Tyska studenter organisera sig under en enig styrelse och med valspråk: «frihet och sjelfständighet,» föredrog man, att låta de gamla plägsederna, med renomisteri, dueller och slagsmål, fortfara.

Styrelsen af detta universitet är så kallad faderlig, det vill säga, att man ser genom fingrarne med hvarjehanda ungdoms-utflygter och gatu-bedrifter, så länge de ej uppenbart störa allmänna ordningen. Den Akademiska jurisdiktionen lägger dock vida mindre band på tygellösheten, än hos oss. Detta härleder sig till någon del från Lärarenas större beroende af de studerande. Då lönen — omkring 500 R:dr Sachsiskt — ej tillåter dem, att lefva oberoende, måste de genom kollegii-penningar förvissa sig om en sorgfriare bergning, och för att öka dessa, är det nödigt, att stå väl med de studerande, öfverse med deras sjelfsvåld, säga dem artigheter öfver deras fria och sjelfständiga väsen, samt i allmänhet tala i deras anda. Publika föreläsningar äro, liksom vid Svenska universiteter, föreskrifna, men besökas föga och kunna gerna försvinna. Det bästa gömmes till privata och privatissime-lektioner. Den juridiska fakulteten står sig bäst, ty dess Ledamöter utgöra en appellations-rätt, till hvilken förlorande parter vädja, och inkomsten af dylika tvistigheter är ganska betydlig. Utom af ord. Professorerna, 28 till antalet, hållas föreläsningar af extra-ord. Professorer, samt promoverade Filosofie Doktorer, hvilka dertill erhålla tillstånd. Genom detta sednare lärokall grundar mången ung man sin lycka och sitt anseende, och det vore kanske nyttigt hos oss, om unga Lärare på detta sätt dokumenterade sig oftare, än då till-

tälligtvis någon vikarierar under en professors-ledighet. De berömdaste Lärare för närvarande i Jena, äro *Luden* och *Oken*. Den förre tillhör deras antal, som genom en djupare och genialare uppfattning af historien ger den anda och lif, samt icke, som fordom, inskränker den till ett meningslöst uppradande af namn, årtal och facta. Genom utgifvandet af tidskriften *Nemesis* bidrog han vid sista frihets-kriget till eldande af national-känslan, ehuru han sedan, genom vidhållande af samma liberalitets-principer, blef lika förhatlig för de Tyska regeringarne, som han förut var dem nyttig. Hans föredrag är kraftigt, vältaligt och klart. Liksom de öfriga mera utmärkta föreläsare extemporerar han för det mesta. Hans auditorium är ovanligt talrikt. En ännu betydligare politisk roll har *Oken* spelt, genom sin *Isis*, hvilken äfven nyligen kostat honom hans professors-beställning. Då man gaf honom valet: antingen han ville upphöra med denna tidskrift, eller med sitt lärare-embete, valde han uppoffringen af det sednare. Han läser nu ömsom i Basel, ömsom här, som privatiserande Lärare. Hans *Isis* tryckes nu i Rudolfstadt.

Bibliotheket säges räkna 80,000 volymer. För dem, som det kan interessera, visas der jemväl en profbit på jungfru Marias blåa sammets-klädning, klistrad på inre sidan af en bönbok, som skänkts af Påfven Leo X till Kurfursten Johan Fredrik och hvartill Aposteln Johannis (som det säges) målat vignetten. Mera förtjent att se, är en bibel, utsirad med bilder af Lukas Kranach. Han skänkte den åt Kurfursten Fredrik och, förmodligen för att göra honom nöje, har han deruti målat alla hans fiender under skepnaden af onda andar. Hans Helighet sjelf har han placerat i helvetet! Högst interessant är

en *Minnelieder-Buch*, och jag var ledsen, att min korta tid ej tillät mig närmare genomgå den. Bibliothekarien nämnde dock, att de märkligare sångerna deri snart skulle allmängöras. Dessa täflings-sånger lära i fordna dagar varit sjungna på *Wartburg*. — Vi besökte jemväl *Schillers Garten*, som nu är förvandlad till *Sternenwarte*. — Om natten kunde jag ej sofva, dels af studenternas stoj, men ännu mer af det meddelande, en af mina vänner gjorde mig, att i samma rum, der jag låg (på *die goldne Sonne*), hade *Werner* skrifvit sin rysligt upprörande *24 Februar*, och dess hemska bilder, som oupphörligt sväfvade för mitt minne, befolkade natten med de besynnerligaste gestalter.

Dresden, November, 1819.

Mer än en gång hade vi anledning, att klaga öfver vårt oblida öde, som nödgade oss, att genomresa det vackra Sachsen i denna årstid. Vägarne voro i det bedröfligaste tillstånd. Hufvudsakliga skillnaden mellan färden i norra Tyskland och här, är den, att der får man köra hvar man behagar öfver åkrar och ängar, kullar och bäckar; men här får man sig anvist, hvar man skall bryta sönder sin vagn eller stjelpa omkull. Det sednare hade nyss händt Lord *Carthcart* nära Dresden. — Trakten var romantisk. Vi foro nästan oupphörligt berg uppföre och berg utföre. Utsigterna påminte oss så mycket mera om Sverge, som allt var betäckt med snö och kylan rätt stark. Deri skilja sig dock de Svenska landskaperna från de Sachsiska, att de sednares berg i allmänhet ej äro antingen betäckta med skog eller alldeles kala, som våra, men snarare likna stora fruktbärande

kullar, hvarpå åkrar och vinberg sträcka sig ända upp till toppen; deremot är Sverge rikare på sjöar och floder.

I Altenburg och trakten deromkring bor en stam af de gamla Venderna, som utmärker sig genom en särskild national-drägt. Qvinnfolken bära en hufvudbonad liknande en strut, i bägge ändar garnerad med spetsar, samt derjemte halsdukar, jackor, kortbyxor, stöflar, och derutanpå, vintertiden, mans-kapprockar. — Altenburg är en liten nätt, välbygd stad. Slottet är bekant genom *Der Prinzenraub*, 1455, då Kunz v. Kauffungen, på ett så djerft och förrädiskt sätt, borttröfvade Kurfursten Fredriks söner Ernst och Albert ur sjelfva hans slott, hvarom läses i Schreiters *Geschichte des Prinzenraubes*. Kolaren, som befriade den ene af prinsarne, begärte blott till belöning litet bättre ved, att bränna sina kol utaf.

Vägarnes dålighet omvexlade med nattqvarterens. Oeldade rum; jernkakelugnar, som gifva rök i stället för eld, och os, i stället för värma; halmsängar utan hufvudgärd, men ett stort bolster i stället för täcke, hvilket likväl aldrig täcker fötterna, samt blott ett lakan; sådana voro vinter-nattqvarterens vanliga beqvämligheter. *La qualité de voyageur* får emellertid betalas rätt dyrt. Skjutsen utgår under ett dussin rubriker, såsom *Postgeld*, *Wagengeld*, *Chaussé-geld*, *Baumgeld*, *Wagenmeistergeld*, *Schmiergeld*, *Biergeld*, — med ett ord, titlarne taga aldrig slut, — snarare kassan. Med tvenne hästar kan man räkna 1 Dukat (omkring 6 R:dr B:co) för tvenne tyska mil, (ungefär 1 Svensk.)

I *Freyberg* — *der Mittelpunkt des Sächsischen Bergbaus* — erforo vi, att en Svensk derstädes studerade bergsvetenskapen, och vi gissade, att det var Hr *Almroth*, hvilken vi äfven genast besökte. Han berömde

mycket Bergshauptman, Baron *v. Herder*, under hvars handledning han studerade, och som hyser en stor tillgifvenhet för Sverge, alltsedan han för några år sedan besökte vårt fädernesland. *Die Knappschaft* (hela Grufkorpsen) har nyligen gifvit *Herder* en präktig fète, ned i grufvan. Jag påminner mig en anekdot om hans resa i Sverge, som han berättade och hvilken är rätt rolig. Han hade under sin färd genom Sverge och Norrige gjort en betydlig skörd mineralier, hvilka han förvarade i en låda under sin resvagn. Såsom det ofta händer med våra Svenska skjutsbönder, roade sig hans skjutsare med att lyfta på vagnen, under det den var frånspänd och *Herder* gått in i gästgifvare-stugan. Bonden hörde något skramlande i lådan, öppnade den och fann den full af en mängd tunga, onyttiga stenar, hvilka han kastade ut, och spände sedan före. När *Herder* kommit fram till nästa gästgifvaregård, berömde han bondens raska körning och sade, att han måtte haft goda hästar. «Åh ja,» svarade bonden; «men dessutom var vagnen nu ej så tung, som under förra hållet, ty jag märkte, att någon skälm spelt oss ett spratt och lagt den der lådan full af stora stenar, men dem vräkte jag i diket.» Man kan föreställa sig mineralogens bestörtning och hans skyndsamhet, att återvända till förra gästgifvaregården, för att åter samla ihop sina förskingrade skatter. — Freyberg hade före 30-åra kriget 30,000 invånare hvilkas antal nu förminskats till omkring 9,000. Dess *Bergs-Akademie* anses som den första bergverks-skola i Europa, och under *Werners* tid räknade den öfver hundrade fremlingar, från Europas alla länder, som årligen der studerade.

Läget af Dresden är från denna sida minst öfver-

raskande genom sin skönhet. Nära vid landsvägen är ett monument af granit och basalt, egna åt den nyssnämnda stora Mineralogen *Werner*, af Mineralogiska Sällskapet i Dresden, hvars första president han var. Han afträdde sina dyrbara samlingar — för hvilka man från England bjudit honom 50,000 R:dr i silfver — åt Staten. Genom ett mindre lyckligt öde hafva vi gått miste om Linnés samlingar, som Engländaren med stolthet visar fremlingen.

Dresden räknar blott två förstäder, hvilket är ganska blygsamt, då Weimar och Jena räkna tre till fyra och Tysklands större hufvudstäder vanligen kalla en flock aflägsna hus *förstad*. Wien har till och med 34 förstäder. Genom den herrliga Elben skiljes sjelfva staden från *die Neustadt*. Med rätta anses Elb-bryggan af Tyskarne för en af de skönaste platser i någon Europeisk hufvudstad. Anblicken derifrån är, särdeles i månsken, romantiskt skön. Den medlersta delen af bron sprängdes af Fransmännen, under Davoust, för att skydda deras återtåg 1813. Kejsar Alexander har låtit åter uppbygga den, samt teckna derunder: *Galli dejecerunt, Alexander I restituit.* Man har med skäl klandrat, att då bron nu nybyggdes, dess gamla form med en klumpig stenmassa, bärande ett korss, bibehölls; ty på en brygga, hvars hufvudsakliga prydnad är, att synas lätt, passar väl ett med konst uppfördt berg minst af allt. — Slottet är oregelbundet och kan ingalunda kallas vackert. Deremot är katholska kyrkan en praktfull och särdeles väl belägen byggnad, vid Elben. Skada, att den, genom en öfverbyggd gång, skall sammanhänga med slottet. Denna smaklösa utbyggnad är gjord för Kongl. familjens beqvämlighet, som sålunda begifver sig direk-

te ur sina rum till kyrkan, utan att gå öfver gatan. Tornet är liksom sammansatt af bara pelare. Byggnaden höjer sig mer och mer åt ena sidan, för att bilda sjelfva tornet, hvilket ej, som vanligt, utgör en särskild byggnad. Templet prydes utvändigt af 60 helgonabilder. Men liksom ett skönt yttre då först blir hänförande, när det lifvas af en ännu skönare anda, så kan man ock säga om den katholska kyrkan i Dresden, att man då först lärt värdera henne, sedan man en gång tjusats af dess himmelska hymner. För hvem, som kommer från det Nordliga Europa, är messan der den skönaste högtid. Vid dess herrliga harmonier, som upplösas och återfödas af sig sjelfva, känner hvarje rent hjerta murarne falla af sekternas fördom och hvarje bröst vill blott låna sångens vingar, för att sända sin suck upp till Den, som sjelf är evig kärlek och harmoni. *Sassarolis* stämma höres, och vid ljudet af hans röst bland de omvexlande chörerna tror man, att englarna skola nedsväfva. Hans stämma jemnföres med *Catalanis* och sättes i kyrkosången framom henne. Italienska operans första sujetter biträda äfven. Om man ej vill störas i sin illusion bör man undvika, att tänka på sångaren eller se honom. Ingenting kan vara mera onaturligt, än att höra en englastämma från en gammal och tjock man och under det man tjusas af hans toner ryser man vid åtankan af det onaturliga sätt, hvarpå de tillhöra honom. Till heder för menskligheten är nu äfven kastrerandet *ad honorem Dei*, som det hette i Påfvens brevet för dylika operationer, förbjudet i Italien.

Hos nästan alla folk har tonkonsten ansetts som det värdigaste uttryck, att prisa allmakten, och med rätta

kal-

kallar man musiken «englarnes språk.» Sjelfva det mystiska, öfversinliga, med ord oförklarliga deri, gör den till en öfvergång mellan den synliga och osynliga verlden. Greker, Romare och de äldre folkslagen i allmänhet upphöjde alltid sina religiösa fester dermed. Men den är egentligen en Christlig konst, och kyrkomusiken, nästan alldeles okänd i Norden, är dess skönaste uppenbarelse. Eller hvad hafva vi väl hört — såsom det *bör* uppföras — af den andliga musikens mästerverk, af Palestrina, Allegri, Durante, Pergolesi, Leo, Jomelli, Lolli, Morales, Händel, Scarlatti, Bach, Graun m. fl., hvartill i sednare tider religiösa kompositioner kommit af Kunzen, Neukomm, Cherubini, o. s. v. *). Luther ifrade mycket för kyrkosången, och ansåg den som en af de vigtigaste attributer vid de religiösa festerna. I sednare tider har den i de Catholska tiderna nog mycket urartat från dess ursprungligen höga enfald, hvilket dock icke gäller om de föregående mästarnes arbeten, hvilka för det mesta alldeles skilja sig från verldslig musik och äfven så i allmänhet utföras. Dess ändamål är, att, renande och lyftande, stämma sinnet till andakt. Derför måste den äfven, i enkelhet och högtidlighet, alldeles skilja sig från det veka, passionerade och berusande, som ofta utmärker tonkonstens profana skapelser, liksom en psalm skiljer sig från ett verldsligt skaldestycke; allt, hvad som är tillkommet för att endast visa artistens konst-

*) Då detta skrefs, hade ännu icke *Harmoniska Sällskapet* i Stockholm erbjudit musik-älskaren det tillfälle han nu äger, att få höra musikaliska verk af ifrågavarande beskaffenhet, utförda med en fullkomlighet, som täflar med, och icke sällan öfverträffar, hvad man på *de flesta* andra ställen får höra.

skicklighet och rikedom i fiorituror, sirater och modern sångkonst, måste undvikas. Kyrkomusiken utgör raka motsatsen af theater- och salong-musik, — den enda vi närmare känna i Norden.

Musiken i katholska kyrkan och målnings-galleriet, äro i Dresden konstälskarens båda rika Indier, hvilkas skatter han aldrig tröttnar att njuta. Inträdande i detta målningskonstens tempel beundrar man först den förträffliga lokalen och sköna, ändamålsenliga anordningen. Stora salen, innehållande 1011 taflor, sträcker sig utan mellanväggar omkring byggnaden, och utgöres förnemligast af de Tyska, Fransyska, Holländska och Nederländska skolorna. Den inre helgedomen förvarar 548 stycken, nästan alla mästerverk af Italienska konsten. Det är, för en vandrare från Norden en — man kunde säga — öfverväldigande känsla, att från den torftighet, som röjer sig hos oss i detta afseende, se sig på en gång omgifven af en sådan mängd mästerstycken från konstens alla skolor, att man ej vet hvart man skall vända sig, eller hvar man skall börja och sluta, för att icke uppoffra nöjet af det ena arbetets beskådande, under det man beundrar ett annat. Dilettanten erfar här samma villrådighet, som ett barn i julmarknaden, då det fått tillstånd, att välja något bland de tusende föremål, hvaraf det förvånas, och hvilar ögat med begärlighet än på det ena, än på det andra. Då man derjemte — såsom det ofta händer resande — blott kan egna några dagar och ej, som sig borde, veckor och månader till ett lugnare skärskådande af dessa konst-skatter, blir man nästan hufvud-yr, och förmår ej, med den sansade pröfning man önskade, samla sina tankar, reda intrycken och omdömena. Dertill kommer, att man högst sällan äger tillfälle

att ensam och ostörd, få vandra i denna konstens skattkammare, men af andra deltagande åskådare med ropen: «Kom hit» — «Hvad är den der, taflan emot denna» — «Ja, men den här öfverträffar dock alla» — «Nej, icke den der, men den här» — o. s. v. — drages från det ena föremålet till ett annat och jagas ur en sinnesstämning i en motsatt. En sådan konstnjutning liknar verkligen, såsom det yttrats om kärleken, «en tjusande plåga,» i synnerhet då man, — hvilket torde vara fallet med nästan hvarje Nordbo, som ej varit längre söderut, — nödgas inför sig sjelf tillstå, att man ej har den grad af bildning i denna väg, som berättigar, att bedömma det yppersta, som konsten frambragt, och att vid sådana dilettanters yttranden läsaren kunde tillämpa *Domoustiers* uttryck:

On dit ce qu'on pense, sans penser à ce qu'on dit.

Den tafla, man först med oro uppsöker och till hvilken man alltid med längtan återvänder, är Rafaels *Madonna di San Sisto*, den skönaste Guds moder, som någon inbillning skapat och någon pensel framtrollat. De, som antaga, att alla våra föreställningar härleda sig från intryck af yttre bilder, och neka tillvaron af en högre skapande verld inom oss, behöfva blott kasta en blick på denna tafla, för att öfvertyga sig om sitt misstag, om de eljest äga någon känsla för det öfverjordiskt sköna. Det är icke förgäfves, som Rafael, enligt sina egna yttranden, i sina drömmar såg framför sig ett himmelskt ideal, som han fruktade aldrig kunna upphinna. Så vidt någon dödlig förmår återspegla det, finnes det dock på denna duk. Det milda, blygsamma, rena, moderliga, på en gång englaburna och menskliga hos Ma-

donnan; svävande, liksom hon sjelf, på gränsen mellan himmel och jord; barnets anlete, som under de späda formerna gömmer verldsomskaparens mäktiga och heliga eld; uttrycket af stoftets andakt, beundran och sjelfförödmjukelse, hos den knäböjande kyrkofädren, som, med bedjande händer, skådar upp till himladrottningen; bilden hos den sköna St. Barbara af den jordiska oskuldens renhet och blygsamhet, målade i hennes till hälften bortvända ansigte och mot jorden rigtade blickar, hvilka icke fördraga glansen af den heliga Jungfruns majestät; och slutligen de båda Cheruberna, vid taflans nedre del, om hvilka man ej kan säga annat, än att deras likar endast finnas i en annan verld, — allt detta gör på åskådaren ett intryck, som inga ord kunna återgifva. Det heligaste tilltalar honom, han blickar in i en annan verld, och han vågar knappt draga andan, af fruktan, att de himmelska gestalterna skola försvinna. Man har sagt att *la Fornarina (amicitia celeberrima Rafaelis)* lemnat honom förebilden till hans Madonner och att han nästan alltid upprepat denna bild på sina taflor. Det har förundrat mig, att finna detta yttrande äfven hos konstkännare och artister, som skrifvit öfver Rafaël, samt i handböcker och lexika öfver Målare-konsten. *La Fornarinas* porträtt (nu i Florens) borde vara kändt. Hvad likhet mellan detsamma och närvarande Madonna finnes väl, som kan berättiga till den förmodan, att den ena är en kopia af den andra? Och hvilken bestämd likhet, mer än den af en himmelsk skönhet, gifves väl mellan hans öfriga Madonner: *la Madonna degli Candelabri, la bella Giardiniera, la Madonna della Seggiola, lo Sposalizio* (J. Marias förlofning), *la Madonna del Pesce*, m. fl., att icke nämna hans *St. Cecilia*, hans Sibyllor och andra

qvinliga figurer? — När man ser hans studier, kartoner och utkast, finner man äfven, att ehuru troget han följde naturen, det dock ej var ensamt efter modell, han arbetade, utan under ingifvelsen af snillets skaperförmåga *). — Rafaëls *Madonna di S. Sisto* är den enda tafla, han målat på väf. Den inköptes af August III för 17,000 dukater, och kan nu mera icke lösas för guld.

Intet galleri erbjuder tillfällen som detta, att studera den herrlige *Correggio's* arbeten, under de olika utvecklingsperioderna af hans bana. Bland målningar ur första perioden — hvilka äro sällsynta — utmärker sig hans *Madonna di S. Francesco*, närmande sig Rafaëls i skönhet. Ännu beundransvärdare är ett stycke af andra tidsskiftet, hans *Notte*, hvars hufvudtanke man med rätta ansett, som något af det högsta utaf den Christna målarekonstens föreställningar, äfvensom utförandet, i fulländning och hänförande tjusning, kan jemföras med de första mästerverk från alla tider. Allt ljus i taflan sprides från barnet, hvarigenom alla figurer erhålla en ovanlig effekt och upphöjning. I afseende på dagrarnes underbara effekter torde få taflor kunna jem-

*) Rafaël säger till och med sjelf i ett bref till Grefve *Castiglione*, att som han har brist på sköna qvinnofigurer, följer han ett ideal, som han bär inom sig (*essendo carestia di belle donne, io mi servo di certa idea che mi vienne nel mente*). När man jemför Rafaëls äldre och senare stycken ser man, att han under den förra perioden mera kopierade naturen, lånte sina bilder af de yttre föremålen, men under den sednare perioden — höjden af hans konstnärs-förmåga — begagnade den rikedom af natur-studier han samlat, till uttryckande af sin individualitets ideella skapelser. Det *tillfälliga* i den verkliga naturen, som röjer sig öfverallt, der konstnären haft för ögonen ett yttre föremål att efterbilda, skönjes ej i Rafaëls sednare skapelser. Dock — jag skall spara hvad jag antecknat om denna målare, till dess vi komma till Italien.

förut med denna. Arbetet, nu ovärderligt, lärer åt målaren blifvit betaldt med 40 scudi. Och likväl kunde han säga: *Anch'io son pittore.* Bland tredje periodens stycken utmärker sig i synnerhet hans *Magdalena*, kalladt «konstens äkta perla.» Något enklare än denna komposition, kan man ej tänka sig: Den ångerfulla bedjerskan ligger på marken, i en blå mantel, med en uppslagen bok framför sig. Men så hänryckande är hennes skönhet, att man kan stanna hela timmar framför den tjusande bilden och knappt lösrycka sig från dess åskådande. Likasom Rafaëls ideal var Madonnan, så synes den genom sorger renade jordiska kärlekens sinbild, Magdalena, varit Correggios, ty ingen har upphunnit honom i uttrycket af denna karakter. Den sinnliga skönhetens högsta förklaring, som hans pensel så hänförande återgifver, synes äfven mera ha danat honom för afbildandet af Magdalenas ångerfulla bedjerska, än den stränga jungfruliga skönheten hos Madonnan. Om man hos Rafaël blir betagen af en helig vördnad, känner man åter bland Allegris bilder sitt blod flyta raskare, under det ögat fylles af tårar. Han är ända igenom vek, ljuf, harmonisk, förbländande. I figurernas rundning och behag, i ljusdunklets æsthetiska fördelning och ovanliga effekter, i det bländande och harmoniska af färgorna, — hvilkas «fader» han kallas — torde han lemna ingen framom sig.

Att särskilt omnämna alla de stycken af klassiskt värde, som fylla detta galleri — troligen det valdaste, om ej det rikaste, i Europa — skulle upptaga en volym. Några bilder, som lifligt fästat sig i minnet, kan jag dock ej neka mig nöjet att uppteckna. En Venus af *Titian.* Den heliga familjen, samt en Maria af Giu-

[illegible], den förträffliga bilden af Sforsa från Milano, utaf *Leonardo da Vinci*; den hel. Katharinas förlofning och Abrahams offer af *Andrea del Sarto*; korsbäringen och Bröllopet i Kanaan af *Paul Veronese*; några taflor af *Guido Reni*, af *Ludovico Carracci*, *Albanis* amoriner, *Carlo Dolces* tjusande St. Cecilia, samt Frälsaren, som välsignar brödet, hvilkas intagande skönhet och färgglans förtrolla ögat, *Batonis* Magdalena, m. fl.

Nederländska skolan är rik. Den outtröttlige *Rubens* har icke mindre än 30 stycken här. Det är visserligen brist på sinne för konstskönhet hos mig, att jag ej förmår uppskatta denne målare efter hans rykte, men hans gracer synas mig alldeles för flunsiga och bland bondbarn träffar man sällan sådana lunsar, som hans kärleksgudar. Ofta ser jag artister, dånfärdiga af förtjusning, framför taflor af honom, som en olärd utan synnerdeles interesse betraktar. Eld, kraft, en outtömlig rikedom, en sällsynt mångfald, och en präktig, lefvande kolorit utmärka honom visserligen; men det ideala, behagliga, snakfulla och intagande synas varit honom alldeles fremmande. I komposition och teckning finner jag honom mindre ädel och sann. Såsom modell till sina kärleks-gudinnor och gracer lärer han ofta begagnat sin andra hustru, *Helena Formann*, och om hon ej varit skönare, än hon der framställes, gör hon ringa heder åt hans smak. En stor mångfald i talang röjer han; genom sin förmåga, att måla med samma fullkomlighet figurer, djur, landskap och vexter. Några af hans mest berömda stycken finnas här, såsom hans *Quos ego!* (Neptun, som tämjer böljorna), hans lejon-jagt, o. s. v. — I *Ruysdals* «jagt» är den kulna Nordiska luften så mästerligt uttryckt, att jag kände kylan omkring mig dubbelt

starkare, under det jag betraktade denna målning. Herrliga äro äfven *Wouwermanns* stycken, med den alltid framskymtande «gråa hästen,» och oefterhärmliga i teknisk fulländning *Gerard Dows* «bedjande eremit» och ett par taflor af *Ostade*. Af *van Dyk* finnes här icke mindre än 18 målningar, hvaribland hans porträtter af Carl I och hans gemål, Thomas Parker och andra utmärka sig. Naturmålaren *Teniers* ser man alltid med nöje och hans «Alchymist» är utförd med mer än vanlig fulländning. Af Franska skolan har man några herrliga landskap utaf *Claude Lorrain* och *Poussin*. Mindre rik är den gammal-Tyska skolan. *Albrecht Dürers* «korsbärare» och «döende Maria,» samt *Holbeins* «Madonna,» för hvilken — genom en vanlig anakronism hos målare — Borgmästaren Meyers familj i Basel knäböjer, äro dock högst anmärkningsvärda. Såsom en *via lactea* kring fixstjernor och planeter, omgifvas dessa stycken af en mängd *van der Goyen*, *Snyders*, *Hondekoeter*, *Berghem*, *van der Neer*, *Huysum*, m. fl. hvilka, ehuru till en del förträffliga i sitt slag och en prydnad för nästan hvarje galleri, likväl vid sidan af dessa oöfverträffade, eller rättare oupphunna mästerverk, blott i andra eller tredje ordning förmå fängsla uppmärksamheten. — Det så kallade Pastell-kabinettet innehåller 150 stycken, hvaribland *Rafaël Mengs* Amor anses som en klenod.

Konstnärn i Dresden inskränker icke blott sitt studium till detta galleri. *Antik-samlingen* lemnar honom tillfälle, att lära känna de gamles skulptur, och njutningen af deras mästerverks åskådande blir dubbelt dyrbar, om man har den lyckan, att äga till ledare den bekante Hof-Rådet *Böttiger*, för närvarande en af Europas förste Archeologer och en man af intagande um-

gånges-sätt. Styckena äro uppställda efter tiden, hvarigenom man äger tillfälle, att öfverse konstens utveckling från dess barndom till dess högsta ståndpunkt. En trefot, ett hus-altar och en Minerva äro de äldsta. På den sednare märkes i synnerhet af klädningen, att konsten att efterbilda draperi varit konstnärn alldeles okänd ty drägten är stelare än om den vore, som man säger, huggen i träd. Af de tre stora stoder, väl konserverade, som äro funna i Herculanum, är deremot bilden af ett fruntimmer (vanligen kallad *Vestalen*) draperad till den yttersta fullkomlighet. Torsen af en athlet är utmärkt af den högsta fulländning. I allmänhet äro antikerna mycket lappade eller restaurerade. På *Denons* inrådan har en skulptör förenat öfre delen af en Venus med den nedre af en annan figur, för att derigenom åstadkomma en fullkomlig bild. En Faun, en Bacchus, en Venus Anadyomene och en Niobe äro särdeles sköna. Salarnas antal är 10, och lokalen ypperlig. — Jemte denna mera fragmentariska samling af antiker, äger Dresden äfven ett fullständigt galleri *gips-aftryck* af alla antikens mästerstycken, som bär namn efter Raphaël *Mengs*, emedan denne utmärkte konstnär sjelf besörjt aftrycken. Det gifves utom denna blott en enda dylik samling i Europa, nemligen den i Eskurial, hvilken äfven är föranstaltad och anordnad af *Mengs*.

Den nyare plastiken har, oaktadt allt hvad *Lessing*, *Winckelmann* och *Fernow* i denna väg skrifvit, gjort en mängd förvillande felsteg in på målningens område. *Eine Kunst soll nicht alles, was sie kann*, säger Lessing. Rigtigt förstådd, är denna regel tillräcklig, att hålla hvar och en af de båda syskon-arterna af bildande konst inom sina bestämda gränser. Men man har kanske orätt.

att förebrå unga konstnärer deras misstag i valet af ämnen, när hela Akademier genom pris-ämnen, som strida emot naturen af den konst, de äro bestämde att uppmuntra, föra dem sjelfva på vägen. Jag påminner mig åtskilliga exempel deraf, *sed exempla sunt odiosa.* För en bas-relief t. ex. väljer man en handling af stor omfattning, en scen som fordrar djup och luft-perspektif. De gamle föreställde i bas-reliefer aldrig annat, än segertåg, bacchanalier, offer-processioner o. s. v., der icke mer än ett par personer behöfde synas i bredd. Plastikens mål är *skön framställning af en idealisk individualitet*; målningens *skön framställning af en handling, verkställd genom individer.* Dessa förblandas* nu allt om hvartannat, och minst respekteras plastikens gränsor. Under föregifvande, att utvidga dem, kullstörtas de alldeles.

Under konstens förfall hos de gamle har man visserligen exempel, att man, jemte formens sanning och skönhet, ville låta plastiska konstverk äfven återgifva materiens färg och beskaffenhet, såsom då gudabilderna framställdes med förgyldt hår, målade draperier, naturligt färgade ansigten, och attributerna af deras vanliga matière, såsom guld, bronz &c. Men dessa efterdömen äro ej hemtade från den goda tiden. Det individuella var då till och med så förkastligt, att pupilln på ögonen ej utmärktes. Skulpturen är nemligen alltid ideal, och får ej bli efterbildning af en alltid lägre och ofullkomligare verklighet.

Ett annat fel, hvaruti de nyare falla, är sträfvandet efter effekt. Visserligen bör ett plastiskt konstverk äga karakters-uttryck och lif, men det pathognomiska och mimiska uttrycket i mängden af moderna skulptur-arbe-

ten gå alltid till öfverdrift. Laocoons och Niobes grupper visa i detta fall den fina, nästan omärkliga gränsen mellan skulptur och måleri.

«*Måleriet*,» säger Michel Angelo, «*vinner alltid, ju mer den tillegnar sig plastik, hvaremot plastiken förlorar, ju mer den närmar sig målning.* «Hans mening är härmed visserligen ej, att de plastiska formerna skola öfverföras i målningen, men att plastikens hufvudelementer, — form, gestalt, teckning och karakters-uttryck, skola grunda dess värde, hvarförutan färganstrykningen endast är ett tomt sken; och att, på andra sidan skulpturen urartar, så snart den försakar sträng bestämdhet i formen, för att jaga efter materiella behag, sentimentalitet i uttryck och tomt fladder.

En märkvärdig kollektion är *Kopparstickssamlingen*, innehållande gravyrer och handteckningar af alla mästare, samt alla skolor, ordnade enligt konsthistorien. Gravyrernas och handteckningarnes antal stiger till 200,000. Man äger här tillfälle, att se konstens utveckling ända från 1460-talet, till närvarande tid. Det största steg framåt gjorde måhända *Albrecht Dürer*, hvilken tillika anses som etsnings-konstens fader. Af Svenska artisters arbeten finner man här *Ehrenstrahls* tornerbok. — I Japanska palatset förvaras 6 tapelmålningar etter Rafaëls kartoner. Hvad man känner om det historiska af tillkomsten utaf dessa högst interessanta konststycken är, att Påfven *Leo X* af Rafaël beställde ritningar till 21 kolossala taflor (hvartill ämnet hemtades ur den heliga skrift), att dessa målningar utfördes i väf uti Flandern (efter Rafaëls kartoner), samt att de kostat 70,000 scudi. Kopior af dessa väfnader hafva sedan blifvit tagna, och det är troligt, att närvarande sex väf-

målningar äro efterbildningar, ehuru de utgifvas såsom originaler; men dessa förvaras i Rom. Ehuru allt det techniska i dessa taflor icke är af Rafaëls egen hand, är det dock utfördt i hans skola, under hans ögon och — framför allt — *kompositionen* är hans egen. Det kan synas en paradox, att man af dessa tapetmålningar mera kan sluta till Rafaëls storhet, än af mången utaf honom sjelf utförd tafla; men så förhåller det sig dock. Då man besinnar, att teckningen till större delen är af hans lärjungar, att oartistiska tapet-väfvare utfört den på duken, att det mekaniska deri är följakteligen ofullkomligt — i en eller annan figur nästan gränsande till karikatur, att färgornas effekt och harmoni till stor del saknas o. s. v., måste man så mycket mer beundra det snille, som endast genom uppfinningens sinnrikhet, kompositionens storhet och stilens ädelhet, förmår göra ett sådant intryck på åskådaren. Allt det bländande, förtrollande, intagande af en skön kolorit, af en yppig, mjuk och behaglig teckning — med ett ord, allt hvad man skulle kunna kalla sinligt skönt af målningskonsten — är här borta; det är blott idén och den stora andan, som återstår; men denna är hos Rafaël mägtig nog, att äfven i de efterbildningar af hans skapelser, som blifvit gjorda af obildade tapet-väfvare, der teckningen är grof, stundom förfelad, koloriten ömsom hård och förbleknad, likväl lemna en konstnjutning, som fyller åskådaren med förvåning. — I Rom, der, såsom nämndt är, hufvudsamlingen af dessa väfnader förvaras, hoppas vi återkomma till detta ämne.

Nyssnämnde slott äger jemväl en för konstvännen och technologen interessant samling af Japanskt, Chinesiskt och Sachsiskt porcellain, hvilket förstnämnda lärer

gifvit slottet dess namn. Icke mindre än 18 hvalf äro deraf upptagna. Den servis, som Napoleon skänkte Konungen, var värd 300,000 Francs. — Enligt hvad man här säger, skall den Sachsiska leran från Schneeberg utmärka sig till begagnande af porcellains-arbeten, framför den Fransyska och hvarje annan, genom sin fasthet och derigenom att den är mera *reinweiss*. Den Franska är för vek, hvarför den aldrig så väl skickar sig t. ex. till draperier i Biscuit-arbeten. — deremot äro Fransmännen mästare i förgyllning; men i målning öfverträffar Sachsarne (enligt hvad en härvarande Svensk artist sagt mig) alla öfriga. Utmärkta genom en förträfflig och ren smak i formen äro ett slags arbeten af *Braunerde*, hvaraf kompositionen nu är okänd, men som år 1702 lärer uppfunnits af en viss *Böttcher*.

Rustkammaren uppfyller 30 rum och räknar, som det säges, 20,000 särskilda numror. Mängden utgöres dock af vapenrustningar, uppstoppade parad-hästar, karusell-kostymer, slädprydnader, maskerad-anstalter, härolds-kåpor, ständdrabants-kläder, o. s. v. Bland saker, som kunna interessera en Svensk, finner man en rustning af *Gustaf II Adolf*, märkt med en muskötkula på bröstet; hans värja, liknande en simpel drabantvärja, med gult kyllergehäng; den rustning, som *Carl XII* fick till skänks af August II vid dess första möte, och som han burit blott en gång; samt *Carl XII:s* pistoler, mycket enkla och med namnet *Stabus*, *Stockholm* på låset. I öfrigt finnas här samtliga Sachsiska furstarnes rustningar. August II:s hjelmhatt är så tung, att man knappt förmår lyfta den.

Das grüne Gewölb omtalas mycket, som en sällsamhet. När man ej är juvelerare eller guldsmed, har

man dock mindre interesse af, att beskåda en mängd juveler, kronor, dyrbara och konstigt förarbetade metaller af alla slag. Elfenbens-arbetena bevisa de konstnärers färdighet och tålamod, som förfärdigat dem.

I öfre våningen af Japanesiska palatset (ämnadt af K. August II till porcellains-bod, men nu egnadt endast åt vettenskapor och konster, finnes Bibliotheket. Det upptager 24 salar och är det bäst ordnade jag hittills sett. Volymernes antal stiger till 200,000, manuskripter till 2,600 och ströskrifter till — som det sades — 100,000.

Dresden är den enda Tyska stad, som har stående Italiensk opera. Den anföres af *Morlacchi*; till den Tyska är *Carl Maria v. Weber* kallad. *Naumann* och *Paer* hafva i fordna dagar bidragit, att utbilda kapellet till den fulländning, det äger. Till en Italiensk opera i mindre stil behöfves en *prima donna*, en *primo tenore*, en *Buffo*, samt en *basso cantante*, jemte några så kallade half-utiliteter, eller artister af tredje ordningen, till svivanter. Med denna personal och en god chör samt ett öfvadt kapell, kan man uppföra de flesta Italienska operor af den vanliga formen. I Mad. *Sandrini*, Hr *Cantu* och Hr *Benincasa* äger äfven Dresden trenne förträffliga sujetter i de tre förstnämnda partierna. Jag såg med största nöje *l'Italiana in Algeri*, *il Turco in Italia* och flera andra nyare operor. Utom *Lablache* och *Pellegrini* torde ingen kunna jemföra sig, som buffo, med *Benincasa*.

Italienska musiken är en skapelse, så förenad med karakteren och språket, att den, utförd af andra röster och på ett annat språk, endast förblifver ett oting. Att höra denna eldiga, luftiga, berusande sång, uttryckt i ett gensträfvigt tungomål och af oböjliga strupar, är som

att dricka den skummande champagnen ur tallrik med sked, i stället att svälja den i ett enda tjusande drag. Man har rätt att finna den Italienska musiken, sjungen af Tyskar, Svenskar, Fransoser och Holländare, onaturlig, affekterad, löjlig; men man äger intet rätt, att, af en dylik öfverflyttning utaf en söderländsk planta i en motsträfvig jordmån, döma till dess vanvärde. Man klagar öfver den mängd driller, löpningar och sirater, hvarmed denna musik är öfverlastad. Man klandrar likväl icke näktergalen, som i sin lefnadsfriska tjusning strör omkring sig tusentals toner, då bofinken eller hämplingen nöjer sig med en eller annan; men man skulle klandra dessa sednare, om de försökte härma den förra. Hvad vi kalla öfverdrift och lyx hos Italienarn, är hos honom natur och behof. Han sjunger på detta sätt, emedan hans blod löper raskare än vårt, en evig vår omger honom, hans dag är molnfri och ren, och hela hans lif är en frisk, sorglös barndoms-dröm. Hans sätt att känna, klaga, älska och glädja sig, är olika vårt; derför måste äfven uttrycken deraf vara det. Mot Italienarns klagan i *Smarrita quest' anima*! eller hans kärleks suck i *languir per una bella*, eller hans buffoniska jollet i *s'inolinasse a prender moglie* eller *Amor, perchè mi pizzichi*, hafva vi i vårt sätt att se, tänka och känna, intet motsvarigt. Hans *Opera seria* och *Opera buffa* äro för honom lika naturliga, som borgerliga sorgespelet och karakters-komedien för oss.

Tyska operan är af underordnadt värde. Första tenoristen, Hr *Bergmann*, har en skön röst, men är medelmåttig sångare och sämre skådespelare. Flera af de bättre sujetterna voro frånvarande, men ingen af dem nämndes af sjelfva stadens invånare med särdeles beröm. —

Dramatiska skålespelet är ganska godt. Dess lysande tvillingstjerna utgöres af Hr *Julius* och Mad. *Schirmer*. Den förre (fordom officer) har en särdeles vacker figur, en skön och ledig hållning på scenen. Hans triumf är *Sigismunds* roll i Calderons herrliga stycke *Das leben ein Traum*, hvilken han utför med mycken intelligence af karakteren, samt styrka och uppmärksamhet på sig sjelf. Mad. *Schirmer* är i synnerhet utmärkt i de naiva rollerna och äger publikens odelade hyllning. I *das Kätchen v. Heilbronn* var hon förträfflig. När man läser denna besynnerliga men ganska genialiska dram, skall man svårligen föreställa sig, att den kan göra en så stor, äkta romantisk verkan på scenen. Ämnet är lika poëtiskt, som originellt; men formen sjelfsvåldigt behandlad. Man kan nästan icke ställa sig på ett farligare prof, än *Kleist* gjort, då han till hufvudperson valt en flicka, så besynnerligt kär och efterhängsen, att hon kastar sig ut genom fönstret, för att få se sin älskare, springer hela mil efter honom och ligger i stallet bredvid hans häst, för att träffa honom, och allt detta under det han med piskan jagar bort henne. Kleist har likväl med denna fantastiska, mysteriösa kärlek, lagt i hennes karakter så mycken oskuld, naivetet, sjelfuppoffring och äkta svärmeri, att man icke allenast ej finner henne osmaklig, utan på ett oförklarligt sätt tjusande. Hennes förhållande till Grefve *v. Strahl* är något så besynnerligt, att ingen dödligs fantasi troligen förut anat eller uppställt något sådant, och är i originalitet värdt att stå vid sidan af *Mignons* kärlek till *Wilhelm Meister*. Om *förstånd* i vanlig mening är här icke fråga, endast om det poëtiska. Utom

Kät-

Kätchen och *Strahl*, samt flickans fader, äro de öfriga karaktererna af föga värde. Det ser ut, som förf. velat förhöja hufvudpersonernas glans genom en dålig omgifning.

Heinrich v. Kleist var onekligen en af vår tids snillrikaste och mest lofvande Tyska författare, och man kan ej nog beklaga hans förtidigt och på ett så olyckligt sätt afbrutna poëtiska bana. I sin tragedi: «*die Familie Schroffenstein* lägger han liksom sjelf en aningsfull förklaring derom uti dessa ord:

Freilich muss
Auch mancher fallen, weil er stark ist.

Alla hans verk bära stempeln af en originell uppfinningsgåfva, en yppig inbillning och en sällspord kraft. Man hör den majestätiska åskans dån — endast den fridbådande himlabågen strålar icke genom dimmorna. Äfven för det komiska ägde han stora anlag, hvilket han röjer i t. ex. *der zerbrochene Krug.* I den äkta novellen, romansens motbild, der man med få och enkla medel måste åstadkomma stora effekter, är han bland sitt lands yppersta författare. Hans *Kohlhaas* och *das Bettelweib v. Locarno* äro derpå bevis. Hans rörande, men sorgliga, öden äro täckta med en slöja, och jag har intet upplysande kunnat derom erfara. Man tror, att hans fäderneslands olyckor, efter slaget vid Jena, bidragit, att öka hans medfödda dysterhet och slutna lynne, hvartill en — som det synes — olycklig kärlek blandat sig. Det var i parken vid Potsdam, som han sköt sig, tillika med sin älskarinna, en handlandes fru i Berlin. Han var då 34 år gammal *).

*) *Tieck* har, vid utgifvandet af *Kleists* samlade skrifter, mot-

Man får på theatern i Dresden stundom se stycke, så mycket närmande sig den låga farsen, att jag ej rä vet, huru Direktionen vill gifva dem inför en bildad publik, ett hof och en konungafamilj. Sålunda såg jag en operett, *der Geisterseher* med musik af *Wenzel Müller*, der bland tusen andra osmakligheter, älskaren, för at gifva en serenad på mungiga för sin älskarinna, kom inåkandes på theatern i en vagn, dragen af ett par gigantiska tuppar, och lyst af betjenter med vaxljus-stakar och notpapper fästade bak i stångpiskan. Nu började ett så öfverljudt skratt, eller rättare ett glädjerämande, att orkestern måste tystna för en lång stund. Efter styckets slut blef älskaren framropad för denna nya idé, men man hade snarare bort ropa fram tupparne, ty egentligen hade de de största förtjensten af publikens bifall *). — Ballet-

sagt denna i hela Tyskland allmänt gängse uppgift, att något ömmare förhållande ägde rum mellan *Kleist* och det unga fruntimmer, som på ofvannämnde sätt slutade sitt lif tillika med honom.

*) Ungefär vid den tid då detta skrefs, lemnade Theatern i Weimar ett drag till den sceniska konstens historia, som är märkeligt nog. En pjes under titel: *le chien d'Aubri* (bekant hos oss under namn af *den trogna hunden*), hade ifrån en Boulevards-theater i Paris banat sig väg till hof-theatern i Berlin och till andra Tyska theatrar, samt sluteligen äfven till Weimar. *Goethe,* som då ännu var Direktör öfver spektaklerna, vägrade styckets upptagande på repertoiren; men i trots af hans protest blef pjesen gifven och *Goethe* tog afsked. Detta gaf anledning till en mängd dagblads-artiklar, af hvilka en bland annat innehöll en parodierande omskrifning af Schillers vackra vers:

Der Schein soll nie die Wirklichkeit erreichen,
Und siegt Natur, so muss die Kunst entweichen

på följande sätt:

Dem Hundestall soll nie die Bühne gleichen,
Und, kommt der Pudel, muss der Dichter weichen.

ter gifvas ej, endast några små divertissementer uti styckena. — Idealet af en *Phaon* (uti Grillpartzers *Sappho*) såg jag, då Hr *Becker* från Frankfurt gaf den såsom *Gastroll*. Genom ungdom, skönhet och ett förträffligt spel, satte han flera än Sapphos hjerta i fara.

Något sällsynt är en konsert i Dresden, och deröfver må man förundra sig. Om ej någon genomresande konstnär dertill ger anledning, får man sällan eller aldrig njuta detta nöje. *Die Quartett-Akademie* motsvarar våra «musikaliska soiréer.» Hvarje gång jag besökte dem var salen fullproppad af folk; således är det ej brist på tycke för musik. Quartetten anfördes af *Dotzauer*, och styckena voro väl valda, samt lyckligt utförda. Sångpartierna voro svagast.

Den Kongl. familjen besöker ofta spektaklerna, hvilka, jemte messan i katholska kyrkan och jagten, utgöra Konungens förnämsta tidsfördrif. Sachsen företer det besynnerliga exemplet af en katholsk konungafamilj i ett protestantiskt land, hvilken derjemte är mera afhållen och populär, än nästan någon annan. Härvid måste man ännu anmärka, att Sachsen är sjelfva protestantismens vagga; att landet under närvarande resning lidit af olyckliga krig och blifvit till nära hälften förminskadt, samt att en märkbar kontrast förefinnes mellan folket, som är fördomsfritt, gladt och lifligt, och hofvet, som lefver indraget, katholskt och klosteraktigt. Om man å ena sidan bör vörda Konungens rättvisa och menniskokärlek (hvarför man äfven i hvarje stuga finner hans bild med underskrift *der Gerechte*), så måste man jemväl å den andra tillstå, att troligen ingen annan nation, än de hederliga, ädelsinnade, goda och i ordets vackraste bemär-

kelse liberala Sachsarne, så lätt skulle smälta sina stora förluster och endast äga minne för deras regents goda vilja och berömliga afsigter. Konungahuset, aktningsvärdt genom stilla och enskilda dygder, är visserligen det äldsta i Europa, icke i historiskt afseende, men i lefnadsår, och jag räknade en gång på spektaklet, att de af de kungliga närvarandes lefnads-år skulle göra öfver ett halft årtusende. Konungen sjelf är nu 70 år, hans gemål 68, hans broder Anton 65, hans syster Amalia 62, hans broder Maximilian 60, hans farbror Albert af Sachsen-Teschen 82, hans tante Elisabeth 84, samt hans tante Kunigunda 80 år. Då Konungens bröder, hvar efter annan, skola efterträda honom, torde ingen af dem tillträda regeringen förrän vid 70 eller 80 års ålder.

Dresden är icke allenast, — som vi sett — en interessant, men en högst treflig stad. Sällskapstonen är bildad, ogenerad och glad. Fruntimmerna äro sjelfskrifna beskyddarinnor af vitterhet och skön konst, men de spela ingalunda *femmes savantes*. Genom den herrskande konstandan, genom beröringen med Italien och resor till Schweitz och hela Tyskland, samt tillfället, att oupphörligt lära känna främlingar från alla länder, och slutligen genom en Fransysk elegans och lätthet, som deras närmare förhållanden med Frankrike och dess societet under de sednare åren infört, hafva de erhållit en ton och bildning, som för det vackra könet på en gång är den naturligaste och behagligaste. Det är sällsynt, att finna hufvudstadssqvaller och dans bannlysta ur de qvinliga kretsarna, och att de ändå hafva roligt; men så förhåller det sig likväl här. Man gör musik, eller läsning af något äldre eller nyare vitterhetsstycke, helst en theaterpjes, der hvar och en får sin roll att deklamera, eller

man talar öfver litteratur, skön konst, skådespel, resor (nästan hvar bildad sällskaps-menniska här har rest) i fremmande länder, märkvärdiga personer och händelser o. s. v., och man lär sig alltid något, under det man roar sig. Med ingen nation blir man så lätt och af hjertat förtrolig, som med Sachsarne. När man varit tillsammans med dem en dag, så bemöta de en, som om man känt dem en half mansålder. Svårligen lärer jag få se mera goda, bildade och hjertliga menniskor, än dem jag lärt känna i Dresden.

En bekantskap, som jag skall värdera så länge jag lefver, är den älskvärde *Tiecks.* Den höga föreställning jag, efter så mångfalldiga beskrifningar öfver hans intagande sätt att vara, gjort mig om hans person, blef likväl öfverträffad. Hans helsa har varit vacklande de sednare åren, men hans själ är evigt lika ung. Hans ansigte är reguliert bildadt, och den genialiska elden i hans ögon, det behag och den lifflighet, som sprida sig deröfver då han talar, i förening med hans älskvärda karakter och hjerta, samt det hänförande i hans meddelningssätt, draga liksom en trollkrets omkring honom och man har lust, att flyga honom i famn och kyssa honom, då man hört honom tala en stund. Hans oefterhärmliga förmåga att *läsa* (det bör ej heta deklamera) är allmänt erkänd och berömd öfver hela Tyskland. Jag hade några aftnar det afundsvärda nöjet, att höra honom läsa Shakspeares, Goethes eller egna stycken, och han kan då liksom tiedubbla uttrycket och förmågan af menniskoröstens olika nyanser. Denna förmåga ligger ej i förändring af tonen, från hög till låg,

skarp eller mild, o. s. v. Stämmans välljud och klang är alltid enahanda. Men den består i en sann, genuin och hänförande uppfattning af de olika karaktererne, och det är nästan oförklarligt, huru man, i en hastig dialog, så naturligt, lätt och omärkligt kan flytta sig ur den ena karakteren i den andra.

Tieck är en stor beundrare af *Bellman*. När han först läste de öfversättningar, som *Rühs* lemnat af den Svenska skalden, var han intagen af dem; men sedan han bedt *Rühs* öfversätta *Bellman* för sig, ord från ord, tyckte han sig finna andan alldeles förfelad och han äfventyrade sjelf några tolkningar af dessa dithyramber. Jag vet ej, hvarför han dröjt, att utgifva dem af trycket. Han skulle genom deras offentliggörande fästa Europas uppmärksamhet på Sverges mest originella skald, och ingen förmår bättre, än *Tieck*, att omkläda dessa genialiska skapelser i fremmande drägt.

Tieck lefver ärad, lycklig och lugn i kretsen af sin familj, som utgöres af en treflig husmoder och tvenne döttrar. Han är en passionerad musik-älskare och ofta måste jag fördrifva aftnarna vid pianot hos honom. Han fann Svenskan lika välljudande i sång, som Italienskan, men mera kraftfull. — Ofta vistas jag ännu med tankarne hos honom, i hans trefliga, glada, lifvande aftonkrets, eller ser med rörelse på hans afskedshelsning, som han tecknade i min minnesbok:

Freundschaft und Liebe knüpfen Fern und Zeiten,
Sie reichen über jede Kluft die Hand.
So eilt Gesang durch aller Länder Weiten,
Die Dichter alle bleiben sich verwandt.

Nimm denn von mir den Freundesgruss zur Reise,
Dein liebes Bild bleibt immer mir zurück,
Und einst verkünd uns hoher Lieder Weise
Begrüssend deinen Dichterruhm, dein Glück.
Wo du auch weilst, ein freundlich Angedenken
Magst du alsdann den Deutschen Freunden schenken.

Tieck har en stor mångfaldighet, som författare. Der han i synnerhet förtjenar kransen framför alla, både lefvande och döda, och der han så ofta fåfängt blifvit efterbildad, är just den *vittra polemiken*, ty han polemiserar icke endast, men under det han, med «de odödliges löje,» rifver ned dårskapen, fördomarne och den som snilleverk gällande lefnadsprosan, bygger han på samma gång sjelf upp en äkta romantisk poesi. Han ringer icke i stormklockorna och fördjupar sig ej i en abstrakt kritik; han tjusar, under det han nyttjar sina lätta vapen, och hos honom är alltid diktens pil, som den bör, omväfd med rosor. Hans *Zerbino*, *gestiefelte Kater*, *Phantasus*, o. s. v. lemna icke en öfvergående verkan; de stå, som eviga monumenter af poësiens seger öfver «Philisteriet.» Dernäst känner jag mig alldeles pånyttfödd i hans sagoverld. Det torde näppeligen gifvas någon författare, som äger en sådan trollkraft öfver läsarens sinne, som *Tieck*. Man må vilja det eller icke, så drar han oss in i en krets, der vi ömsom tjusas, rysa, älska, hata, — allt, utom ledsna. De, som *ex professo* ifra för upplysningen, vilja dock kanske ej hafva onjuten de glada barndoms-stunder, som försvunno vid afhörandet af de första, enkla, okonstlade sagor, hvaraf vår inbillning lifvades. Och hvem känner sig ej ett evigt barn, då man läser *Genoveva*, *Blaubart*, m. fl.? Teckningen af en sådan helig oskuld, som Genovevas

och en sådan karakter, som *Golos*, fäster en oförgänglig lager kring *Tiecks* namn. Härvid bör jag nämna, att jag med mycket lof hört omtalas en behandling af detta ämne, af *Maler Müller*, äfvensom *eine Puppen-Komödie von dem Leben und dem Tod der heiligen Genoveva*, hvilken röjt så mycken poëtisk grund och artistisk behandling, att den lätt kunde förändrats för en större scen. Troligen skulle *Genoveva*, äfven efter *Tiecks* behandling, med förkortningar, blifva ett effektfullt theaterstycke. — Öfver *Sternbalds Wanderungen* — som af en del kritici blifvit ställdt vid sidan af *Wilhelm Meister*, hyser jag en skiljaktig mening, särdeles i afseende på konståsigterna. En odödligare förtjenst har *Tieck* inlagt såsom öfversättare af Shakspeare. Hans sednaste skrifter äro samlingen af *Altenglisches* och *Altdeutsches Theater*. Det sednare innehåller mindre, än man väntat, helst det blott är aftryck af redan kända stycken.

Tieck har varit blottställd för de häftigaste kritiker. Till och med i Goethes *Blätter über die Kunst am Rhein* nekas honom konstsinne och konststudium. *Tieck* kan dock trösta sig dermed, att man äfven i *die neue Bibliothek* (23 delen, pag. 54) skref, att *Goethe kein Dichter sey und den hohen Namen nicht verdiene*, och att man (jag tror i samma tidskrift) yttrade om *Wieland*, att han vid 40 år kanske skulle blifva så förnuftig, som en Schwabare kan vara. Också säger Jean Paul, att «en Tidning blir med tiden intet, och Tiden fordrar af den sitt namn tillbaka,» (*sie werden zu Nichts und die Zeit fordert von der Zeitung den Namen zurück.*)

Bland artister har ödet här tillskyndat mig trenne

interessanta bekantskaper, nemligen den berömde Porträtt-målaren v. *Kügelgen* och Landskaps-målaren *Dahl*, en Norrman. Hos den förre *) såg jag flere förträffliga taflor, såsom hans *Magdalena* och *Johannes*, samt hans porträtter af *Goethe*, *Schiller*, *Herder* och *Wieland*. *Dahl* är en ung älskvärd, öppenhjertig och okonstlad man. Han har redan vid 30 års ålder ett stort och välförtjent rykte i Tyskland, och skall säkert utvidga det öfver Europa, ty han är outtröttlig i utbildandet af sina stora anlag. Hans far var bonde vid *Bergen*. Vi böra således anse *Dahl* som landsman, och hafva gjort en förlust, då vi ej tillegnat oss hans talang. Han studerade först theologien, men naturen hade för honom bestämt en annan bana. Då hans kallelse för målare-konsten med hvarje dag mera trädde i dagen, sattes han af sin far i målare-lära uti Bergen, men der kunde han naturligtvis ej inhemta betydligt. Emellertid tecknade han landskaper och studerade Norriges vilda och sköna natur. Ankommen till Köpenhamn fästade han uppmärksamheten genom de landskaper, han utställde på 1815 års exposition. Han fick derefter tillfälle, att resa till Berlin och Dresden. Härifrån ämnar han sig nu öfver Tyrolen till Italien, och han har lofvat mig ett landskap från hvart och ett af dessa länder. Han arbetar obeskrifligt fort. En förmiddag, under det vi pratade med honom, målade han en storm, i olja, hvilken knappt var ebaucherad då vi kommo dit. Hans arbeten äro i all-

*) Denne konstnär, en af de utmärktaste Tyskland ägt, rönte samma öde, som Winckelmann, att falla för lönmördarens dolk på hälften af sin bana. Kügelgen mördades, några månader efter sedan det ofvanstående skrefs, på öppna landsvägen nära Dresden, af en soldat.

mähet utmärkta af lätthet, sanning och kraft. Han följer mera naturen, än han idealiserar den. Hans förgrund, trädgrupper och plantor äro i synnerhet förträffligt utförda. — Jag hoppas få återse denne talangfulle och anspråkslöse konstnär, i Sverge, hvilket han om fyra år sade sig vilja besöka. Prins *Christian* af Danmark är hans beskyddare.

Likstämmighet i tänkesätt och åsigter har förvärfvat mig en vän i Baron *v. Malsburg*, härvarande Hessisk Minister. Han är en förtjenstfull litteratör och hans öfversättningar af *Calderon* sättas af några, i fråga om trohet och fulländning, till och med framom de af *Gries*. *Tieck*, en stor kännare af Spanska litteraturen och beundrare af Calderon, är af denna mening. *Malsburg* älskar äfven innerligt musik, och de Svenska folkvisorna ha gjort honom ett stort nöje. I alla sällskaper har «Neckens visa» gjort hvad man kallar *furore*. Så ovillkorligt hänförande är denna enkla sång, att den äfven hos dem, som icke förstå det herrliga poëmet, gör intrycket af en andesång, af en harmonisk hviskning från en annan verld, om än, såsom nu, den utföres af en medelmåttig talang. *Malsburg* skref en gång, under det jag sjöng den, några stanser, hvilka jag så mycket trognare bevarar, som de utgöra det enda minne jag äger af denne vän, hvilken döden så tidigt bortryckte:

Als Du mir sangst und aus den weichen Tönen
Des «Seegeists» wunderbare Sehnsucht klang,
Da rief ich: Süd ist nicht das Reich des Schönen,
An Schwedens Küste blühet der Gesang.

Da in der Lust begann ich fast zu klagen,
Dass mich Natur vom Reich des Klanges schied;

Dock selbst dein Ton kam tröstend mir zu sagen
Nein, wo ein Herz liebt, da lebt auch ein Lied.

Drum hab' ich Dir nun hier dies Lied geschrieben
Zum Dank dass du gemildert mir den Schmerz,
Und dir zum Antwort fühlt es sich getrieben;
Ja wo ein Lied lebt, da liebt auch ein Herz.»

Bland skalder, som jag har lärt känna, är äfven en Grefve *Kalkreuth*, en ung, älskvärd man. Han är för närvarande sysselsatt med ett sorgspel, kalladt «Gustaf Adolf den Store» — ett ämne, som mycket sysselsätter Tyskarne. *Kalkreuth* är son till Fältmarskalken, har tjent i sista kriget och har äfven, om jag mins rätt, vår Svärdsorden. I öfrigt finnes här en stor mängd poëtiska dilettanter eller, som Atterbom kallade dem, *Frühlings-Lerchen*, hvilka hufvudsakligast sjunga i kalendrarne. Det vill äfven ett icke litet antal författare till, att årligen fylla 40 *Taschenbücher*, hvilket är det quantum, som belöper sig på Tyskland. Då bruket, att läsa sina stycken i sällskap, här är mycket allmänt, hade jag tillfälle, att lära känna åtskilliga nya författare. Deribland var en Hr *Gehe* *), hvilken en afton hos Grefvinnan S. uppläste en ny tragedi kallad *Dido*, som med första skulle uppföras. Några af de närvarande (hvaribland min vän *Malsburg*) satte författaren framför *Grillpartzer*. Det är naturligt, att kritiken i ett slutet sällskap, likasom på en sällskaps-theater, icke kan vara särdeles sträng. Soiréerna hos fröken *v. Winkel* — ett bildadt och interessant fruntimmer — äro samlingsställen för poësiens och de sköna konsternas dilettanter.

---

*) Hr. *Gehe* har sedan skrifvit åtskilliga sorgespel, samt operor, hvaribland en, *Jessonda*, hos oss är uppförd.

Genom ett inträdesbref af fru *Bruun* hade vi tillfälle att lära känna hennes dotter, Grefvinnan *Bombelles*, — så ofta omtald i modrens skrifter under benämningen *La douce Ida*, och hos hvilken, som fru Stael säger, alla Sånggudinnor stämt möte. Hon förenar äfven i en hög grad alla sällskaps-talanger — målning, musik och sång, deklamation, dans, litterär och artistisk bildning — med skönhet och ett intagande sätt att vara. Beklagligen lider hon numera af en långvarig sjuklighet. Hennes man är Österrikisk Minister härstädes.

Lefnadssättet är yppigt, godt, och för godt köp. Den gamla Tyska soliditeten förenar sig med den Franska läckerheten. Ett gammalt härvarande bruk förtjente de visst ej omnämnas, om ej såsom bevis, att *det här* kunnat bibehålla sig ett halft sekel, sedan det i andra hufvudstäder försvunnit, nemligen bruket, att låta bära sig i *portchaise*. Jag har haft ganska roligt åt dessa *portchaise*-gubbar. De stå, liksom våra gamla stånddrabanter, klädda i blått och gult, med regarns-strumpor, smala ben och gigantiska fötter, i långa rader, i sina qvarter, på torg &c. och vänta, som olyckliga åkarbistar, på förtjenst. Den kan ej blifva stor, ty en vandring i en sådan bagarbod kostar blott några *Groschen*; derför fördrifva de äfven tiden med att såga ved. Oaktadt deras bedjande miner kunde jag ej förmå mig, att anlita dem om handräckning, ty jag skämdes verkligen, att, som ung och stark karl, låta bära mig omkring af hedersmän, som vandrade vid grafvens brädd. Ett slagregn nödgade mig dock en gång, att söka tillflykt i en dylik hönsbur, och det bar genast af; men färden är, genom den ständiga rullningen och vaggningen liknande

en svag sjögång, så obehaglig, att jag ej förstår, huru ett sådant mode så länge kunnat bibehålla sig.

Nära Dresden står en minnesvård upprest af Kejsar Alexander åt segraren vid Hohenlinden, *Moreau*, på samma ställe, der hjelten föll. Inskriften är: *Der Held Moreau fiel hier an Alexanders Seite.* En fiende till Moreaus minne — förmodligen någon af hans landsmän, som i allmänhet hata honom — har med ett jern sökt bortskrapa ordet *Held*, och i dess ställe skrifvit *Verräther*. För Moreaus hjerta bör det hafva varit en svår kamp, att vid slutet af sin bana nödgas bära vapen mot sitt eget land; men det var icke så han betraktade denna strid: han ansåg sig blott kämpa mot förtryckaren af sitt folk och Europa, hvilken på ett nedrigt sätt förföljt honom sjelf och jagat honom i landsflykt. Visst är åtminstone, att man af Moreaus hela föregående lefnadslopp icke finner ett drag af förräderi, eller bristande fosterlandskärlek; tvärtom: han var — oberäknadt sin fältherrestorhet — en af de ädlaste, mest oegennyttiga, sjelfuppoffrande och menniskoälskande karakterer, som Franska revolutionen frambragt. Det dyrbaraste Moreau, näst sin krigsära, efterlemnat, — hans svärd — har, som det här berättas, af hans maka blifvit skänkt till nuvarande Konungen af Sverge, åt hvilken den aflidne egnat den största aktning bland alla sina vapenbröder.

Prag, December 1819.

Den 13 December lemnade vi det trefliga Dresden. Så snart man kommit öfver Böhmiska gränsen ser man lätt, om man ej förut visste det, att man befinner sig i

ett katholskt land. Frälsaren, Maria och Helgonabilder synas öfverallt, hvar eljest fjerdings- och mil-stolpar pläga stå; små kapell, med brinnande ljus, blomster och knäböjande vandrare, fylla vägarne, och i de små städerna skimra redan alfresco-målningar. Musik, vällefnad och ett slags helgad lathet tilltaga mer och mer. Stark folkmängd, alla stugor fulla af barn, hafvande qvinnor och starka kraftfulla karlar, vittna om det fysiska lifvets blomstrande tillstånd. Tiggeriet — katholicismens vanliga följeslagare — är dock icke ännu artistiskt utbildadt. Bland helgonabilderna intager den helige *Nepomuk*, Böhmens skyddspatron, främsta rummet. Han förklarades martyr och helgon, emedan han hellre lät störta sig i Moldau-floden, än han yppade, hvad Konung Wenceslai drottning biktat för honom, och hvilket Konungen, som misstänkte sin gemåls trohet, önskade erfara.

Die Erz-Gebirge, som vidtager nära gränsen, sträcka sig ungefär 15 mil in i landet. Sedan blir det mera slätt. Landet liknar mycket en bergig provins af Sverge. Redan på tredje station måste vi begagna oss af släda och hade önskat oftare äga en sådan, ty snön var mycket djup. Bönderna sade dock, att vintern kommit ungefär en månad sednare, än vanligt (det var nu i medlet af December), och att den plägade räcka till Påsk, hvarvid stundom så mycket snö föll, att de måste genom skottning öppna väg för dem, som blifvit insnögade i sina stugor. Oaktadt en så betydligt sydligare latitud synes vintern således vara nästan så sträng, som hos oss. Kylan på bergen var 10 à 12 grader. Jag påminte mig de många röfvarhistorier jag läst om Böhmens skogar och frågade postillonen, om stråtröfvare ännu funnos på vä-

garne, hvarpå han gaf mig det tröstande svaret: *Oh, Räuber giebt's hier genug!* I öfrigt äro postillonerna här, liksom i allmänhet uti Tyskland, stora slynglar. När man påminner sig våra fattiga skjutsbönders tacksamhet för några skillingar i drickspengar, må man verkligen harmas då man ser dessa herrars sura min, äfven om de erhålla för sin station (omkr. 1 Sv. mil) tre Gulden (ungefär 3 R:dr R:gld.) i drickspengar. Ger man mindre, så blir man illa och långsamt körd. Den afgående postillonen försummar aldrig, att meddela den tillträdande kännedom om den resandes frikostighet, och de hafva till och med sins emellan ett språk, som — ganska postillonsmässigt — består i vissa smällar med piskan. Öfverhufvud råkar man på vägarne i Tyskland mindre resande, än hos oss, hvartill den dyra skjutsen troligen är orsaken. Vi räknade vanligen en resande om dagen; men man träffar så mycket mer stora forvagnar och fotgångare, hvaraf en del springa utmed vagnen, för att tigga. Dessa äro gemenligen vandrande handtverksgesäller, ty gesäller och drängar fara icke här med extrapost, som i Sverge. I Preussen såg jag gummor, som drogo små vagnar, i spann med en hund. Här göra gubbar samma tjenst. Landtvärdshusen äro dåliga men dyra. För en klen, temligen osnygg middag, som gemenligen serveras i köket, under slagt, tvätt och små kärleksscener i hörnen, betalas 6 à 8 Gulden, som efter vår myntfot gör ungefär lika många Riksdaler Riksgäld. Deremot har man taffelmusik af harpa, violin, valdthorn, sång o. s. v., och ett vackert mahogny-flygelfortepiano är icke sällsynt på de bättre gästgifvare-gårdarne. I förstaden vid *Stan* körde vi jemmerligen omkull och blefvo liggande på näsan midt för taflan, der chaussé-pengarne

stå påbjudna. Man har ringa tillfredsställelse, att erlägga dem, när vägarne i alla fall ej blifva bättre underhållna. En half mil derifrån stjelpte vi för andra gången. — På slagfältet vid *Kulm* har Konungen af Preussen låtit uppresa ett monument af jern, till minne af segren derstädes och Fransmännens nederlag 1814, under Vandamme. *Töplitz* (eller rättare *Teplitz*, efter *Teplaulieze*, «varmt ställe») har ett herrligt läge. Dess sköna natur och angenäma förströelser under den sköna årstiden locka troligen lika många fremlingar hit, som de varma baden, ehuru berömda de äro.

Böhmen är ett vackert, rikt och välmående land. Det räknar nu omkring 3,400,000 invånare, hvaribland öfver 50,000 judar. Dess bergverk, jordbruk, boskapsafvel och fabriker — t. ex. linne och spetsar, glas, m. m. — äro rika inkomstkällor. Af linne och spetsar tillverkas för icke mindre än 20 millioner gulden årligen, hvaraf ungefär hälften exporteras, och yllefabrikerna lemna för 10 millioner gulden i varor. Det Böhmiska glaset, ansedt för det bästa i Europa, smältes i 78 glashyttor och deraf utföres för 2½ millioner. Dessutom räknas 8 spegelhyttor. — Hvad man mindre skulle vänta sig, är det betydliga antalet offentliga undervisnings-anstalter, tillsammans 2,996, nemligen ett Universitet, 3 Theologiska Lyceer, 26 Gymnasier, 2,961 Folkskolor, samt ett Musikkonservatorium. Lärarnes antal är 6,700, och de studerandes 410,463, hvaribland 2,055 studenter. (Se *Prof. Schnabels Statistische Darstellung v. Böhmen.*) Häraf skulle den slutsatts dragas, att folkundervisningen i detta, för sin intellektuella bildning visserligen ej beröm-

da

da, land, stode på en högre punkt, än i Frankrike, hvilket sjelf anser sig för det mest bildade i verlden *).

Prag äger, genom sitt pittoreska, till en del af berg omslutna, läge, vid den väldiga *Moldau*-floden, kanske den vackraste och mest omvexlande belägenhet, bland Tysklands större städer. En Svensk, som älskar höjder och vatten, finner intet skönt i flacka fält, om de äfven äro fruktbärande, vattnade af en smal rännil, som får namn af flod, och prydda med några rader trän. Byggnads-sättet är, genom de talrika eldsvådor och krigsförödelser af Hussiter, Preussare och andra, ojemnt; men äfven detta ger ett mera pittoreskt och omvexlande utseende åt det hela. När man står på den stora bryggan öfver *Moldau* (omkring 1800 fot lång och sirad med 28 helgonbilder), räknar man 60 spiror på kyrkor och andra byggnader. Från slottet, beläget på Hradschin, högt öfver staden, har man en herrlig utsigt. Naturen har delt Prag i tvenne nästan lika delar, och jag kom dervid ihåg *Wrangels* ord i Schillers *Wallensein:*

«Mein Herr Kanzler
Begnügt sich mit der Altstadt, Euer Gnaden
Lässt er den Ratschin und die kleine Seite.»

Wallensteins slott är nu ombygdt i en modernare stil. Palatserna äro i allmänhet präktiga och uppförda till en del efter Italienska byggnadskonsten. Staden räknar (med ungefär Stockholms folkmängd) *fyra-*

*) Det har yttrats af en Minister i Deputerade Kammaren, att i 25,600 församlingar (således omkring hälften, ty Frankrike räknar 44,000 församlingar) alldeles inga folkskolor funnos. Fråga kan ännu vara, huruvida tredje-delen af Franska nation kan läsa i bok.

tiotvå kyrkor, af hvilka Slottskyrkan *St. Veit* är den betydligaste. Att den skall äga mycket reliker, är naturligt. Deribland räknas helgonen *St. Veits* och *St. Nepomuks* ben, ett stycke dito af Sankt Görans, ett stycke träd af Christi kors, en lapp af hans svettduk, hvarpå befinnas 3 bloddroppar, en bit af duken, hvarpå första Nattvarden hölls, o. s. v. *Tycho Brahe* är begrafven i denna kyrka. — Prag är äfven rikt på krigiska minnen, såsom *Hvita Berget*, Wallensteins hus, slottet, ur hvars fönster ståthållarne *Slawata* och *Martiniz* utkastades, hvarefter 30-åra kriget begynte, *Ziskaberget*, der Hussiterna kämpade så tappert och der *Schwerin* trehundra år sednare offrade sitt lif, o. s. v. Ett obehagligt afbrott i den eljest vackra staden gör Judarnas qvarter, der, inom en trång och smutsig omkrets, 7000 Judar äro inpackade.

Bodarne äro rika och på gatorna vimla vackra hästar och ekipager, mellan processioner, munkar och theologie studiosi i svarta rockar med stora trekantiga hattar. Välmågan är allmän, åtminstone i synlig yttre njutning, d. v. s. mat och dryck, helsa och kläder. I nästan allt bryter en grund af sinlighet fram. Till och med Böhmarnes sorgmusik (hvaraf jag hörde en utmärkt vacker efter en gammal general) hade något berusande. I nästan hvarje hus hör man musik af harpa, fiol och fortepiano; i gathörn och gränder ljuda positiver. Emellan jernkakelugnar, dunbäddar och dukade bord, *schlafen Sie wohl, ich wünsche Ihnen gut zu speisen*, eller *was schaffen Sie zum Essen?* — hvilken sednare fråga man får åtminstone tjugu gånger om dagen,

»Förflyter i oskuld och nöjen vår tid.»

På offentliga ställen gör man icke särdeles parad af fin-

het i lefnadssätt, skick och åthäfvor. Vid *table d'hôte* på det första hotelet spisades i kappröckar och pelsar, stundom med mössor på hufvudet; några rökte tobak vid bordet, de andra spelade kort och tärning mellan talrickarne, och skrefvo upp betarne med krita på vaxduken, som till besparing ligger öfver bordduken. Detta skedde dock mest om aftnarna. Maten var den solidaste, jag någonsin sett. Surkål, korf, *Seltauer-Rüben*, skinka, potates, etc. följa på hvartannat och derpå drickes öl. Vinerna voro icke goda, ehuru de Ungerska och Österrikiska, såsom *Tokajer*, *Ofner*, *Erlauer*, *Weidlinger*, *Schomlauer*, m. fl. hafva godt namn om sig. Uppassningen besörjes af qvinnfolk, hvilket utom Sverge är högst ovanligt.

Folket talar Böhmiska (*Czekiska*), en mjuk och välljudande mundart, liksom alla från Slavernas språk härstammande dialekter. Detta språk är ganska rikt och har en större lexikalisk utbildning än kanske något annat bland de moderna. Genom begynnelse- eller slutbokstäfvernas förändring kan man af samma ord få en mängd bemärkelser. Så t. ex. påstås det, att ur ordet *byti* öfver hundrade andra härleda sig. Medelst bokstäfverna s, y, w, z, satta framför ett ord, får det ett annat begrepp, t. ex. *s-razyti* (slå ned), *v-razyti* (slå af), *w-razyti* (slå in) o. s. v. Likaledes är det öfverflödande på synonymer, och äger derjemte förmågan att bilda alla techniska ord inom sin egen mundart. I bildsamhet utmärker det sig framför nästan alla andra; i deklinationernas mångfald, hvilka nyttjas utan artikel och nästan alltid slutas med vokal, liknar Böhmiskan det ljudfulla, bestämda Latinet. Uti participierna har det

egenskapen att uttrycka på en gång tinget och tidbestämningen, hvarigenom orden «då, sedan, m. m.» utelemnas. Äfven kunna flera ord sammanfattas i ett, t. ex. *hromowladny*, «den i thordönet herrskande.» Med dessa fördelar och en sällsynt ljudfullhet, förenar språket (genom undvarandet af en mängd artiklar, bi- och hjelp-ord) korthet, kraft och bestämdhet. Det äger jemväl *diminutiver*, hvilka vi, liksom Fransmannen, Engländaren m. fl. sakna, och dess diminutiver uttrycka på samma gång icke blott något *litet*, men tillika *vackert*, såsom «*milenka*» (den lilla mycket älskade). Sluteligen har det ett slags verbial-form, som uttrycker, att göra en sak många gånger, t. ex. *macechowati* (ofta nämna en styfmoders namn). Fullkomliga kännare af språket försäkra, att det i grammatikalisk finhet och nyansering är öfver alla lefvande språk, och närmar sig Grekiskan. Den enda sträft ljudande deribland är *r*, men öfverhufvud är språket behagligt och sonort. Orden måla stundom saken, t. ex. *kachna* (en and), och de uttrycka ofta icke allenast tinget, men äfven på hvad sätt det sker; såsom *ziti* (skära med en lia), *krageti* (skära med en knif).

Theatern är — åtminstone för närvarande — i stort lägervall. Jag har likväl fordom hört godt talas om den. Salongen, 4 rader hög, är vacker nog; men eklärering, dekorationer och kostymer dåliga. Truppen är sammansatt af Böhmare, Sachsare, Hessar, Ungrare &c., så att i hvarje personage en ny dialekt träder på scenen. En Böhmisk aktris sade jemt *durrt*, i stället för *dort*. Nu skrattade parterren och ropade *Sie kan nitt dort sagen*. Men det roligaste af allt var *le plaisant* i nationalpjeserna, t. ex. *Das Donau-Weibchen* o. a., hvilken var så till punkt och pricka lik vår «parm-mätare

Boman,» att jag trodde denne fördubblad. En vacker och nätt buffo-figur! Första aftonen gafs lindanseri framför tragedien. Nöjet, att höra musik, drog mig följande qvällen dit, då man gaf Boïeldieus *Rothkäppchen*, och jag blef verkligen belönt för min ihärdighet. *Rosa* speltes af en fjorton-årig debutante, Mad. *Sontag*, som nu första gången uppträdde, men med en nätthet, en naivetet, ett behag, som ger anledning till de största förhoppningar.

«Ofta dväljs en demant på botten af blå Oceanen.» — — Hennes röst har en ovanlig utbildning, jemförelsevis till hennes ålder, och lofvar, att bli utmärkt vacker. Hennes figur är den nättaste och mest intagande man kan se. Hon liknar en liten sylf, sammansatt af luft och strålar, och det felas henne intet mer, än vingarna, för att lyfta sig till högre rymder, ifrån jorden, der hon blott tyckes vara ett lån. Med alla dessa egenskaper torde hon icke heller komma att stanna länge bland sin nuvarande omgifning *).

Tillägg vid Utgifvandet.

Öfver Böhmens, hos oss mindre kända språk och litteratur, har en Engelsk tidskrift en utförlig och högst förtjenstfull uppsatts, hvarur vi låna några drag och bifoga de öfversättnings-försök, som Förf. för några år

*) Läsaren torde gissa, att här menas M:r *Henriette Sontag*, numera Grefvinnan *Rossi*, som förf. såg för 14 år sedan debutera på theatern i Prag, hvarifrån hon kallades till Wien, Berlin, Paris, London, m. fl. Europeiska hufvudstäder. Hennes sednare öden och stora konstnärs-rykte äro genom tidningarne bekanta.

sedan lemnade till en bearbetning i sammandrag af samma artikel, införd i ett Svenskt blad:

»Ehuru det Slavonska alfabetet visar sig fullt af konsonanter, försvinna dock dessa vid uttalet och lemna i ljudet intet *gutturalt*. De ytterst fina nyanserna i uttalet kunna icke bestämmas af de vanliga Romerska bokstäfverna, hvadan det Slavonska alfabetet upptager icke mindre än 46 sådana. Några deraf beteckna ej annat än ett lindrigt susande ljud, hvars lätthet våra organer svårligen kunna efterhärma. Man kan sålunda icke med Romerska bokstäfver uttrycka Servernas *tz*, hvilket af Polackarne skrifves med *cz* och af Böhmarne med *ch*. Bland Slavonska språkets olika dialekter finnes ingen *patois*, som uteslutande talas af det sämre folket: ett och samma språk talas af herden och Magnaten.

I de olika klimat, der de talrika utgreningarna af den stora Slavonska folkstammen utbredt sig, har i allmänhet det egna i deras folklynne bibehållit sig. Såsom krigare, herdar, civiliserade eller vilda, hafva Slaverna, fastän ömsom införlifvade med Tyskar, Turkar, Finnar, Skandinaver, Greker och Mogoler, aldrig bortlagt den outplånliga stämpel, som skiljer och utmärker dem från andra: de förråda uti sina folkvisor mycken känslighet för naturens skönheter, ett brinnande begär att beskrifva dem, att gifva dem lif och personlighet, en varm fosterlandskärlek, en djup och innerlig rörelse i skildringar af landtlifvets okonstlade njutningar. Deras kolorit är mera mild, än liflig, och då de vilja teckna skräckscener, finna de ej, lika med Skottar, Tyskar och Skandinaver, nöje uti taflor af blod och våldsgerningar. Man skulle nästan kunna säga, att en gnista af de gamle Hellenernas snille och skönhetssinne löper igenom deras in-

gifvelser: men de blekare, mera melankoliska strålarne vittna om inflytelsen af ett mindre lyckligt klimat. Slavernas sångmö, mindre leende och på samma gång mindre passionerad, mindre vällustig och mindre tragisk, påminner understundom, genom det kyska och oskuldsfulla i sitt väsen, om dessa sköna sommarnätter i Norden, hvilka andas på samma gång så mycken renhet, stillhet och mildt behag.

Traditionen låter flera af de Böhmiska skalderna lefva före vår tideräkning. De hafva äfven sin *Linus* och *Orpheus*, — såsom de mystiska barderna *Lamir*, *Zawisck* och *Zoebog*, — samt under medeltiden ett större antal national-skalder, hvilkas arbeten till en del äro bevarade. Uti en samling af Böhmarnes lyrico-episka folkpoësi, som den förtjenstfulle *Wilhelm Hanka* utgifvit, kan man göra bekantskap med deras anda. För att lemna ett ungefärligt begrepp om karakteren af denna vitterhet (ty en öfversättning efter en föregången version af originalet skall naturligtvis alltid blifva ofullständig), vilja vi försöka en efterbildning af några strofer utaf ett Böhmiskt national-poëm, kalladt *Hermanow, eller Sachsarnes nederlag*.

Hvarför bleknar Solen? — Böhmens söner
Äro hotade med slafveri. —
Fjerran himmel med sin strålglans kröner
Deras hjelmar. Deras segerskri
Ej besvaras mer af egna hällar,
Fjerran ljuder deras vapens dån.
Ingen våra hyddor, våra fjellar
Kan bevara mot en oväns rån.
Hvarför bleknar solen? Böhmens hjelte

Är med bären fjerran från sitt land.
Som en åskvigg ibland himlars brand
Glimmar svärdet, ryckt från segrarns bälte,
Men för oss ej väpnad är hans hand.
Solen bleknar öfver hedenhös.
Fosterjorden klagar, faderlös.

Hvem skall rädda dig, vår frihets moder,
Dyra fosterjord? — Från fjellens stig,
Digra, såsom vårens svälda floder,
Fram vår oväns skaror välta sig.
Ha! Fördömde! Uti edra leder
Bo förhärjning, död och slafveri!
Skall vårt fridens hem bli rof för eder,
Våra döttrar edra offer bli? —

De komma, de komma!
Se, lågorna stiga
Från fredliga hyddor
Mot blodiga himlen!
Bland benrös och aska
De sträcka sin bana!
Den lofvande äring
Af hästhofven skördas,
Den vänliga kojan
Blir skändad af segrarn
Och solklara bäcken,
Som läskade ägarn,
Står mörk af hans blod.
Ej städer sig höja
Bland fredliga hyddor,

Ej gror någon äring
I härjade Böhmen!

Hör, hvilkens är den röst, som frihet talar
I kretsen än af folkets gamle män?
Kring honom samla sig, från berg och dalar,
Så många, som ej döden skördat än.
Känn Hermanow! Han höjer hämndens stämma,
Befrielse han åt sitt hemland svär.
«Stig opp!» han säger: «än Du slaf ej är.
Nej, andas fritt, och dina tårar hämma.»

«Snart — en ändlös Ocean —
Dina ax och drufvor tunga
Skola guld och purpur gunga
Under himlens blåa ban.
Snart stå opp igen, i ljuset,
Dina hyddor utur gruset,
Dem en ovän stack i brand;
Och den jord, som näring drager
Till en skön, men blodig lager
Utaf våra bröders lik,
Skall ge blommor åt de kransar,
Som bepryda våra lansar,
Då, på lof och ära rik,
Mellan tärnors glada dansar
Och en jublande musik,
Segerhären återvänder,
Och då tacksamt varma händer
Oss till lön ett handslag ge,
Kallande oss Böhmens ära,
Och det namn, oss skänks att bära,
Är: Vårt lands befriare!»

Så talar den gamle, och led från led
Med tjusning besvaras hans ord.
Från tusende skalla: «Vi följa med,
Vi lefva och dö för vår jord!»
De äga ej svärd, att sitt hemland befria,
Men yxa och plogbill, och klubba och lia,
De skaka i trotsig och hämnande hand;
Hvart slag sträcker ovän i rodnande sand!

I denna ton — ty bokstafliga troheten ha vi ej förmått återgifva — är poëmet behandladt, om hvars karakter detta korta fragment åtminstone torde gifva en aning. Det är ingen hjeltedikt; men styrkan, farten, omvexlingen i invokation och handling; sanningen i känslor och i bilder; den patriotiska hänryckningen, som andas i denna dikt, och denna blandning af krigarens och landtmannens seder, förtjena icke ringa uppmärksamhet. Återupprepandet af samma ord, som förekommer i Böhmiska poësien, och hvarigenom skalden ville lägga ytterligare vigt på tanken, är ett bland de utmärkande dragen hos skaldekonsten i dess första ålder. Ett uti de Böhmiska folksångerna ofta förekommande ämne är, att begråta den förlorade friheten och antyda de gamle Slavernas ära samt förhoppningen om kommande slägtens seger öfver förtrycket,

Såsom prof huru, på ett med det vanliga begreppet olika och inom sig omvexlande sätt, balladen behandlas af en Böhmisk skald, vilja vi äfven försöka en fragmentarisk version af en dikt, kallad

Silfverklockan.

«Snabb som blixten, lätt som vinden,
Dödsbud för den skrämda hinden,

Flyr den vindthund, skön och lätt.
Borgherrn uppå *Cojozet*
Tillhör han. Som skuggan trogen,
Ägarn följer han i skogen,
Öfver dalar, berg och land;
Äter ur sin herres hand.
Borgherrns älskling är han vorden,
Ingen dödlig än på jorden
Läst i Borgherrns hjertas grund:
Hans förtrogne är hans hund.
Kommen barn, att er församla
Omkring sångarn, kring den gamla.
Uti insjöns blåa rum
På en snäckbädd, gömd och stum,
Silfverklockan ännu hvilar,
Aldrig rörd af vindens ilar.
Sagan jag förtäljer er,
Huru klockan sänkts dit ner,
Och om jägarn *Gottfrieds* öde. —
Ro och hvila åt de döde!

Efter denna prolog, som antyder sångens ämne, Borgherrns passionerade tillgifvenhet för sin älskling bland jagthundar (i en tid, då jagten var så helig, att vildtjufvar straffats med den rysligaste död, var detta ej sällsynt), *Gottfrieds* öfverhängande öde och den mystiska *Silfverklockan*, förändras rythmen och dikten antager en berättande stil.

Han är försvunnen, Borgherrns trogna vindthund.
Från jagten ägarn kommer, vild och mulen.
Af tjenare, vasaller, ingen vågar
Sin blick till honom lyfta. Stumma stå de

Kring honom alla. Nu i hemsk förtviflan
Han ryter: «Bringen mig min älskling åter!»
Och tjuge jägare, de raskaste,
Sig svinga upp på half-intämda fålar
Och flyga genom skogar, berg och dal,
Den främste af dem störtar i ett bråddjup.
Han återser ej dagen och sin herre.
Hans död förtäljer man, men Borgherrn gråter
Ej öfver någon annan, än sin vindthund.

Han söker honom genom skog och dal;
Hans namn han ropar i den stilla natten.
Förgäfves. En gång följd af jägarn *Gottfried*,
Den bästa, trognaste af hans vasaller,
Han möts i skogen af en åldrig qvinna,
Dess anblick ryslig är. Af åren böjd,
Af sår och skrynklor höljd, hon stödjer sig
På hundraårig staf. Som för ett vilddjur
Ses Riddarns ädla häst tillbakaskygga.
«Hvad vill du?» — spörjer Borgherrn. Gumman svarar:
Dig återge Din älskling, — «Hvar är han?»
Jag, endast *jag* det vet. I fjerran bråddjup
Han vistas. Jag är gammal, det är sannt.
Men se, betrakta mig!» — Och på en gång
Hon syns i fruktansvärd gestalt, förmörkad,
Och skyhög, men med flammor kring sin hjessa,
Och Borgherrn ser, att det är skogens ande.
«Skänk mig,» — så fortfor rösten — «jägar *Gottfried*.
Du vet, att jag föryngras blott, om jag
Får bada mig uti en ynglings blod.»
Din önskan vare uppfylld, svarar Riddarn.
Vid Riddarns fötter jägarn ber om tillgift:

»Ha mina fäder icke tjenat dina
Uti två hundra år. O! offra icke
Den sista sonens blod blott för en vindthund!»
Så klagar jägarn. Men han sluts i bojor,
Den gamla för till Riddaren hans älskling
Och medför jägarn till sin dunkla grotta.»

Nu kommer beskrifningen af den trollscen, hvarigenom skogsrået tillegnar sig den unga jägarns blod; denna episod är utförd med en märkelig poëtisk styrka. Hon framträder, strålande som ungdomens gudinna, ur badet. Men genom en hemlig Nemesis förlorar Borgherrn åter sin älskade vindthund, som dör under ägarens ögon. Med hans förtviflan blandar sig ångren öfver den dödade ynglingen, hvars skugga förföljer honom. — Han går i ett kloster, till hvars uppbyggande han gifver alla sina ägodelar. I detta kloster, som äfven undfår namn af *Jägaren Gottfrieds Kapell*, låter han hänga en silfverklocka, hvarmed själamässan öfver hans trogna tjenare skall ringas. Men — o under! Vid den första ton denna klocka gifver, utgår blott dessa ljud: *Sjungen jägarn Gottfrieds själafrid!* Det gamla templet darrade vid dessa ljud, och åhörarne intogos af en hemsk bäfvan.

Århundranden hvälfvas. Böhmen höljes af ruiner. Klostret öfvergifves. *Ziska*, badande i blod, inträder en gång i ruinerna af detta tempel. Med sitt svärd slår han på den mossiga silfverklockan, och hon upprepar de ljud, som hon under sekler tycks hafva glömt: *Sjungen Jägarn Gottfrieds själafrid!* — Ziskas krigare sänka den underbara klockan i djupet af den närgränsande sjön. Hon sofver för evigt under dess vågor.»

Sådan är idéen af denna ballad, hvilken — ehvad den än må hafva förlorat genom den försvenskade fram-

ställningen — man ej lärer kunna neka poëtiskt stoff i lika grad med de flesta andra Nationers bästa folksagor; i hvilket vitterslag hos Böhmarne äfven finnas flera hittills föga kända skatter.

Jemte den rika national-poësi, som den i andra länder föga kända Böhmiska litteraturen kan framvisa, äger den jemväl öfversättningar och efterbildningar af äldre och nyare mönster i andra länders vitterhet, i större mängd än mången torde föreställa sig. Man räknar sålunda öfversättningar (af *J. Negedli*) utaf Homers *Iliad*, samt af *Youngs Nätter* och Gessners *Abels död*; af *Horatius* finnas öfversättningar utaf *Kamaryt*; af *Cicero*, *Chrysostomus* och *Petrarca* utaf *Hruby*; af Isocrates utaf *Gesecksy*, af *Lucianus* utaf *Karach*; af *Shakspeare* utaf *Marck* o. s. v., flera original-författare och öfversättare att förtiga.

Wien, 1820.

Om Wien alltid förtjenar namn af nöjenas, vällefnadens och sorglöshetens hufvudstad, äger detta i dubbelt mått rum under Karnevals-tiden och Jul- samt Nyårs-högtiderna. Något gladare, bekymmerslösare, vänligare och gästfriare folk, än Wienarne, kan man svårligen tänka sig. Vår herre har välsignat dem med alla naturens skatter och Furst * * * drager försorg derom, att intet onödigt politiskt grubbel stör dem i njutningen deraf. Öfverallt i Tyskland hör man önskningar höjas för en liberalare stats-författning, folkets deltagande i allmänna angelägenheter, en fri tryckpräss o. s. v.; men i Wien är en man, som ens för sig sjelf i tysthet tänker åt detta håll, en *rara avis in terris*. Att yttra det,

faller honom ännu mindre in. Skulle man af ett folks belåtenhet med sin ställning sluta till rigtigheten af de principer, som följas af regeringen, så har den Österrikiska styrelsen rätt. Hvarför, tänker den, skall man betunga sina trogna undersåtare med deltagande i allmänna bekymmer, då menniskan äger nog af sina enskilda, och hvarför skall man icke sätta en pålitlig vakt kring kunskapens och frihetens förbudna träd, som skapat så mycket ondt, då invånarne af Donaus paradis finna sig i lycksalighetens tillstånd med mat och vin, musik, kärlek och dans? Att denna jordiska sällhetsdröm icke skall afbrytas, derför vaka censurn, presterskapet och polisen. Dessa trenne hufvuden af politikens cerberus äro så vaksamma, att knappt en liberal tanke, mycket mindre en liberal skrift, kommer öfver Österrikes gränser. Wien äger blott ett egentligt politiskt blad, nemligen *der Österreichische Beobachter*, och hvad de öfriga tidningarne i riket frambära i politiska ämnen, är ett återljud af denna organ. Den är så konseqvent redigerad, att man till och med svårligen kan upptäcka, att det finnes en opposition i England. Om vår planet härjades af en ny natur-revolution och endast ett exemplar af *der Beobachter* blefve öfver, till våra efterkommandes upplysning, skulle de tro, att vår tid framställt bilden af ett verkligt Utopia; ty der råder fred, lycka och enighet i alla land och mellan alla folk och regeringar.

Man anser, att intet land vore mera likgiltigt, kanske mindre danadt för en fri konstitution och politisk omstöpning, än Italien *), men detta är snarare förhål-

---

*) Detta skefs år 1819, då de politiska rörelserna i Italien ännu icke börjat.

landet med Österrike. Förfädrens minnen, ett varmt blod och införlifvandet under Napoleon med Frankrike, hafva underhållit och lifvat Italienarns frihetssinne; men hvarken historiska minnen, eller naturanlag, eller bildning, seder och behof, hafva danat Austriens söner för politisk frihet, och man kan nästan säga, att de äga intet sinne derför. Troligen blir det den sista stat i Europa, som begär och önskar en representativ stats-författning. Den liberalaste furste Österrike ägt, Josef II, var äfven kanhända den minst populära. Hans tolerans- och frihets-edikter slogo ingen rot. Efter hvad jag tyckte mig märka, är han mindre beundrad och älskad i sitt eget land, än i det öfriga Europa. Här är dock fråga om massan, icke om enskilda upplysta individer. Att han ej kunde vara omtyckt af Katholska presterskapet, faller af sig sjelf, och dess inflytande har snarare ökats, än minskats under de sednare åren *). Nya kloster och munk-ordnar hafva blifvit inrättade, under det de förminskats i det öfriga Europa. Josefs idéer om politisk och religiös och ekonomisk frihet, hans rastlösa bemödande, att kullslå gamla former och fördomar, och hans begär, att inom några decennier skapa ett nytt Österrike, stridde för mycket emot hans landsmäns kärlek för det under sekler häfdvunna gamla, deras begär af en stilla,

sorg-

*) Såsom bevis, huru litet han delade sina landsmäns och företrädares åsigter i afseende på kyrkan, berättas, att han, jemte flera andra reduktioner af klostrens rikedomar, till och med tagit från det heliga kapellet vid *Marienzell* 4 Apostlar af silfver, jemte de små votiv-bilder af samma metall, som hans egen mor *Maria Theresia* låtit der upphänga, och hvilka föreställde henne sjelf och hennes söner, samt uppsmält hela familjen och lemnat silfret till skattkammaren i Wien.

sorglös njutning af ett yppigt lifs behag och deras ovilja mot en starkare intellektuell, industriös och politisk ansträngning.

Det offentliga förmynderskapet för ett folks bildning och handlingar är en vagga, som snart bringar det i slummer, desto ljufvare, ju mer medlen dertill äro milda och afpassade efter folkets lynne. Genom århundradens häfd öfvergår detta nästan till behof å ömse sidor, och på något uppvaknande tänker man ej. När man ser detta glada, sorglösa och njutningsrika folk, nöjdt med sin lott, vet man äfven icke, om det ens borde väckas ur sin slummer. Visserligen förefaller det för dem, som äro vana vid skakningen af politiska passioner och ett frift, sjelfmyndigt tänkesätt, såsom försänkt i en djup, ehuru till det yttre lycklig dvala; men se vi icke ofta i det enskilda lifvet personer, som låta verlden ha sin gång, taga den goda tiden med glädje och den onda utan knot, och vi äro färdiga att afundas deras lott? Ett sådant lyckligt slägte af optimister dväljes ännu i de gamla Markomannernas land. Vare sig vana, klimat eller böjelse: de fleste, som någon längre tid dväljas här, om de äfven i början harmas öfver den politiska eller intellektuella stillhet, som omger dem, sluta med, att acklimatisera sig, — efter det gamla ordspråket, att när man är i Rom, skall man icke träta med Påfven; och naturen och vanan äro mäktigare, än han.

Ehuru man ej är van, att anse den Österrikiska regeringen vän af upplyssning och frihet, i *liberal* mening, är den dock faderlig, mild, och till och med populär. Detta sednare epithet säger allt, och en styrelse, som öfverhufvud instämmer med folkets lynne och

önskningar, bör icke blindt fördömmas. Kejsaren är tillgänglig för hvar och en af sina undersåter, och ingen tvekar att gå till *Fränzel* (en familier benämning), för att frambära sina angelägenheter. Det gifves blott en regerings-åtgärd, öfver hvilken jag hört en och annan litet knota, nemligen myntets försämring och omloppet af *Schuld-scheine.* Ehuru föga Österrikarne, särdeles af de lägre klasserna, befatta sig med anmärkningar öfver styrelsens beslut, finna de dock något hårdt, att en pappers-gulden, som de mottagit *al pari*, blott gäller två femtedelar mot en i silfver, och att en kopparslant, stämplad med 30 kreutzer, endast går för 6, en af 15 för 3, o. s. v. Landet är likväl så rikt, att en dylik stats-bankrutt — ty annat var det ej i sjelfva verket — om några år lemnar föga spår efter sig. När man ser huru innerligt den Österrikiska bonden njuter af de Guds gåfvor, som så till sägande stå honom ända opp till halsen, kan man verkligen säga med *T.* då han betraktade ett stort och yppigt klöfver-fält: «*Gott, wer da ein Ochs wäre!*» Man träder in i en landtmans hus, och allt vittnar, att han endast med måttligt arbete kan njuta verklig vällefnad. Hans boning är rymlig, snygg och beqväm. Han äter dageligen sin goda stek, äfven fjäderfä, färskt hvetebröd, dricker sitt vin, mjölk fet som grädda, och sitt goda kaffé. Han betjenar sig af silfver och porcellain. Hans boskap är förträffligt född; han spänner för sin kalesch med ett par vackra hästar och far med sin hustru till närmsta by, att gästa hos sina vänner, o. s. v. Med allt detta frågar han litet efter, att slåss för politiska theoremer. Sjelfva dagsverks-karlen förvärfvar med måttlig ansträngning ett säkert och beqvämt underhåll, är väl klädd och född, och dricker dageligen sin flaska vin

eller två. En bekant lemnade mig en gång en uppgift på konsumtionen i Wien, enligt hvilken der årligen skulle införas minst 82,000 oxar, 67,000 kalfvar, 120,000 lam, 72,000 svin, 7 millioner ägg, 235,000 åmar inhemskt vin, 542,000 åmar öl, samt allt annat i proportion, hvarjemte ändå bör anmärkas, att inom staden brygghus voro anlagde, som tillverkade åtminstone lika mycket, som det förtullade, hvarigenom öl-qvantiteten blefve 1 million 100,000 åmar! —

Ett ord, som under vistandet uti Europas förnämsta hufvudstäder ofta ljuder i fremlingens öron, är *Polisen* — den hundraögda och hundraarmade, hvilken i de största länder nu nästan vuxit till en stats-makt. Om, som det säges, hvarje något märkbar individs tänkesätt och handlingar inregistreras på vederbörligt ställe, och den kunkapsälskande juntan icke allenast vet hvad man gjort, men hvad man ämnar göra, samt allt detta handhafves så omärkligt, att man sjelf icke anar något derom; så måste systemet vara planmässigt anlagdt och väl utbildadt. Allt hvad derom kan sägas är, att de penningar och de personer, som dertill användas, kunde möjligen finna ett bättre ändamål. Fremlingar af distinktion och resande, som misstänkas att vilja sprida liberala idéer, eller i öfrigt medföra någon fara för hvad man kallar allmänna ordningen och lugnet, följas icke allenast med uppmärksamhet sedan de beträdt landet; men innan de ännu hunnit gränsen, känner polisen redan genom sina utrikes agenter, hvart de ämna ställa sin kosa, hvad föremålet är af deras resa, hvilka förbindelser de äga inom landet, till hvilken bankier de äro adresserade, vid hvilket värdshus de stiga af, o. s. v. Ett eget sätt att

aflägsna en besvärlig resande, utan att han sjelf anar det, är, att skaffa honom en elak affär på halsen, låta trakassera honom genom hemliga utskickade, lik en annan *Pumpernickel*, och om han då ej godvilligt vill resa, få någon förevändning, att förvisa honom. Jag har hört anekdoter i denna väg, lika roliga, som *Pourceaugnac's* händelser.

Wien är icke någon vacker, men snarare vördnadsbjudande stad; förstäderna äro ljusare och rymligare. Sjelfva staden har trånga, krokiga och mörka gator. Deremot äro de förträffligt stenlagda med ett slags huggen sten, hvaraf äfven flera konststycken förfärdigas. Husen äro 5, 6 till 7 våningar. Gatulysningen är temligen god och renhållningen befordras genom kanaler under alla gator, hvilka falla i Donau. 600 man polisvakt till fot och 30 till häst vaka för den allmänna säkerheten både dagar och nätter. Emellertid kunna de ej skydda en stackars fotgångare för öfverkörning, kullridning, takstenars nedfallande, och alla de dödsfaror, som hota honom under promenaden på Wiens gator, och hvilka af en utaf mina bekanta uppgafs till 47 särskilda slag. Utan skämt är det en verklig konst, att gå på dessa gator, i anseende till trängseln af hästar och vagnar samt andra *impedimenta.* Inga kuskar äga så stort rykte, att köra fort och väl, som de i Wien; de Engelska icke ens undantagna. 650 hyrvagnar äro i dagligt omlopp. De äro i allmänhet rätt snygga, men kuskarne äro stora skälmar, som gerna uppskatta en fremling till tre eller fyrdubbla priset. «Ceremoni-visiter» kunna ej göras i hyrvagn; dertill fordras, i brist af eget ekipage, *Stadt-Lohn-Wagen*, svarande emot de Franska *Remises*, hvaraf finnas 300 stycken, alla eleganta, och hvarje till ett pris

af 10 Gulden för dagen. — *Graben* och *Kohlmarkt* äro de mest besökta och lifliga ställen af staden och omgifna af lysande bodar. — Hyrorna äro i allmänhet dyra. En Grefve S. har ett hus, som lärer lemna i årlig hyra omkring 40,000 Sv. B:co, en Traktör vid *Graben* har byggt ett, som skall inbringa 20,000 R:dr B:co, o. s. v. Deremot är på lefnadsmedel ovanligt godt köp. Gatorna äro öfverfulla med matvaror, i hvartannat hus är vinförsäljning (*Weinausschank*). En granris-ruska hänger i hörnet af hvarje *Bierhaus*. Sällan ser man här någon röka på gatorna, hvilket i Norra Tyskland är så vanligt.

Något mera gästvänligt, sorglöst och godhjertadt folk, än Wienarne, finnes visst icke. Ingenstädes ser man mer *die rechte Lebenslust*: alla synas vara till endast för att njuta. Molnfri himmel, leende fält, fulla visthus och källrar, glada ansigten och endast så mycket omtanka, som det fordras för att njuta af allt detta, — sådan är den tafla, som omger dem, och hvad mängden anser för lifvets bestämmelse. Hvem vill harmas deröfver? Är icke verlden så ofta full af disharmoni, brist och sorg, att yppighet, kärlek och glädje äfven må få sin plats på vår jordkrets. Visserligen är sjelfva grunden sinlig; men den är af en god art, lik barnets njutningar, icke lik den förfinade, hjertlösa vällustingens. Lättfärdigheten kan dock aldrig försvaras, och ty värr! har den slagit så djupa rötter, att den nästan icke anses som något ondt. Hvad den öfverseende till dess ursäkt kan anföra, är det grannskap af Asiatiskt och Italienskt, i förening med en varm himmel, en tolerant gudalära och en föga sträng uppfostran, hvilket allt icke kan fostra annat, än vällust och sinlighet. Det förmäles äfven, att mer än en magnat håller sin serailj, som i urval af

skönheter icke eftergifver en Österländsk herrskares. På offentliga ställen blanda sig de svärmande bajadererna med de husliga familj-kretsarne och äfven med de högsta af societeten; ty här nekas icke på allmänna samlingsställen inträde åt någon, som betalt sin biljett; men man måste dock säga till de förstnämndes rättfärdigande, att de, genom ett slags naturlig blygsamhet, aldrig visa sig så stötande, som deras medsystrar i *Palais-Royal* eller *Covent-Garden.* Fräckhet i uppsyn, opassande klädsel, till och med smink är bannlyst.

Under den vackra årstiden lemna Wiens herrliga omgifningar — de skönaste måhända, som någon hufvudstad äger — välkomna tillfällen till promenader, lustfärder och landtliga förströelser, hvilka äfven begagnas med passion. Den sköna *Pratern*, med sina ekar, kastanier, silfverpopplar och fyrdubbla alléer, ansedd som den första lustpark i Europa, vimlar af en glad och brokig folkskara, hvilken man, en vacker sommardag, stundom uppskattar till 50 eller 60,000 menniskor. Sjelfva *Longchamps* i Paris är, emot en sådan folkfest, nästan ett intet. Alla Wiens invånare, ifrån den Kejserliga familjen till den ringaste borgare, som i kretsen af de sina, med tokajerglaset och en cigarr, känner sig glad, som en konung, vilja dela detta nöje. De praktfullaste vagnar, med rika livréer och omgifna af husarer, jägare och löpare, och skaror af präktigt beridna ryttare, bana sig väg mellan den vandrande folkströmmen. En älskare af hästar — och huru få med känsla af det sköna äro icke det — ser här de ädlaste racer. De lätta Hanoverska, Meklenburgska och Engelska springare, som man annorstädes beundrar, fördunklas här af ännu eldigare Spanska och Neapolitanska, Turkiska och Walla-

chiska, Ukränska och Arabiska hästar, alla smyckade med lysande sadeltyg och tyglade af vana ryttare. För dem, som till fots åskåda detta vimmel, erbjuda de talrika kaffehusen och konditorierna, samt ringspel, karruseller, dans, musik, sång och fyrverkerier, ytterligare tillflykter och förströelser.

Kejsarstadens invånare, som gerna njuta rågan af nöjet, sluta merendels aftonen på spektaklet. Fem tempel öppna sig här, helgade åt Theaterns sång-gudinnor. De förtjena, hvar på sitt sätt, ett närmare skärskådande.

Det förnämsta är *Burg-Theatern*, der hof-skådespelarne uppträda. Denna skådeplats anses i allmänhet för den första i Tyskland och förtjenar äfven denna utmärkelse, då frågan är om ensemblen. Berlin har några förträffliga sujetter, t. ex. Herr och fru *Wolff*, *Devrient*, och Mad. *Stich*, hvilka af ingen här, om icke af *Sophie Schröder*, kunna fördunklas. Deremot är uppfattningen och sammanspelningen här förträfflig. Den tragiska scenens prydnad är nyssnämnda Mad. *Schröder*, och jag får för egen del bekänna, att jag aldrig sett och troligen icke får se någon mera fulländad konstnärstalang, än denna. Den anmärkningen, att hennes figur icke passar för sorgespelet (hon är nemligen kort och mer än vanligt fyllig), kan endast göras af dem, som i stället för konstnärer vilja hafva athleter. En enda blick af Mad. *Schröder* är mera värd, än en Venus, som icke äger hennes känsla och röst. Det är ingen öfverdrift då jag säger, att man, oaktadt hennes ofördelaktiga yttre, med en stumhet af förtjusning följer henne, ifrån det hon träder upp på scenen till dess hon lemnar den. Hon öfverträffar i synnerhet i det pathetiska,

hvari äfven eljest utmärkta artister ofta falla i öfverdrift, som stundom urartar till det löjliga. I de ädlare känslornas kamp mot den vilda och brottsliga passionen hos *Phedra*; eller i den äregiriga, herrsklystna och fåfänga *Elisabeth*; eller i kärlekens raseri hos *Elvira* eller *Sappho*; eller i den fallna, men af sin fordna gläns ännu stolta *Orsina*, — öfverallt var hon sann, mästerlig, oöfverträfflig. — Mad. *Schröder* var från början icke bestämd för scenen. Endast tillfälligtvis kom hon att beträda den, och de framgångar hon skördade gjorde den till hennes lefnadsbana. Hon begynte i naiva roller och utmärkte sig der, likasom i Operan. Enskilda olyckor nedböjde hennes fordom glada lynne, hon förtärdes af en djup melankoli, och denna tid utvecklade sig hennes tragiska talang. Hon har en dotter, som lofvar att blifva en utmärkt Opera-sångerska.

Wiens största skådespelare är *Korn*, utmärkt genom en förträfflig uppfattning och objektivisering af sina roller, samt af en böjlighet i talang, hvarigenom han med samma lätthet och natur återger de tragiska och komiska karaktererna. Utom stora anlag och en fin bildning äger han ett ovanligt säkert minne, ett öppet och regelmässigt ansigte, skön vext och en ännu vackrare gång. Hans enda fel är en dof och icke fullt klar röst, samt en svaghet i bröstet, som hotar att icke låta scenen länge få behålla denne ypperlige skådespelare. En egenhet hos honom är, att han under ett nästan ständigt leende ansigte framställer de mest tragiska scener. Hans yta liknar en volkan, höljd af ett blomstertäcke, och hans tragiska förmåga påminner i detta fall om *Steibelts*, i hans Romeo och Juliette, der han utför sina klagande melodier stundom genom *dur*-toner. Det

ovanliga i dessa kontraster gör dem ännu mer skakande, och en *Hamlet*, *Don Carlos*, *Hugo* eller *Mortimer*, med döden i hjertat och ett hemskt leende på sina läppar, lemnar ett outplånligt intryck. — Näst Mad. *Schröder* innehar Mad. *Löwe* främsta rummet bland hof-theaterns skådespelerskor. Hon gaf *Maria Stuart* och några andra tragiska roller mycket väl; men hon utvecklar en ännu högre talang i framställandet af karakterer ur det större sällskaps-lifvet, eller hvad man kallar *la haute comédie*, hvaruti hon och *Korn* öfverträffa alla andra, utom det Fransyska lustspelets första sujetter. *Kock* och *Krüger* äro ett par förträffliga komiska aktörer. Den förstnämnde utmärker sig äfven i det borgerliga sorgespelet, och få åskådares ögon blifva fria från tårar, då han uppträder i någon rörande fadersroll (eller såsom *Bär nobel*, som Kotzebue kallar det). — Andra skickliga skådespelare äro *Köberwein* (Leicester), *Ochsenheimer* (*Burleigh* och Moren i Fiesko), *Lange* (Don Valeros, Theseus), *Kostenoble* (Schewa), *Reil*, m. fl.

Operan motsvarade icke allt hvad jag af densamma väntat. Den har åtskilliga artister af stor förtjenst; men ingen utmärkt tenor och ingen bas af *första* ordningen, hvarförutan flera sångstycken, i synnerhet de Italienska, icke äro utförbara. I allmänhet kan anmärkas, att Tyskland äger brist på höga tenorer, och djupa, böjliga basstämmor äro äfven sällsynta. Mängden af karlröster är bariton, och der och hvar finner man äfven en *Bierbass*. På 30 theatrar — som Tyskland väl räknar — har man *én* utmärkt tenorist af första ordningen, hvilken förenar en förträfflig röst med fullkomlig utbildning, nemligen *Wild*. Ännu skönare röst har *Gerstäcker*, men hans

method lemnar i flera fall öfrigt att önska. *Stümer* sjunger väl, men blir snart hes, och hans stämma har mindre klang och omfång. *Klengel* och *Bergmann* äro af andra ordningen. Om de härvarande första tenoristerna, *Babnigg* och *Rosenfeld*, kan man säga föga men. Den utan all jemförelse bästa sångare här är *Vogel*, en metallrik och fullkomlig bariton. Han påminner mycket om *Karsten*, både till figur, sång och spel. Han har icke den Nordiska sångarens höga tenor- eller bröst-toner, men deremot mera fyllighet och metall i den djupa skalan. Såsom *Wattendragaren*, *Jakob* (*i Joseph und seine Brüder*) m. fl. är han förträfflig. Den mest användbara och äfven mest omtyckta af sångarne är *Forti*, jemväl en bariton. Hans method och spel äro i allmänhet bra, men rösten saknar behag och klang. Som *Don Juan* lyckades han väl; mindre som *Titus*. Första partierna af *Basso cantante* utföras af *Siber*, hvilken jag hörde i *Sarastros* parti, bland andra. Han är föga öfver medelmåttan, både som sångare och skådespelare, och det förundrar mig, att operan i Wien ej kallar till sig sådana män, som *Fischer* och *Stromeyer*. Fruntimmers-personalen är mera utmärkt. Den räknar, såsom prima Donna, Mad. *Grünbaum*, hvilken med en skön, vidsträckt, metallrik och böjlig stämma förenar ett smakfullt och utbildadt manér. Hon lyckas särdeles väl i Rossinis operor. Jag har äfven hört henne åtskilliga gånger i rum, vid pianot, och hennes stämma är lika behaglig och intagande i kammarsången, som praktfull och hänförande på scenen. Hennes deklamation är förträfflig, men såsom skådespelerska utmärker hon sig mera genom en vacker hållning och figur, än genom sitt spel. Hennes rykte är oklanderligt och hon ses gerna i societeten. — Mad. *Wald-*

müller har en herrlig altröst, ehuru icke artistiskt utbildad. Man hör henne dock med verkligt nöje i *Tankred* och *Sestus*; hennes spel är fullt af eld och lif. — M:ll *Wranitsky*, syster till Mad. *Seidler* i Berlin, är en ganska behaglig sångerska och skådespelerska. De så kallade *ingenuités* falla på hennes lott, och hon lyckas äfven rätt väl såsom *Zerlina*, *Rothkäppchen*, *Pamina*, m. fl. De öfriga sångerskorna, ehuru här och der rätt bra, förtjena ej att särskildt nämnas. — Balletten är förträfflig, kostymer och dekorationer rika och lysande. *Taglioni* visade sig, men öfverträffades af *Rozier*. Priserna på Operan och Burgtheatern äro föga öfver våra, eller omkring 2 R:dr Svenskt för en amfiteater-biljett. Chörerna äro talrika och mycket väl öfvade; orkestern, som man lätt kan föreställa sig, ypperlig. Tyskland, och i Tyskland Österrike, är instrumental-musikens hemland. Ingenstädes öfvas och bedömmes denna konst bättre, än här *). Det är i Wien man bör höra *Haydns* Skapelse uppföras. Något mera inponerande har man svårt att föreställa sig. Hela hären af sträng- och blås-instrumenter kan man icke räkna, men likasom man slutar till ett krigskepps storlek af kanon-antalet, behöfver man här blott kasta en blick på grundlaget af kontrabaser, hvilka äro *tretton*; allt öfrigt i proportion. Sopranstämman i chören utföres af unga gossar, hvilkas röst i klang och mjukhet närmar sig kastraternas. Då hären af spelande och sjungande är så stor, att kapellmästaren (som hufvudsakligast dirigerar solo-partierna) icke kan ses af dem alla,

*) Rossini har sagt mig under mitt sednare vistande i Paris, att han anser publiken i Wien såsom den mest musikaliskt bildade, den i Neapel och Paris icke undantagen.

är, till det helas sammanhållning, en särskild anförare, eller taktslagare, ställd på en upphöjning mellan orkestern och chören. Man kan svårligen tro det vara möjligt, att en menniska förmår uträtta så mycket till det helas sammanhållning, som denne man. Det är, som en röst och en anda lifvar hela samlingen. Men han arbetar äfven så eftertryckligt under hela koncerten, att man ej förstår, huru hans högra hand och nacke sitta qvar vid kroppen, då han slutar. Det är en allmän sägen, att man bör höra Haydn och Mozart i Wien, der de sjelfva först ledt uppförandet af sina kompositioner, och der traditionen ännu bevarat sättet, på hvilket de böra utföras; och denna sägen är äfven fullkomligt grundad.

Theatern *an der Wien* är till lokalen den vackraste, invändigt dekorerad i blått med silfver och förträffligt upplyst. Deremot är truppen icke jemförlig med hoftheaterns, ehuru den äger ypperliga skådespelare, såsom *Heurteur* och *Spitzeder*. Men det utmärktaste af denna scen och uti hela Wien, i theatralisk väg, är den så kallade Barn-balletten, som här uppför sina förtrollande skådespel. Man föreställe sig en samling af omkring 200 barn, de flesta sköna som englar; dock, — hvartill skulle en beskrifning tjena, af det, som icke låter beskrifva sig? Jag vet icke hvar jag skulle börja, om jag ville söka att göra åskådligt beskaffenheten af denna scen och af det intryck den gör. Den vanliga måttstocken för ett skådespel upphör här alldeles. Det är en Shakspearisk «Sommarnatts-dröm,» verkliggjord. Uppfinnaren af dessa skådespel har ganska rätt bedömt, att om en verklig illusion af ett barnspektakel skulle kunna uppstå, måste tal och sång försvinna, och pantomimen intaga

deras rum, hvari barn, som äro begåfvade med naturligt behag och hastig fattning, kunna i lifligheit, grace och okonstlad sanning öfverträffa äldre personer. Massornas lif och rörelse i en ballett hvilar dessutom på mekanism, som af barn, med öfning, utföres mindre föränderligt och med ständigt enahanda jemnhet, alldeles som af lefvande dockor. Vidare insåg skaparen af denna scen, att skådespel i vanlig mening, der stora passioner, invecklade händelser, djupa intriger, eller striden mellan dygder och brott framställdes, icke skulle blifva anologa till de små skådespelarnes hvarken inre eller yttre bildning, och att ett sådant aperi af de större scenerna och verldsberömda talangers spel alltid skulle blifva lika onaturligt, som ändamålslöst. De stycken, som här uppföras, äro trollsagor, skickligt satta i handling, och endast tillhörande inbillningens verld. Man ser icke vanliga menniskor uppträda; man omgifves af sylfer, gnomer, elfer, tomtpysslingar och andar af alla slag. Ämnet är ofta taget ur *Volksmärchen* af *Musäus*, och *Rübezahl*, eller *der Berggeist*, spelar en stor roll. Musiken är särskildt författad. Dekorationer, kostymer och sceneri lemna intet öfrigt att önska. Förvandlingarne (i synnerhet de spelandes egna från en person till en annan) ske med en skyndsamhet och en fullkomlighet, som närmar sig till trolleri. Man ser samma person på scenen ombyta drägt och utseende, fyra eller fem gånger efter hvarannan, med en illusion, som troligen för några sekler sedan skulle bragt både Direktören och truppen, som trollkarlar, på bålet. Men icke blott det mekaniska, äfven det pathognomiska och mimiska uttryckes med en sanning och natur, som borde komma hvarje äldre artist att förtvifla, om det vore tänkbart, att en sådan

talang kunde progressift utveckla sig, eller att den vid 20 år vore densamma, som vid 8 eller 10. En så fulländad framställning, som den åttaårjga *Angelina Meyer* lemnade af Prinsessan i *Rübezahl*; *Therese Rustia*, af *der Berggeist* och den femåriga *Louise Rothmüller* af Kärleken, erbjuder ingen annan scen. Likasom på andra theatrar utföres pantomimen och solo-dansen för det mesta af olika första sujetter; ty ansigtets och fötternas språk talas icke alltid med samma framgång af samma person. *Therese Herbele*, en nio års flicka, är första dansösen, och jag har ännu icke sett någon, som dansar med mera naturligt behag. Dock, detta är icke ballet-dans i ordets vanliga mening, med sträckningar, vridningar, hopp och *entrechats*: det är ett sylfidiskt sväfvande, sådant man föreställer sig elfdrottningens dans i månskenet. Jag har på flera ställen sett barn-spektakler, men de hafva i allmänhet gjort ett vidrigt intryck, åtminstone på mig. Till en del bestå de i uppförande af stycken, som ligga alldeles utom de spelandes ålder och fattning, och det omoraliska deri, att höra barn yppa känslor, hvarom de icke ens borde äga någon aning och spela fullkomliga kärleks-intriger, uppväges sällan af den tillfälliga talang, som här och der framskymtar. I barnballetter deremot — vi hafva ägt sådana på vår egen scen — fordras, utom en liflig och tidig fattningsgåfva, en fysisk brådmognad i former, som i Norden är högst sällsynt. Den mängd platta ansigten och taniga armar och ben, som hos oss vimlade i balletten *Skogsflickan*, lemnade föga begrepp om, hvad en barnballett kan vara. Utom här, torde endast i Italien en sådan kunna bildas, der den fysiska naturen lika tidigt och yppigt utvecklar sig, och der åtbörds-språket, eller pantomimen,

är *medfödd*, och icke, såsom hos den tröga och kalla Nordbon, är ett studium.

Men — *nihil est ab omni parte beatum*, och under det konstälskaren tjuses af en féeri-verld, hvari han liksom genom en dröm blifvit förflyttad, måste tänkaren och den sedlige medborgaren beklaga tillvaron af en sådan anstalt. Det är grymt, att dessa intagande varelsers lefnadsbana skall vara slutad vid 15 år, eller då den för andra börjas. Den bråda utvecklingen af deras anlag och det tidiga sedeförderf, hvari de råka, dömmer dem nästan till moraliska krymplingar. Den gamla anmärkningen, att snillrika och talangfulla barn ofta blifva fullvuxna dumhufvuden, besannas. Deras lif blir från tionde året retrograderande, i stället att oupphörligt utveckla sig. Hvad skall det väl blifva af en varelse, som vid 5 år utgör Wiens förtjusning, vid 8 — *horresco referens*! — inviges åt kärleken, och vid 10 eller 12 glömmes och förskjutes? Det säges, att en del af dessa verkliga amoriner, sköna som *Albanos* englar, och af hvilka de äldsta äro 12 år, redan fallit i händerna på öfvermättade vällustingar. Vid ett sådant förhållande kan man icke annat än önska sanning åt det rykte, som förmäler, att hela denna anstalt skall upplösas; ty i moraliskt afseende ligger det konsten lika mycket till last, som det fysiska våldet af sångares bildande i Italien *).

Denna skådebana är icke Statens: den tillhör en enskild man, Grefve *Palfy*. Då förvaltningen icke allenast är besvärlig, men äfven i ekonomiskt hänseende icke bär sig, lärer ägaren nu vara sinnad, att sätta theatern

*) Ett år sednare än detta skrefs, upphäfdes äfven inrättningen; som det säges, på Kejsarinnans uttryckliga begäran.

med allt dess tillbehör på auktion. Den har, som det säges, de flesta år lemnat ett eller par hundratusen Guldens deficit; men lyckligtvis är egaren så rik, att denna förlust icke kan vålla någon rubbning i hans enskilda angelägenheter.

Wiens egentliga national-scen är *Leopold-Stadt-Theater*, hvilken afspeglar folk-lifvet, med dess egenheter och vexlande taflor. Språket är den äkta Wiener-dialekten i de lägre samhälls-klasserna, hvilken är svår att förstå för en fremling; en mängd hänsyftningar på lokal-förhållanden och enskildt bekanta drag ur hvardags-lifvet gå äfven för honom förlorade. Lyckligtvis voro vi ofta i sällskap med någon mera bekant på stället, hvilken för oss tolkade de egenheter och nationella drag i språk och handling, som hos den tacksamma publiken framkallade salfvor af skratt och af bifalls-tecken, och hvilka för oss, utan ett sådant lexikon, gått alldeles förlorade. Denna scen har sina egna författare, bland hvilka *Bäuerle*, *Carl Meisl*, m. fl. utmärka sig. De utveckla ofta verklig talang och originalitet. Ämnet är vanligen — liksom på boulevard-theatrarne i Paris — hemtadt från någon händelse för dagen, och den parodiska formen är den vanliga. Men det är icke såsom karikerad fars, de böra betraktas; det är icke den eftergyckling af det höga, ädla och ömma, som man vanligen kallar *parodi*, hvilken utgör lifvet i dessa stycken; och de äga deri företrädet framför många af de Franska vaudevillerna, hvilka endast genom ett upp- och nedvändande af sublima arbeten ofta locka en rå pöbel, att skratta. Några af *Hallmans* burlesker gifva ett ungefärligt begrepp om skaplynnet af dessa stycken, med den inskränkning likväl till

brän-

bränvinspannans mysterier, hvarvid en Svensk folkskald är bunden, då den Söderländske kan välja sina taflor och karakterer bland ett ädlare och mera omvexlande folklif. Under det *Bäuerle* skämtar med någon ryktbar person eller händelse för dagen, tecknar han den icke med bitter satir eller plump parodi; han uppfattar mera den harmlöst humoristiska synpunkten af sitt ämne, ungefär som den beklagligen för mycket ur bruket komne *Hans Wurst* skämtar med sin herres svagheter, eller som folket med sin naturliga *bonsens* och joviala qvickhet roar sig öfver de högas inbillade storhet; och han får derjemte anledning, att visa folket, med dess åsigter, lynne, bruk och seder, sjelf handlande. Ett af hans mest omtyckta stycken är *Die Falsche Primadonna in Krähwinkel*, hvartill Mad. *Catalanis* ankomst till Wien gaf anledning, och hvilket lustspel sedan varit med bifall uppfördt på flera af Tysklands theatrar. Den lilla puckelryggiga *Schuster* utför prima donnans parti med oöfverträfflig humor och qvickhet *). *Die Aloë im Garten zu Krähwinkel* eller *das Tausen-Gulden-Kraut* (hvilket hänsyftar på en Phryne, som i stället för Demosthenes tusen Sestertier fordrade tusen Gulden för en ynnestbevisning), *Der Geist auf der Bastey* (parodi på *Geister-Schauspiele*) och *Die Buschmenschen zu Krähwinkel*, m. fl. dylika tillfällighets-stycken, hade ett stort tillopp under vårt vistande här. Näst *Schuster*, eller vid sidan af honom, bör *Raimond* nämnas, såsom en ypperlig skådespelare i detta slags parodier. Ingen af dem skulle dock kunna beträda någon annan scen; den förstnämnde

*) Denna fars har äfven sednast varit gifven på vår scen.

för sin puckel-ryggighets skull och den sednare för sitt felaktiga uttal, hvilka lyten dock ej hindra dem, att här vara på sitt ställe. *Oehlenschläger* säger äfven träffande, att hvarje gång *Schuster* tittar in på scenen, är det alldeles som i *Veroneses* «Bröllop,» der narrn sticker fram sitt hufvud bland den ärevördiga församlingen. — Musiken till dessa stycken är vanligen af *Volkert*, *Wenzel Müller*, m. fl. För att locka folk, försummas ej smattrande och prålande titlar, t. ex. *Grosse komische Lokal- und Zauber-Posse* in .... Aufzügen, von ......, *die Musik von W. Müller*, *Tänze und Tableaux von Rainoldi*, *Dekorationen von Institoris*, *Machinen von Winterhalter*, o. s. v.

Pantomimer gifvas här äfven, och man finner stundom mera lif och karakter i dessa mimiska föreställningar, än i nutidens så kallade komedier. *Pietros* nyfikenhet, gourmandise, sjelfförnöjelse och misstag; *Arlekins* fintlighet, kärlek och *Lebenslust*; hans herres lycksökeri; *Colombines* ömma trohet: *Pantalons* karghet och misslyckade spekulationer, — alla dessa karakterer kunna aldrig upphöra att vara brukbara, och man kan likna dem vid *stående typer*, hvilka lemna nya aftryck, så snart behofvet fordrar det. — *Theater in der Josephsstadt*, den femte i Wien, äger icke ens ett relatift värde.

I sällskaps-kretsarne utgöra musik och dans hufvudnöjet. Ingenstädes ätes, drickes, valsas och musiceras så mycket, som här. Dansen består vanligen i vals och kotillon; sällan ser man en ecossaise. Dansmusiken är så sprittande, att den sätter lif i alla ben. Kortspel är dernäst här, som annorstädes, tidsfördrif för de äldre, och i de förnämare kretsarne spelas ganska högt. Såsom bevis, huru litet flera af dessa magnater sätta värde på penningar, berättades nyligen, att då Grefven C. vid

spelbordet lutade sig ned, för att taga upp en dukat, som fallit på golfvet, tände Furst G. på en sedel af tusen Gulden, för att lysa honom, — hvarmed han troligen ville tillkännagifva, att en *seigneur* ej bör röra sig, för att taga upp en så lumpen sak, som en dukat. — Samtalet angår mest nöjen och spektakler; om vetenskap, litteratur och konst är, i de större kretsarne, mindre fråga; med undantag af musiken, öfver hvilken nästan hvar och en äger, eller åtminstone anser sig äga domsrätt. Sannt är äfven, att den jemväl af dilettanter utöfvas med en talang, som gränsar till mästerskap. Ingenstädes, om ej i Italien och Spanien, är man mindre *au courant* af det nyaste i politik och litteratur, åtminstone för så vidt den sednare kan anses vara besmittad med liberala åsigter. Öfver allt, hvad som införes i tidskrifter, böcker och tidningar, håller censuren en granskande hand. Äfven är litteraturen mindre betraktad som en allmän angelägenhet, än fallet dermed är t. ex. i Dresden, Berlin, London och Paris. Intet af de lysande namn af första ordningen, som hedrat Tyska litteraturen, tillhör sjelfva *Österrike*. När man jemför den stora kejsarstaden med sina 300,000 invånare, och det lilla Weimar med 10,000, och besinnar, hvad den sednare gjort för Tysklands, ja menskligbetens bildning, då den förra åter lefvat, som man säger *nur für den Tag und in den Tag hinein*, hvilar man vid dem med samma omdöme, som då man ser en bottenrik man, hvilken i sinliga nöjen och förströelser förslösar sina egodelar och sitt lif, och ställer denna vid sidan af en fattig, ädel och kraftfull man, som offrar sina dagar åt likars upplysning och förädling. Ännu berättas här anekdoten om skalden *Collins* Chef, hvilken yttrade, »att blott Collin ville lägga bort den olyckliga poësien, skulle han blif-

va en försvarlig skrifvare,» såsom något hörande till dagens ställning hos mången hög embetsman.

Om den höga adeln någonstädes utgör en kast för sig sjelf, som tror sig privilegierad framför andra dödliga och sammansatt af en annan matière, så är det visst här. I offentliga annonser skiljes den äfven med «*erbödighed*» från den öfriga allmänheten, och man anmäler sig hos «*ein hoher Adel und ein verehrungswürdiges Publikum.*» Den höga adeln utgöres af Furstar (hvaraf öfver tjuge familjer här äro bosatta), Ungerska magnater och, i sista ordningen, äldre och mera ansedda Grefvefamiljer. Ett *von* är något så vanligt, att man ej kan underlåta lägga det framför hvarje namn, och jag påminner mig till och med, att man på hotelet, der vi spisade och der kyparen hette Leopold, ropade: «*Herr von Leopold! Ein Rebhuhn!* Den, som är adelsman, kallas äfven, till utmärkande från denna sjelf-nobilitering, *Herr Ritter*, fastän han icke äger någon orden. Att hvar och en betjenas med titlar, så vidt någon möjlighet finnes, är naturligt. «Förlåt» — sade en man till en obekant, som han kallade Geheime-Råd och hvarvid denna tycktes studsa — «Förlåt, att jag af vana (*aus Mundgewohnheit*) kallar er så, — det brukas så här — och mindre än Geheime-Råd lär ni väl icke kunna vara.» Den tjenande klassen iakttager all möjlig submission, och då man gifver drickespengar, heter det: «*Küss die Hand, Excellenz,*» eller ännu bättre: «*bitt' um ein' Handkuss.*» Detta är äfven hvad de säga fortast och utan besinnande, ty eljest äro de temligen tröga och omständliga, att få besked utaf. Om man t. ex. frågar: «Är herrn hemma?» så får man icke till svar *ja*, eller *nej*, utan denna långa ramsa: *Ich weiss nicht, ist der Herr zu Hause, oder*

ist er nicht zu Hause, hvilket med den möjligaste Österrikiska långsamhet framsläpas, och hvarefter man är precist lika klok, som förut. I öfrigt är folket det beskedligaste och hjertligaste, man kan tänka sig. De hafva alltid särskilda välönskningar till hands, afpassade efter dagens olika stunder, såsom om qvällen *Wünsch Ihnen recht gut zu schlafen*, om morgonen *Wünsch Ihnen recht gut geschlafen zu haben*, på förmiddagen *Wünsch Ihnen guten Apetit*, på eftermiddagen *Wünsch Ihnen gut gespeist zu haben*, om aftonen, när man går ut, *Wünsch Ihnen gute Unterhaltung*; och en qväll när jag kom hem från en redout, sade hyrlakejen i porten *Wünsch Ihnen recht gut redoutirt zu haben*, alldeles som om jag varit i slagsmål och gjort mig «redutabel.»

Ståndsskillnaden lägger likväl intet hinder för medlemmar af alla klasser, att blanda sig på offentliga ställen, pikeniker, baler, m. m. Tvertom ser man ingenstädes mera liberalitet i detta hänseende, hvilket äfven bidrager till liflígheten och omvexlingen i allmänna nöjen. Henrik den fjerde önskade, att bonden hvarje söndag måtte äga en höna i sin gryta. Huru tillfredsställd skulle han i detta hänseende ej varit, om han styrt Österrikare; ty de äga alla dar stek på bordet. Finner en regent sin glädje deraf, att hans folk roar sig, så kan ingen vara lyckligare, än Habsburgska Husets representant. Hafva de förnämare fasaner, tokayer och kotilloner, så har den lägsta klassen *Rindfleisch*, landtvin och valser. Under karnevalen voro hvarje afton annonser om redouter och stora baler, samt 20 eller 30 mindre, anslagna på knutarne; utom de tillställningar, dit man samlades utan offentlig kallelse, ehuru mot inträdes-afgift. Ofta äro dylika tillställningar endast en förevändning af värdshus-

värdar, för att samla folk i Cythereas tempel, hvarvid de sjelfva alltid hafva sin vinst. På biljetterna står icke sällan *das Frauenzimmer ist frey*, hvilket äger sin riktighet såväl i afseende på entréen, som på sederna.

De förnämsta offentliga dans-rum äro *der Redouten-Saal* och Appollo-salen. Den sednare glimrar i synnerhet af «ljus från prismatiska kronors kristall,» och är garnerad af väggspeglar, blomster, välluktande träd, o. s. v. Från den stora trappan i fonden visar sig rummet lysande, som en riks-sal, och den rymmer flera tusen personer. Redout-salen är äfven förträffligt upplyst och försedd med en kringgående lektare samt hästskotrappa i fonden. Men hvad som mest förundrade mig, var dansmusiken. När den uppstämde ett *forte*, var det, såsom åskan låtit höra sig, och dessemellan försmälte den i de ljufvaste, vällustigaste harmonier. Man kan någorlunda sluta till orkesterns storlek, då man finner ett antal af 5 kontrabaser (eller nära dubbelt af vår stora opera-orkester.) Under pauserna mellan dansen uppfördes äfven sång, och solo-stycken af instrumental-virtuoser. Deremot är dansen i allmänhet på offentliga ställen ofta lika lam och klumpig, som musiken är förträfflig och hänförande. Jag kunde ej motstå den auktorliga fåfängan, att få en vals uppförd af en sådan dans-orkester, och sammansatte derför ett par, i stilen af *Ländler*, som med beredvillighet mottogos. Jag finner bekännelsen sjelf löjlig; men jag har aldrig haft så mycket nöje af hvad jag skrifvit, som då jag hörde dessa kråkfots-noter utförda af en sådan orkester. Jag hade i en vals lagt in icke allenast omvexlande solo-klarinett och flöjt, men äfven valdthorn och fagott, hvilket man sällan får använda i dans-musik. — Till tidens fördrif-

vande hölls äfven lotteri i Apollo-salen, då man bortspelte en flygel, silfverpjeser, dyrbara schavlar, m. m. Priset af lotten var endast en gulden. — Lyxen af en praktfull lokal, musik och eklärering är i allmänhet så stor, att jag sett min kyrlakej och uppasserska dansa vid en orkester-musik och i en ståtlig sal, der man i andra städer kunnat gifva minister-baler.

Den Österrikiska och Ungerska adeln är troligen, näst den Engelska, den rikaste i Europa. För en enskild man är t. ex. tre millioner floriner årlig inkomst — såsom Furst *Esterhazy* räknar — rätt vackert. Hans gala-uniform ensam är ett kapital; ty knapparna i husarjackan bestå af idel solitärer, och uniformen värderas till flera millioner. Med allt detta äro flera af dessa rika familjer, genom dålig förvaltning af sina jordagods, så invecklade i skulder, att ofta nog en briljanterad crachan vandrar ut, att lära sig hebreiska hos våra trosförvandtter af gamla testamentet. Gammalt pergament och gamla skulder bevisa gammal adel, heter det. Den höga adelns bildning vidhänger för mycket feodal-systemets grundsatser, för att i vår tid vara utmärkt. De högborna ynglingarnas tid upptages merendels af jagt, spel och nöjen, vackra hästar och vackra mätresser, till dess ett högt embete eller fideikommissets förvaltning medför andra omsorger, hvilka dock ej få utesluta nöjena. Jagten är den rikaste, som något land kan förete. Det berättades, att vid en jagt, som Gref C. anställt i somras på sin egendom, så mycket rådjur, hjortar och annat ädelt vildt blifvit fäldt, att man blott hann draga huden af djuren och nedgräfva köttet, på det ej genom dess förskämning luften skulle förpestas och smittosam-

ma sjukdomar uppkomma. Ungern är omätligt rikt på allt slags villbråd.

Den mäktigaste enskilda man i Europa är onekligen härvarande Stats-Ministen, Furst *Metternich*. Han är ännu i sin bästa ålder — några fyrtio år — och en utmärkt skön man. Han härstammar från det riks-grefliga Metternich'ska huset, som leder sitt ursprung från Rhenländerna. Hans fader var dirigerande minister i Nederländerna och 1810 *ad interim* i Österrike, under sonens frånvaro. Aftonen efter slaget vid Leipzig utnämndes M. af Kejsar *Franz* till Furste, erhöll sedan det sköna *Johannisberg*, och nämndes af Kon. i Neapel till Hertig af *Portella*, med 60,000 dukaters inkomst. Ehvad mening man må hysa om principen af hans statskonst, nekar honom ingen utmärkta diplomatiska talanger, en skarp blick, mycken ståndaktighet och konsequens, samt en hänförande förmåga i underhandlingen. Sjelfva Napoleon var *dupe* af honom i Dresden, och under sitt fleråriga vistande såsom Österrikisk ambassadör i Paris, vann Furst M. förtroende och aktning af Frankrikes alla statsmän. Hans namn är förenadt med vår tids största händelser; och lika visst det är, att Österrike aldrig ägt någon minister af hans makt och inflytande, lika visst är det äfven, att först efterverlden, som får bryta mången hemlighet, hvilken för oss ännu är förseglad, kan i sin helhet och opartiskt bedömma hans handlingssätt under de stormande verldshändelser, som under det nya seklet följt på hvarannan. Man ger honom förtjensten att hafva hägnat studierna af sitt lands antiqviteter, historia och diplomatik, samt att hafva upplifvat de sköna konsternas Akademi i Wien. — En dag då vi promenerade i Pratern, sväfvade förbi oss, på en arabisk häst,

ett ungt fruntimmer, det skönaste vi sett i Wien, hvilket vill säga mycket. Det var den unga prinsessan Metternich, 15 år gammal. Då man såg henne, blomstrande som lyckans och naturens älskling, kunde man ej ana, att hon ett par veckor derefter skulle vara gången till ett bättre lif. Fadren lärer varit tröstlös öfver denna förlust.

Furst *Schwarzenberg* intager bland Österrikes närvarande krigare det rum, som *Metternich* innehar bland dess statsmän. Öfver hans afgjorda fältherre-talang äro meningarne emellertid delade; deremot skall han med en viss diplomatisk skicklighet vetat sammanhålla trupper af blandade interessen och nationer, som frågan var under sista «folk-kriget;» äfvensom att under de kinkiga förhållanderne med Frankrike, då fred och krig så till sägande hängde på ett hår, vetat efter omständigheterna antaga en skenbar aktivitet, eller inaktivitet, allt efter som man trodde underhandlingarnes och händelsernas utgång fordra. Han är för närvarande General-Fältmarskalk. Hans gestalt är ingalunda ridderlig. Han är ovanligt fet, har kort hals, har redan en gång varit rörd af slag och torde icke lefva länge *). — Inrikes Ministern Grefve *Saurau*, Öfver-Kansler och Chef *allen politischen Hof-Kanzleien* i Österrike, är en man af mycken erfarenhet och kunskaper, för närvarande sysselsatt med sin stora plan om en ny fördelning af grundskatterna. Han är jemväl en förtjenstfull beskyddare af vetenskaperna, konsterna och industrien. — Finans-

*) Han dog några månader efter det detta skrefs, i Leipzig, dit han rest, för att rådfråga den berömde Dokt. *Hahnemann*, och tillbragte slutet af sitt lif i ett alldeles medvetslöst tillstånd.

Ministern, Grefve *Stadion*, är kanske det eldigaste, yppersta hufvud af alla i Österrikiska kabinettet. Likväl är han mera bekant i diplomatiken, der han varit Metternichs företrädare och underhandlat 1805 års koalition emot Frankrike, än i finanserna. Denna koalitions olyckliga utgång böjde likväl icke hans mod. Man anser honom, som en af de driftigaste bland dem, hvilka sednare lyckades befria Tyskland från det Franska oket. Han var Österrikisk minister i Stockholm under brytningen med Ryssland 1788.

Kejserliga familjen visar sig ofta ute, i borgerlig drägt, och blandar sig, som enskilda, i folkets samlingar. Kejsaren är fiende till all prakt, och går ofta civilklädd genom gatorna af sin hufvudstad, eller far med sin kejsarinna i en liten kalesch, med ett par säfliga hästar, bland de lysande ekipagerna i Pratern. Han är arbetsam, stiger tidigt opp om mornarne och tager då mot folk af alla klasser, hvilka hos honom andraga sina angelägenheter. Det är, i ett enväldigt styrdt land alltid en lycka, om hvarje medborgare kan personligen söka skydd, upprättelse och hägn hos kejsaren, till hvars rättvisa och naturliga godhet hvarje Österrikare hyser ett välgrundadt hopp. Den nedlåtenhet, hvarmed han hör den fattiges besvär, och den folk-dialekt, i hvilken han tilltalar personer af lägre stånd, tillvinna honom gerna deras hjertan. Också äro få monarker mera populära, om man med detta ord förstår, att massan fäster sig med välvilja vid deras personlighet. De, som känna honom närmare, frånkänna honom icke ett naturligt godt omdöme; heder, ära och godhet äro allmänt erkända drag af hans karakter. En annan fråga är åter, hvad en monarks enskilda böjelse för rättvisa

kan uträtta i en vidsträckt stat, der icke alla kunna tränga fram till honom och der, genom bristande offentlighet i förhandlingar, rätta förhållandet så ofta kan undandöljas. Ofelbart är det, att kejsaren gör rättvisa i hvarje sak, som drages under hans pröfning; men är det väl troligt, att alla missbruk komma till hans kunskap?

Ärkehertig *Carl* njuter det högsta anseende, och förtjenar det äfven, både genom sina fältherre-talanger, (hvilka hos en man på hans plats alltid äro utmärkta, om än de icke ständigt bekrönts af framgång), och för sin fasta, manliga karakter. Hans fälttåg hafva, som bekant, icke alltid varit lyckliga; men man kan gifva vika för fältherrar, såsom *Moreau*, *Massena* och *Napoleon*, och likväl försvara namnet af en tapper och utmärkt krigare. Att *Carl* icke kunde motstå den, som hela Europa ej kunde motstå, bör ej läggas honom till last; men han gjorde honom likväl segern stridig, och Napoleon erkände sjelf denne furste för den bästa krigare, som uppträdt emot honom, hvilket han äfven bevisade vid öfverlemnandet åt Ärkehertigen af Heders-legions-tecknet, då Kejsaren, genom en väl vald artighet, icke sände Prinsen den vanliga kraschanen, hvarmed furstliga personer prydas, utan soldat-korset af samma orden, såsom ett bevis, att det icke var börden utan tapperheten, som Kejsaren ville hylla, och hvilket han äfven uttryckte i ett vackert handbref. I öfrigt bör man besinna, hvilka olika generaler och härar, Napoleon och Carl ägde under sitt befäl. Ändå står det fast, att under det bättre disciplinerade troppar än de Österrikiska, vid första anfallet och stundom utan lossadt skott, sträckte gevär eller öfvergåfvo fältet, stridde dessa, t. ex. vid Wagram, der Ärkehertigen sjelf sårades, tvenne dygn

innan de började gifva vika, och slogo vid Aspern, efter två dagars kamp, Fransmännen, under Napoleons befäl, sjelfva tillbaka. Man frånkänner derför Årkehertigen lika litet personlig tapperhet, som strategiska kunskaper. Dessa sednare har han äfven bekräftat genom tvenne militäriska verk, nemligen *Grundsätze der Strategie*, tryckt i Wien, 3 delar, och *Geschichte des Feldzugs von 1799 in Deutschland und in der Schweitz*, som nyligen utkommit. — Årkehertigens utseende, utan att äga något ridderligt utmärkande, är allvarligt och manligt. Man ser honom ofta ute, vanligen civilklädd, förande något af sina barn vid handen, som en borgerlig husfader. Hans unga gemål, Prinsessan *Alexandrina* af *Nassau-Weilburg*, är mycket vacker, och det enda, som missklär henne, är, att hon vanligen bär glasögon. Hon berömmes för sin älskvärdhet och sina anspråkslösa, husliga dygder. Det furstliga parets enskilda lefnad är lika aktningsvärd, som lycklig. I allmänhet må det på en gång anmärkas och beklagas, att det exemplariskt moraliska lefnadssätt, som kejsaren och hans broder föra inom deras husliga krets, icke vunnit mera efterföljd hos undersåtarne.

Efter hvad jag tyckt mig märka, hyser man utom Österrike ett origtigt begrepp om de personliga egenskaper, som i allmänhet utmärka kejsaren och hans bröder, åt hvilka man sällan gör rättvisa. Kejsaren kallades såsom ung och nyss uppstigen på thronen, att bekämpa den Fransyska revolutionen, — ett verk, som skulle pröfvat äfven den största regents krafter, om man eljest vill antaga, att dess bekämpande ens stod i menniskomakt. Felet bestod således deri, att ens vilja motarbeta den; men detta fel delades då af hela Europa.

Det hade till och med varit intressant att se, huru Fredrik den store dragit sig ur detta spel; ty striden bestod ej mellan ett eller annat godt hufvud, på den ena eller andra sidan, utan mellan den gamla och nya tiden. Nu var Fredrik, ehuru han proklamerat sig som filosof på thronen och

«malgré toute la sagesse dont il faisait parade»,

icke någon frihets-vän; den nya hvälfningen omstörtade alldeles hans politiska jemvigts-system för Europa; han hade troligen låtit sina härar marchera, och om han äfven vunnit några drabbningar, hade han dock ej tvungit tiden, att gå baklänges.

Näst *Carl*, är Ärkehertig *Johan* den utmärktaste bland kejsarens bröder. Han har äfven pröfvat vapnens skiften, och om han ej kunde motstå *Moreau*, har han dock inlagt prof af personlig tapperhet och vunnit enskilda fördelar, såsom vid *Venzone*, *Pordenone* och *Sacile* i Italien mot Eugèn, hvilken sedan i sin ordning slog honom vid *Raab*. Han ledde Tyroler-insurrektionen genom Hormayr, och sedan har Tyrolen ständigt varit föremålet för hans vetenskapliga verksamhet. Naturforskare, antiqvarier och målare hafva på hans bekostnad genomtågat detta land, för att göra det bekant i historiskt, ethnografiskt, ekonomiskt och artistiskt hänseende. Sina egna samlingar har han skänkt universitetet i Inspruck, som valt honom till ständig Rektor. Ännu större tjenst har han gjort vetenskapen genom grundande af *Johanneum* i Grätz. Äfven såsom enskild man skulle han, genom sin bildning och sina egenskaper, förtjena allmän aktning.

Om någon resande, som vistas kortare tid i Wien,

önskar på en gång se kejserliga familjen, äger han dertill ett lätt tillfälle, då han förfogar sig upp i de yttre rummen af slottet en söndags-förmiddag kl. 11. Det kejserliga husets medlemmar begifva sig då samtligen i kyrkan. En ättling af detta hus, som jag ofta och med stort intresse sett, är den unga *Napoleon*. Den öfre delen af gossens ansigte — ögonen och pannan — liknar alldeles fadren; men den nedra delen börjar i långsträckning antaga det Österrikiska husets slägt-tycke. Han kan, åtminstone ännu, kallas skön; han är full af eld och lif, och — som Wienarne säga — *strotzt von Lebenslust*. Intet barn har utbytt en mera lysande födsel, mot en mera oviss framtid.

Wien räknar många och dyrbara konstsamlingar. Kejserliga galleriet i *Belvederen* (ett lustslott i Wienerförstaden) fyller tvenne våningar af denna herrliga byggnad. Ögat drages ömsom till den sköna utsigten öfver Wien och till de i rummen förvarade mästerstycken, och man vet icke hvaråt man skall lemna företräde, konsten eller naturen. Samlingen vann ett betydligt tillskott af förträffliga taflor, då Josef den andre upphäfde en mängd kloster och framdrog ur deras mörker de mästerverk, dem munkarne från längre tid samlat. Här saknas katalog, som vid de flesta samlingar härstädes; deremot äro ofta arbeten af samma mästare samlade på ett ställe, och med någon bekantskap af kolorit och manér kan man på detta sätt vägleda sig. Så t. ex. pryda 33 taflor af *Titian* samma omkrets. Af *van Dyck* räknar man icke mindre än 24 stycken, för det mesta porträtter och mästerligt utförda. Den outtröttlige *Rubens* har äfven här 30 taflor. Det hade dock icke varit möjligt för flera bland de gamla

mästarne, att frambringa ett sådant antal arbeten, om ej mängden af dem blifvit i deras skolor till betydlig del under deras uppsigt utförda, och sedan af dem sjelfva endast retoucherade, eller stämplade med hvad man kallar *la main du maitre*, hvartill ofta endast behöfdes några penseldrag. Sålunda förekomma, i gallerier, stycken under Rafaëls namn, som kanske rättare tros vara af hans berömde lärjunge *Giulio Romano*, och hvarvid Rafaël endast tillagt några penseldrag. Af *le peintre des graces*, den tjusande *Correggio*, finnas här en *Jo* och en *Ganymed*, öfver all beskrifning sköna. Intet kan göra större afbrott mot dessa, än den mörka, dystra *Rembrandts* porträtter, likväl blott för att framkalla beundran genom andra förtjenster. Af *Teniers*, *Wouvermann*, *Stenwijk*, *Canaletto* m. fl., är antalet stort. Af åtskilliga Tyska konstvänner hade jag blifvit strängt anbefalld, att egna en särskild uppmärksamhet åt den gamla Tyska skolans alster, hvaröfver national-stoltheten fröjdar sig med stigande förtjusning. Några gå till och med så långt i sin beundran för denna konstens barndom, att de anse måleriets förfall hafva börjat genom Rafaël, och detta just vid de stycken, som i allmänhet räknas såsom målnings-konstens fulländning, t. ex. *la Madonna di San Sisto*, Transfigurationen, m. fl., hvaremot de anse hans arbeten af första perioden, då han närmade sig *Peruginos* manér, såsom de bästa. Att konstens förfall började efter Rafaël, kan hafva sin rigtighet, dock ingalunda så till förståendes, som skulle han dertill hafva gifvit anledning; men emedan allt menskligt sträfvande måste äga en kulminationspunkt, utöfver hvilken det ej kan komma, och att denna i målningen var hunnen af Rafaël, likasom i skulpturen af Phidias och Praxiteles. Derföre säger också

Ehrensvärd ganska rigtigt, att Rafaël var ej den *första* af goda målare, han var den *sista.*

Den förkärlek, hvarmed den gamla nationella konstens studium i Tyskland omfattas, är dock ganska naturlig. Länge bländade af utländska konstnärers mästerverk och egnande dem en uteslutande hyllning, hafva Tyskarna, som nyligen förvärfvat en egen litteratur, vändt sina blickar till sina gamla inhemska konstskatter, hvilka så orättvist varit förgätna; och deras beundran har varit så mycket större, som den sent gifvit vika för fördomen af andra länders uteslutande mästerskap i denna väg. Med samma skäl, som *das Nibelungen-Lied* och *die Minnesinger* blifvit bragta till ära, från den glömska, som betäckte dem, hafva äfven *Johann van Eyck, Albrecht Dürer, Lukas Kranach* och *Holbein* blifvit framdragna ur det dam, som höljt dem i sekler. Tyskarne erkände med stolthet, att de äfven ägde en ursprunglig, nationel konst-skola, hvilken i århundraden blomstrat vid Rhen, lösande sig ur den Byzantinska skolans fjettrar. Bröderna *Boisserée* åstadkommo deraf en samling, den enda i sitt slag i urval, rikedom och mångfald; flera af Tysklands konstnärer och snillen illustrerade den genom sina undersökningar och djupsinniga afhandlingar, och sjelfva Goethe egnade deråt sin uppmärksamhet i sin skrift *über Kunst und Alterthum.*

De, som i sednare tider plundrat kyrkorna på deras konst-skatter, under föregifvande, att de feta munkarne äfven ville förse sig med det skönaste, som konsten kunde frambringa, förgäta, att just kyrkan var den enda tillflykt för konst och litteratur, under det våld och barbari härjade verlden. Tacksamt emottog derför äfven

kon-

konsten till föremål för sina skapelser den Christna kyrkans gudaverld, liksom den i Hellas och Rom hyllat de densamma der skyddande gudomligheter. Derför äro äfven föremålen för de gamla mästarnes pensel vanligen hemtade ur kyrkans urkunder och föreställa helgon, apostla-förföljelser, drag af legender, m. m. Man har hos de gamla målarne anmärkt brist på idealisering, och att deras helgon och martyrer snarare äro fula och bräckliga, än lemna det intryck, som man fordrar af skön konst. Det är bekant, att man under de första åren af Christna kyrkan sökte efterbilda den genom tradition bibehållna individualiteten hos apostlarne och martyrerna, så troget, som möjligt. Deri har man således förklaringen på den ringa omvexling i bilder och uttryck, samt den frånvaro af sinlig skönhet, som röjer sig hos flera gamla målare. Denna abstrakta trohet och en vinkelmässig symetri, samt en mumieaktig kolorit, voro kännemärken på den *Byzantinska* skolan, — den enda, som då ännu fans. Först i trettonde århundradet uppvaknade åter konsten i Italien, och med den sinnet för formens skönhet. Att den Byzantinska skolan äfven herrskat vid Rhen, vittna flera gamla kyrkomålningar. Ungefär vid samma tid, som konsten emanciperade sig uti Italien, löste sig äfven de Tyska konstnärerna ur dess band. Det egna i denna nyare — numera gamla — skolas maner är af en Tysk författarinna i några drag så sant och fullständigt skillradt, att dessa rader nästan kunna sägas innehålla dess karakteristik.

»Det är icke blott en lyckad efterbildning af det enskildt verkliga, man här finner, det är en blick öfver den sinliga verlden i allmänhet: äppel-runda goss- och flick-ansigten, äggformiga mans- och fruntimmers-anleten, väl-

mående gubbar med finkrusade skägg; samt ett uttryck af godhet, fromhet och glädje i hela slägtet. Färgorna äro klara, ljusa och kraftiga, utan egentlig harmoni, men äfven utan hjerthet, behagliga för ögat. Förgyld grund, med intryckt helgona-glans omkring hufvudet, hvari helgonets namn står skrifvet, beteckna målningarne från denna tid. Ofta är den glänsande metall-ytan jemväl prydd med blommor, intryckta med tillhjelp af en stämpel; eller bildar den (genom bruna schatteringar) bildhuggeriverk, små kapell eller baldakiner, under hvilka helgonabilderna befinna sig. På perspektiv tänkte ingen, och plastiken, som i slutet af medel-åldern jemväl i Tyskland ilade framom måleriet, tyckes på dessa målningar ägt ett icke obetydligt inflytande. Likväl hvilar öfver dem en mild ande, en from andakt, en helig frid. *Boisserée*'ska samlingen förvarar flera bilder från denna tid, som vittna om dess företräden och brister *).»

På denna punkt af utbildning stannade konsten i Tyskland, tilldess — vid gränsen af 14:de och 15:de århundradet — skaparen af *das Dombild* i Kölln framträdde. Hans namn är obekant. Man tror honom vara samma konstnär, som kallats *der kunstreiche Meister Wilhelm von Kölln.* — *Goethe* anser denna tafla såsom den axel, kring hvilken hela konsten vid *Nieder-Rhein* vänder sig **). Efter nyssnämnde mästare framträdde *Johann v. Eyck*, hvilken af sina samtida ansågs som målar-konstens furste. Många hafva efter honom helsats med samma titel och blifvit förklarade thronen förlustige. Han gjorde likväl stora steg

---

*) *Johann v. Eyck und seine Nachfolger; v. Joh. v. Schopenhauer.* Första delen.

**) Till underrättelse för konstvänner må här nämnas, att den är i koppartryck återgifven i *Taschenbuch für Freunde altdeutscher Zeit und Kunst*, 1816.

framåt, till konstens utveckling. Han vågade — hvad då ingen tordes tänka på — öfvergifva guldbotten på taflorna, och ersätta den med luft, vatten, grönska och hela vextriket. Allt hvad som smyckar vår jord, fjellar, städer, landskap och djur, hade han eröfrat åt sin konst. Deraf uppstod äfven perspektiven och effekter, som ingen af hans samtida kunnat tänka sig. Af den Byzantinska skolan bibehöll han endast symetrien i grupperingen. Natur, sanning och naivetet skapade han sig sjelf. Svårt är att bestämma, huru långt denna konstnär gått, om han känt antiken. I färgprakt ger han icke vika för någon af sina företrädare. Äfven lär han endast begagnat saft-färgor. De visa sig, ännu efter århundraden, friska, som om de nyss lemnat mästaren. I allmänhet synes hans målning icke allenast upplyst utifrån, men äfven inifrån, af ett ljus under färgorna. Så klara och genomskinliga äro de. Men han vidgade icke allenast «rummet» för målarekonsten, d. v. s. genom perspektiv och förkortning m. m.; äfven i det materiella gjorde han ett lika vigtigt framsteg, nemligen genom införandet af oljefärgs-målningen. Både han och hans broder *Hubert* höllo denna konst i början hemlig, och ingen af deras lärjungar fick begrepp derom *). Ännu är sättet af de gamles färgberedning okändt; ty man behöfver blott jemföra en nyare mästares målning, som inom några decennier undergår betydlig förändring, med en från denna tid, hvilken efter århundraden synes lika frisk, för att se, huru litet vi kunna

*) Konsten, att bereda färgor med olja, var visserligen känd före *J. v. Eyck*, hvilket upplyses af en skrift: *De omni scientia artis pingendi* (från 10:de århundradet), och äfven i äldre Italienska taflor har man trott sig finna olje-målning begagnad; men dess allmänna användande räknar man dock från v. E.

mäta oss med dem i denna del af det techniska. De båda brödernas största verk, altarmålningen i Gent, bestående af tolf taflor, kallades då *das Wunder der Welt.* En lycklig händelse bevarade *J. v. Eycks* målningssätt för efterkommande. *Antonello*, en målare i Messina, fick en gång se en tafla uti Neapel af den store Tyske konstnärn, eller, som han af Italienarne kallades, *Giovanni da Brügge.* Han öfvergaf sitt sköna fosterland, för att i den kalla Norden lära känna denna hemlighet af färgornas beredning. Den grånade mästaren, som redan vandrade vid grafvens rand, fattade tycke för den eldiga Söderländningen och nedlade i hans vård hemligheten af den uppfinning, som gjort hans egen lefnad så beryktad.

Rogier van Brügge, en af *v. Eycks* lärjungar, lärer varit den förste i Tyskland, som målade på väf, i stället för träd, och då man erinrar sig, att blott en af *Rafaëls* taflor, nemligen *la Madonna di San Sisto*, målad ungefär vid samma tid, är utförd på väf, måste man medge, att konsten i detta fall hållit jemna steg i Norden och i Södern. Men den berömdaste af hans lärjungar var *Hans Hemmling*, hvilken, såsom en rättskaffens lärjunge tillkommer, framskred på den öppnade banan och ej stannade der mästaren stannat. I allmänhet äger han mera poësi i sin målning, än någon af hans företrädare. I *Boisseréeska* samlingen finnes af honom ett Christus-hufvud, som af många konstkännare anses värdigt en *Rafaël.* Ännu mera egen i sitt slag är den öfverensstämmelse man i detsamma vill finna med den i Christna kyrkan, 150 år efter Frälsarns död, gängse tradition om ursprungliga typen för denna bild. Hvad man med visshet tror sig veta är, att alla Christus-bilder från den nygrekiska skolan äga en gemensam likhet, hvilken äfven förvaras i anlets-

dragen af den bild, som hvarje år välsignas af Påfven i Rom. *Johan Reiske* har år 1685 utgifvit en bok med titel *de imaginibus Jesu Christi*, deruti han upptager ett bref af Consuln *Lentulus* af följande innehåll:

«En man har visat sig bland oss, ägande många dygder, hvilken kallas *Jesus* och af många anses som sanningens profet, men af sina lärjungar kallas Guds son. Han väcker döda och helar sjuka. Han är ansenlig och stor till vexten, så att hvarje man älskar och fruktar honom. Han har brunaktigt hår, ofvantill glatt och mörkt, nedan ljusare och lockigt omkring axlarne, samt deladt vid pannan, enligt Nazarenernas bruk; en öppen panna och ett leende ansigte, med måttlig färg; skön näsa och mun, samt skägg i likhet med hårets färg, kort och klufvet i midten. Han har ett uppriktigt och oföränderligt ansigte; stora, ljusa ögon; förfärlig då han straffar, ljuf och intagande då han förmanar; glad, dock med passande allvar. Man har aldrig sett honom skratta, men väl gråta; han talar litet, men med eftertryck; hans utseende är utmärkt framför alla menniskobarn.»

Authenticiteten af detta bref må vara hvilken som helst, så öfverensstämmer det dock med de traditionella urkunderna, hvilka äga så mychet fysiognomiskt sinne och så individuella drag, att man dröjer vid dem med ett slags barnsligt förtroende, såsom ensamt förestafvade af en okonstlad sanningskärlek. Såsom nyss nämndes är äfven ursprungliga karakteren af dessa bilder från Byzantinska skolan alltid densamma.

Den berömde *Albrecht Dürer* gör en ny länk i denna kedja af konstens utveckling. Ingen artist har varit mera idog, att utbreda den bildande konstens verkningar. I teckningar med penna, arbeten af silfver, i träd-

snitt (hvaraf man känner af honom 312), i gravyr (hvaraf han lemnat 106 stycken), i skulptur uti elfenben af helgona-bilder, krucifixer m. m.; i målningar, och slutligen som författare — om reglorna för perspektivet och om mennisko-kroppens proportions-lära — har han oafbrutet sökt rycka råmärkena af sin konst vidare. Hans målningar synas mig likväl i lif, friskhet och natur stå efter *v. Eycks* och *Hemmlings*, ehuru mycket de berömmas. Han tecknar med stadig hand, men stelt; man finner sanning, men äfven kyla. — Efter dessa uppträdde *Lucas van Leyden*, *Mabuse*, *van Schoreel* och *Holbein*, som mer och mer vidgade den Nordiska skolans anseende. *Lucas Kranach*, hvars rätta namn enligt några är *Müller*, enligt andra *Sunder*, och hvars sköna konstnärs-lif och ädla, i döden oföränderliga trohet mot sin furste man måste beundra, kan svårligen, ehuru berömd han är, i högre sinne af konsten jemföras med de föregående. Hans vänskap för *Martin Luther*, hvars bild han så ofta målat, och hans trohet mot Kurfursten Fredrik den ädelmodige, som han följde i olyckor och i fängelse, hafva troligen lika mycket, som hans konst, bidragit att göra hans minne vördadt. Altar-taflan i Weimar är hans bästa arbete, med vackra detaljer, men misslyckadt i det hela. Lif och passion förmår han icke uttrycka. Afbildandet af ett lugnt hvardags-ansigte lyckas honom bäst. Händer målar han stundom mycket väl.

Att Tyskland sålunda äger en gammal *sjelfständig* skola kan väl icke nekas, ehuru mången i dess alster endast vill se det gemensamma af konstens barndom i alla land. De nationella dragen af redlighet, fromhet, trohet och tapperhet äro stämplade deri, och kunna ej förblandas med det t. ex. sinligt sköna och formernas för-

gudande i den Italienska. Den Tyska skolans afbrott i den påbörjade banan och hindret för dess stigande utveckling tillskrifvas religions-stridigheterna, bildstormeriet och trettio-åra kriget. Religionen var dess medelpunkt; med schismen inom kyrkan splittrades konsten. Den protestantiska andan har aldrig varit gynnande för skön konst, och blef det icke heller här. Konstnärerna, beröfvade deras ursprungliga väckelse-kraft, deras sammanhållning, deras andliga hem, slogo sig på imitation. De af Tyska furstar inrättade Fransyska och Italienska Akademierna förevigade den. Denna skymning afbröts först af *Mengs* och *Winckelmann*, hvilka vände konstens studium på antiken. Bildningen, som aldrig stannar, tog dock snart åter en annan rigtning, under föregifvande, att antiken äfven var *fremmande*. Tidens yttre tecken bidrogo härtill: Tyskland hade fått en sjelfständig litteratur och kritik, folket kämpade för sin litterära sjelfständighet, allt måste således blifva nationellt, eller, för att nyttja det vanliga ordet, *national-alterthümlich*. *Wackenroders*, *Tiecks*, *Novalis* och bröderna *Schlegels* uppsatser i denna väg bemäktigade sig allmänna tänkesättet, och syftade alla åt samma mål: förakt för den så kallade Akademiska efterbildningen af sköna former och, i motsatts, begäret, att göra allt «*in einem eigenthümlichen deutschen Geiste.*» Endast den gammal-Tyska och den med densamma beslägtade gammal-Italienska skolan skulle studeras. Framför allt skall man hafva afseende på andan, icke på formen, — en icke fullt tillfredsställande grundsatts i den *bildande* konsten, som just behagar genom «skön form.» Också har *Goethe* skiljt sig från denna moderna åsigt, hvilken han kallar «ny-Tysk, religiöst-patriotisk,» och då man läst hvad han deröfver yttrar i *Kunst und Alterthum* samt

den i motsatt anda skrifna afhandlingen i *Wiener Jahrbücher*, känner man hvad som kan sägas mot och med i denna fråga. Vi äga jemväl på Svenska en förträfflig afhandling öfver nationaliteten i skulptur och målning, nemligen *Geijers* uppsats i Iduna, «om Göthiska mythologiens användande i bildande konst,» hvilken troligen hos oss tillrättavisat månget konstnärs-sinne, som var på afvägar. I Tyskland hafva deremot de flesta bland nutidens utmärktaste konstnärer, förnämligast *Cornelius* och *Overbeck*, uppträdt som den mystiko-nationella skolans koryféer. Framtiden skall visa, om de dermed lösa konstens sanna uppgift, eller om de icke fastmer råkat på en afväg, der deras lyckliga anlag kunna, åtminstone till en del, gå förlorade *).

Skiljaktig härifrån är den smak, som *Füger* härstädes sökte införa bland unga konstnärer. Hans egna arbeten utmärka sig genom ett oförderfvadt skönhetssinne, en vacker anordning och en frisk, lefvande kolorit. I sin *Beleuchtung* synes han, bland nuvarande målare, egen. Hans atelier förvaras ännu orubbad af hans son, en ung militär och högst älskvärd man, hvilken hade den godheten, att göra oss bekant med sin berömde faders arbeten. Det på en gång värdigaste och skönaste deraf, är hans *Messias*, i tjugufyra taflor, efter *Klopstock*. Han röjer här jemväl ett poëtiskt sinne i uppfattningen af sitt höga ämne. Månne han ej här visar sina landsmän, huru man kan egna konsten åt

*) Enligt nyare uppgifter skola dessa konstnärer i sednare åren börjat öfvergifva denna "*neu alterthümlicher Kunstgeschmack*" och deraf endast behållit enkelheten och naiveteten; hvadan det vill synas, som skulle en verkligen ny och förtjenstfull skola i målningskonsten utaf dessa, i sin början missförstådda, bemödanden uppkomma.

religionens förherrligande, utan att måla magra, led-vridna, bruna helgona-beläten, med gull-tallrickar på hufvudet, såsom *Nazarenerna* (den ny-gamla Tyska skolans elever) göra? — Denna samling är nu under grafstickeln. Till hvilken herrlig upplaga af Klopstock kan den ej gifva anledning! *Füger* började som miniatur-målare, men öfvergick sedan till historie- och porträtt-målning i olja. Det är svårt att bestämma, i hvilken genre han äger mest förtjenst. Han dog för något öfver ett år sedan.

Furst *Lichtensteins* galleri fyller 6 rum och räknar 716 stycken, hvaribland man finner namnen *Rafaël*, *Correggio*, *Leonardo da Vinci*, *Domenichino*, *van Dyck*, *Rubens*, *Holbein*, *Dürer*, *Mengs*, *Angelika Kauffmann*, *Füger*, m. fl. Att en mängd kopior, utgifna för originaler, finnas deribland, är troligt. I allmänhet är den skillnad, man gör mellan en ypperlig kopia och dess original, mer illusorisk än verklig, och den förra skänker icke sällan samma nöje åt åskådaren, som det sednare. Det är derföre roligt, att höra så kallade kännare docera — efter hvad de läst i böcker — om den ofantliga skillnad de vid första blicken upptäcka mellan den ursprungliga taflan och dess afbild. Emellertid händer det *Giulio Romano* — hvilken var så stor kännare och artist, som mången nu för tiden —, att han tog en kopia af *Andrea del Sarto*, efter Rafaëls original, för sjelfva originalet, på hvilket *Giulio Romano* likväl sjelf arbetat under Rafaëls ledning och hvilket han således borde känna. — Denna samling äger jemväl plastiska arbeten af marmor, brons och gips, till ett antal af 358 stycken, men i allmänhet af mindre värde.* — *Schönbornska* samlingen kan hvarken i afseende på taflor-

nas godhet eller antal komma i jemförelse med de nyssnämnde, men är dock för en enskild rätt vacker. Tvenne taflor förtjena särdeles uppmärksamhet, nemligen Rembrandts *Simson* — hvilken tillräckligt vederlägger *Oehlenschlägers* omdöme, att *Rembrandt* blott är en «genialisk skorstensfejare» — och ett fruntimmer, läsande i en bok, af *Carlo Dolce*. Det kan synas paradoxt, att i något fall sammanställa *Correggio* och *Rembrandt*, men förhållandet är dock, att just i den del af målningen, hvaruti den förstnämnde mest utmärkt sig, nemligen i *belysningen*, står den sednare honom närmast, ehuru de skiljas deri, att den ena sökt *skönhet* och *harmoni* och den andra *sanning* och *kraft*, samt att *Correggio* sprider sitt sken fritt, såsom himla-ljuset, hvaremot *Rembrandt* gerna sammantränger sitt på en punkt, eller begagnar, såsom konstspråket kallar det, *gesperrter Beleuchtung*. — Utom dessa gallerier äger konstvännen den *Esterhazyska*, den *Friesiska* samt den *Lambergska* tafle-samlingen, äfvensom Prins Albert af *Saxen-Teschens* kopparsticks-samling, bestående af icke mindre än 80,000 kopparstick. En granskande redogörelse för dessa konstsamlingar skulle blifva för vidlyftig på detta ställe.

Sällan har jag af något ställe, hvilket nyfikenheten förledt mig att besöka, känt mig så försatt i en alldeles fremmande verld, som vid riddarslottet i *Laxenburg*. Åt hvarje fremling, som tanklös går förbi det, ville jag med skalden ropa:

«Stå stilla, vandrare! och se dig om.
Här reste sig från gråa ålderdomen
Ett tempel, heligt då, men tiden kom
Och gjorde hemgång uti helgedomen.»

Midt öfver den lilla insjön ligger en gammal riddarborg, sådan den må hafva sett ut i medeltiden, med itt vårdtorn, sina ringmurar och andra yttre tecken af en befästad ort. På porten står en riddersman i harnesk. Borgen är uppförd i samma regellösa stil, som under medeltiden brukades. Den innefattar flera små gårdsrum. Man har här samlat allt hvad Österrike äger utmärktast af fornlemningar i denna väg, och ögat möter intet, som ej har historiskt värde. Vapen, husgeråd, möbler, fönster, dörrar, till och med sjelfva stenarne, hvaraf fästet är bygdt, äro hemtade från medel-tidens förfallna borgar, för att här på ett ställe lemna vandraren begrepp, huru en dylik boning hos våra förfäder såg ut. Också är illusionen fullkomlig. Allt hvad man ser och vidrör, är helgadt genom seklers ålder, och det har tillhört en kraftfullare ätt, än vår. Rummen äro små, inlagda med ek eller annat fast träd, och försedda med stengolf. *Der Burgvogt* och *der Burgpfaffe* hade hvar sitt lilla rum ofvanför hvarannan i tornet. Dernäst kommer fröknarnas rum. Det är beläget innanför föräldrarnes, i tukt och ära. Der klappade den blyga tärnans hjerta vid minnet af den älskade, som bar hennes färger och gjorde dem fruktade i fremmande land, och

Skild, från ridderliga vännen,
Sitter hon i fädrens hall,
Drömmer om den fjerran svennen,
Fruktar för den djerfves fall.
Harpan slår hon, fädrens gamman,
Virkar guld och silke samman,
Tecknar tids-bedrifterne;
Går i lunden då hon sörjer

Och små foglar barnsligt spörjer:
«Sågen J min älskade?»

Damernas rum voro i öfrigt prydliga och försedda med gyllenläders tapeter, samt sirade med förfädrens bilder.

Audiens-salen, der Borgherren mottog förnämare gäster och budskap, är ganska liten. I matsalen står fanan med det ridderliga vapnet, och på bordet synes ett slags spel med en visare, till följd af hvilket den skulle dricka, mot hvilken visaren vände sig, sedan den blifvit kringsurrad. Uppbyggliga tänkespråk, eller *Sprüchlein*, äro jemväl i bordet infattade. Förmodligen har vid detsamma druckits artigt af de sköna Rhenska vinerna, men

«För den sköna, för den svaga,
Strax sin breda glafven draga
Brödren vid det runda bord.»

Rustkammaren är fylld af vapen, svärd, fanor, rustningar och lansar. Ingen skall vidare rubba dem från denna helgedom, ty

«Hvem skingra djerfs hvad grafven samlat har?
Hvem vågar hemgång hos de döda göra?
Dröj! här bor ingen arm i pansarn qvar,
Som kan till värn sitt tunga slagsvärd föra.

Hvar hjelm med dödens tomhet kring sig ser,
Omvända lansar sig i hörnen tränga.
I fanorna ej vinden andas mer
Och stumma roparne i loftet hänga.»

Det lilla borgkapellets åsyn väcker en from och stilla andakt.

»Dess murar nitet fogat fast ihop,
Men tiden trängde sig med våld emellan.
Nu till dess fot drar ingen pilgrims-hop
Och ingen offrar i den helga källan.»

Altar, bilder, bönböcker, och det mesta, som förvaras i detta kapell, äro hemtade från *Kloster-Neuburg.*

Ett rum innehåller pretiosa af silfverbägare, pokaler af bergkristall, horn inlagda med elfenben, silfver-serviser, m. m. — Särdeles märkvärdig är domare-salen. Midt uti densamma befinnes ett rundt bord, med en passande omskrift, utförd med hvita bokstäfver på svart grund. På bordet står rättvisans bild, med bundna ögon, svärd och vågskål. Delinqventen fördes ej, som nu för tiden, in i domare-salen. Denna stod i direkt beröring med borgfängelset, som är beläget på botten i samma torn. Ifrån detsamma upphissades delinqventen på en kafle upp i domare-salen, likväl så, att endast hufvudet stack upp genom ett hål i bordet. Som han derjemte hade förbundna ögon, var han i fullkomlig ovisshet om sina domare, eller hvar han befann sig. Om personen var anklagad för ett brott af svårare beskaffenhet, hände det, att hufvudet stannade qvar på bordet och den öfriga kroppen kom ned i fängelset.

Nu stiger man genom många, branta och särdeles trånga trappor ned i borgfängelset, *das Burg-Verliess*, ett stort och fuktigt hvalf, upplyst af en lampa. En mängd pino-redskap och bojor vittna om en tid, som lyckligtvis flytt. Men man häpnar, då man ser en varelse ännu röra sig i den dystra skymningen. Han skakar sina bojor och räcker bedjande händer mot den kommande. Man skyndar dit. Skepnaden bär de olyckliga

tempelherrarnes drägt, hvars ägare efter sju-årigt fängelse lönades med bilor och bål. Närmande sig gestalten finner man först, att det är en bild, som slottets ägare låtit ditföra, för att göra illusionen hos den fremmande så mycket mer naturlig.

Det hela försätter vandraren i så allvarsamma betraktelser öfver försvunna tider, att man knappt kan fatta sig, när man ur det gamla fästet med dess hvalf, kapell och fängelser träder ut i dagen och i den lefvande naturen. Men för den, som älskar riddartiden med dess både ljusa och mörka sidor — och hvarje aldrig så litet poëtiskt stämdt sinne gör det — kan intet vara välkomnare, än att på ett ställe finna allt, som lemnar det fullständigaste begrepp om riddar-åldrens seder och bruk, sysselsättningar, hemvanor, nöjen och tidsfördrif, husliga inrättning och hela lefnadssätt. Nuvarande Kejsaren har låtit uppföra denna borg, och der finnes intet, som ej verkligen förskrifver sig från medeltiden. Äfven är det hela anordnadt efter historiens och konstens källor. En beskrifning, åtföljd af ritningar, öfver de i slottet befintliga gamla minnesmärken, skulle vara en välkommen skänk för skalder, konstvänner och artister, som vilja framställa personer och händelser från dessa tider.

Det är något besynnerligt med Chevaleriet eller Riddare-tiden. Dess lagar och sedvanor hafva väl i våra dagar fallit i särdeles vanrykte; likväl frambryta de ofta ännu i vårt samhällsskick, liksom i våra seder, och, med undantag af Christendomen, torde intet i nyare tider medfört ett så vidsträckt inflytande.

Kan väl något skönare tänkas, än riddarens bestämmelse, att kämpa för Gud, äran, kärleken; försvara

värnlösa, skydda olyckliga, öfva trohet, måttlighet och kyskhet? Den helgd, som skänktes åt kärleken och könets dyrkan, borde hafva ägt det mest välgörande inflytande på sedligheten. Återhållsamheten var dess första följd; ty ynglingen, som valt ett föremål för sin dyrkan, ägde icke blickar för något annat; han icke blott älskade, han tillbad; och dessa båda hjertan, bestämda för hvarannan, hade redan sammansmält, innan kyrkan lagt de älskandes händer i hvarannan. Äktenskaps-brott voro sällsynta och strängt straffade. Sällan gifte sig någon för andra gången; hjertat älskar blott en gång. Troubadourerne, den tidens rätta häfdateknare, bevarade kärleken och tapperheten i sina sånger, men brännmärkte trolösheten och fegheten. Man bör slutligen erinra sig, att Chevaleriet var i början i stället för lagar. Var en fattig ädling förtryckt af en mäktig granne, en faderlös beröfvad sitt arf, en olycklig orättvist fängslad, en vandrare plundrad, ett fruntimmers ära skymfad; strax var en vandrande riddare till hands, att med svärd och lans upprätta, hvad icke lagarne förmådde. Man anser duellen hos oss som en Chevaleriets lemning; men det var lika stor skillnad mellan en nutidens duell och en ridderlig tvekamp, som mellan våra riddare, med band i knapphålet, och de gamle med svärd och brynja. Förtryckaren och äreskändaren manades offentligen på tvekamp inför domare och folk; en sådan strid var i och med lagen, hvaremot duellen är *emot* lagen, är ett till ursprung och utgång beslöjadt lönmord.

Man för i våra upplysta dagar, som det synes, strid på lif och död mot feodal-systemet och mot den gamla ridderlighetens anda. Det gifs likväl icke något stort och ädelt, som äfven icke är ridderligt till sin grund. Hvil-

ken dygd, hvilken sjelfuppoffring, hvilken kamp för det sanna, rätta och sköna var för riddaren fremmande? Riddarandan upplyfte det personliga värdet, grunden för all förädling, till en förut obekant höjd. Rikedom och makt blefvo icke mer uteslutande källor till anseende. *Lancelot*, *Gaston* och *Bayard* stodo öfver sin tids konungar och furstar. Denna *point d'honneur* i riddarandan, som äger sin grund i det personliga värdet, har mäktigt bidragit till civilisationen. Om vi känna, att hvarken rang, rikedom eller andra lyckans gåfvor frikalla oss från den aktning vi äro skyldiga nöden och olyckan, så finna vi deraf den vackraste förebild uti chevaleriet. Om vi kämpa för det sanna och rätta, beskydda den värnlösa och understödja den nödlidande, så uppfylla vi blott de pligter, vid hvilka riddaren var fästad med ed. Blygsamhet, trohet och undergifvenhet voro de första egenskaper, som inplantades hos den unga ädlingen. Inbilskhet och sjelfkänsla äro numera icke sällan karaktersdragen af en ungdom, som vill fästa uppmärksamhet på sig och blifva något stort. Riddare-tiden stod i flera fall efter, men var äfven i flera fall framom de gamle, hos hvilka qvinnorna voro slafvar och sederna slutligen en blandning af råhet och lösaktighet utan alla gränsor; hvaremot vår tid icke sällan utmärker sig genom grunddrag, som af dem båda voro afskydda, nemligen *egoism*, *feghet* och *tomt skryt*.

Nejderna omkring *Wien* äro i allmänhet särdeles sköna. *Donau*, Europas största flod, delar sig vid *Neudorff*, en timma från Wien, i flera armar, hvilka sedan förena sig nedanom staden, liksom skedde delningen i

fle-

flera floder, endast för att försköna landskapet kring hufvudstaden. Höga fjällar, dälder, fruktbärande fält, vinberg och välmående byar omvexla på det angenämaste, för att skänka landskapet behag, lif och rikedom. Bland omgifvelserna af kejsarstaden märkes förnämligast: *Baden*, som har sitt namn af de der befintliga varma bad *), med den sköna promenaden i dalen *S:t Helena*, kring hvilken höja sig å ömse sidor de vördnadsbjudande riddarborgarne *Scharfeneck*, *Rauhenstein* och *Rauheneck*. *Heiligenstadt*, nära staden, har äfven mineralbad och sköna promenader. Från *Kahlenberg* och *Leopoldsberg*, ungefär halfannan timmas väg utanför linien, och hvilka höjder till en stor del äro betäckta af vingårdar, har man den herrligaste och vidsträcktaste utsigt. En klar dag sågo vi till och med tornen af slottet vid *Pressburg*, derifrån. Godset *Hadersdorf* äger den märkvärdigheten, att hafva tillhört fältmarskalken *Laudon*, och äger nu hans grafvård. Den är af granit och prydd med troféer samt basreliefer, hvilka föreställa hans segrar. Rundtomkring stå cypresser, popplar och tårpilar. — Vid *Meidling* finnes ett af tempelherrar anlagdt underjordiskt hvalf, der, under förföljelsen mot dem, 40 stycken på en gång nedhöggos. *Der Briel* äger ett skönt romantiskt landskap. Vid *Kloster-Neuburg*, blott 3 timmars väg från Wien, stannade de Svenska vapnen under trettiåra kriget. — Det bekanta lustslottet *Schönbrunn* ligger

*) En fremling har skämtande anmärkt, att Försynen genom en särdeles nåd lagt de varma baden och *Idrias* quicksilfvergrufvor nära en hufvudstad, der Bacchus och Venus så troget hyllas.

en half timmas väg utom linien. Slottet har 3 våningar, är temligen vidlyftigt, men just ej vackert. Hvarför det blifvit anlagdt här, är svårt att förklara. *Das Gloriett*, en praktsalong, anlagd af Josef II, visar hvar slottet med största fördel kunnat byggas. Man äger från det platta taket af Glorietten den praktfullaste utsigt öfver Wien och dess omgifvelser. Till venster om slottet ligger *Die Ruine*, föreställande lemningar af en stor Romersk byggnad. Orangeriet är ypperligt och äger en af *Jacquin* utgifven särskild *Flora Schœnbrunnensis*.

Wien är, såsom vi nämnt, icke utmärkt genom sin byggnads-art. Stephans-kyrkan, uppförd af quaderstenar, är likväl ett ganska vördnadsbjudande tempel, med sina 38 altaren, och är invändigt, om möjligt, ännu mer högtidlig, än till sitt yttre. Sjelfva dess mörker, dess djupa hvalfgångar, som ej tyckas taga slut, öka intrycket deraf. Efter att hafva tillbragt en glad jul-afton hos vår Minister, Baron *Palmstjerna*, gingo vi med vår vän *Nordenfeldt* i jul-ottan uti detta majestätiska tempel. Den oräkneliga folkmängden, den katholska messan, sången, rökelsen och de vigda ljusens sken, som dock endast förmådde sprida en halfdager i detta gigantiska tempel, — allt bidrog, att göra festen högtidlig. — En liten klocka, som man ofta hör i Wien, är *döds-klockan*. Den ringer, när någon ligger i själtåget, för att uppmana vandraren, att bedja för hans själs frelsning. I Venedig ske anslag på knutarne derom. — I förstäderna, hvilka äga rymligare gator och bredare torg, räknas icke mindre än 30 kyrkor och 10 kloster. *Carls*-kyrkan (den vackraste i Wien och verkligen smakfull, när man undantar de fyra höns-burarne, som äro byggda i hörnen)

finnes bland dem. Den uppfördes år 1713, till följe af ett löfte, som Carl VI gjorde vid en inträffad pest-smitta. Uti *Augustiner*-kyrkan finner man det af *Canova* förfärdigade herrliga monument öfver Ärkehertiginnan af *Sachsen Teschen*, hvilket, oaktadt hvad kritiken dervid erinrat, är ett af den nyare konstens mästerstycken. Rummet är dock måhända mindre fördelaktigt för ett sådant monument. Det har kostat 20,000 dukater. Uti den (enligt Ordens-lagarne) fattiga kapusiner-kyrkan finnes den kejserliga familje-grafven. Den utgöres af ett långt hvalf, upplyst af en lampa. Kistorna stå å ömse sidor. De utgöra nu ett antal af 69, och börjas med Kejsar Mathias och hans gemåls.

Nyssnämnde monument öfver Ärkehertiginnan Christina är icke allenast den skönaste minnesvård, som den berömde *Canova* utfört, men äfven, såsom sagdt, ett af den nyare skulpturens yppersta minnesmärken. En blick på densamma skall jemväl leda till jemförelse emellan åtskilliga punkter af den nyare och äldre skulpturen. *Canova* har här brutit de traditionella föreskrifterna i afseende på cenotafer, och inträdt på området af de gamles mausoléer. Hans arbete är, efter nutidens pygmeiska former, kolossalt. Fonden är en pyramid af — om jag icke missminner mig — öfver 20 fots höjd; icke mindre än 6 fristående figurer i naturlig storlek och 3 i basrelief pryda monumentet. Något sådant kan den nyare konsten ej uppvisa. I afseende på uppfinning, kompositon, anordning, stil, karakter och uttryck, har arbetet eröfrat nästan alla kännares bifall. Det är ensamt i afseende på idén man skulle kunna hysa någon betänklighet, hvarom mera här nedanföre.

Låtom oss kasta en blick öfver det hela. På en vidsträckt bas af marmor, höjer sig pyramiden, med en öppen dörr midtpå. Ett sorgetåg begifver sig in i densamma. Det är *Dygden*, bärande den förevigades aska i en antik urna, framför hvilken tvenne unga flickor bära facklor. Bakom dem synes *Välgörandet*, jemväl symboliseradt genom en skön qvinno-gestalt, på hvars arm stödjer sig *Armodet*, under bilden af en blind gubbe, åtföljd af en späd, sörjande flicka. Såsom heraldisk sinnebild af den bortgångnas härkomst har konstnären framställt ett lejon, mot hvilket Österrikiska husets vapensköld hvilar, samt en sörjande Genius, hållande Sachsiska husets vapen. Öfver architraven synes en flygande qvinlig figur, i basrelief, symboliserande *Saligheten*, hvilken håller en medaljon med den förevigades bild, och till dess möte framsväfvar en Genius med en palmqvist.

Allt detta afviker, i mångfald och djerfhet af uppställningen, från den nyare konstens minnesvårdar. Endast, att begagna sig af en pyramid, såsom hufvudgrund för grupperingen, är något grandiost. Utförandet är mästerligt. Blotta anblicken af ett så rikt och praktfullt arbete slår åskådaren med beundran, och konstkännaren skall, vid den nogaste granskning, tjusas af de särskilda delarnes artistiska förtjenst. Särdeles äro qvinnofigurerna hänförande, och i lejonets bild visar *Canova* sitt erkända mästerskap, att bilda djurens konung. Mindre tillfredsställande för det plastiska sinnet torde anbringandet af armodets figur vara, ehuru den må äga en subjektiv sanning. Men, för att återkomma till hvad vi nämnt om hufvud-idén, huru beklagansvärd är icke en modern konstnär, då han skall symbolisera, med ledning af vår kyrkas myther? Hufvudfiguren är *Dygden*,

säger man; den följande är *Välgörandet*; men är icke välgörandet äfven en dygd? Huru bestämma deras olika personlighet genom lämpliga och fattliga attributer? Ofvanför sväfvar «Saligheten.» Hvaraf dömmer man det? — Hos de gamle medförde stora förtjenster och ryktbara gerningar äran af en offentlig minnesvård; den följde icke med rangen och rikedomen, såsom hos oss, och då hade konstnären äfven de föremål gifna, som han borde afbilda. Nu åter måste han taga sin tillflykt till en allegori, som ofta ingen begriper. Med rätta har derför en författare sagt, att «vi hafva för litet frihet och för litet slafvar, för att äga stora monumenter, som de gamle;» ty det första eldar till stora gerningar, och det sednare lemnar medel till materiella storverk. *Canova* lemnar sjelf i detta monument ett bevis på hvad vi nyss sade, och det företräde, konstnärn hos de gamle ägde, att endast egna sin konst till förherrligande af det verkligen stora och betydelsefulla; ty om han fått utföra hufvud-idén af detta monument till minne af den, som han först dermed ville illustrera, så hade hans arbetes förtjenst varit ännu mindre tvifvel underkastad. Han hade nemligen först bestämt denna idé till en minnesvård öfver *Titian*, hvilken staden Venedig beslutit, men som ej kom till utförande. Enligt den ritning, han dertill förfärdigat, skulle figurerna då äga följande betydelse: *Konstens* genius skulle bära den förevigade artistens urna till griften, följd af de trenne syskon-konsterna: *Målningen*, *Plastiken* och *Architekturen*, under bilderna af trenne sörjande qvinnor. Huru enkel, bestämd och lättfattlig vore icke denna idé, upplyst af gifna attributer, mot den allegoriska dikt, som han nu nödgats uppfinna?

Om, såsom man förmenat, bildningen här i allmänhet icke står på någon hög punkt, i jemförelse till Norra Tyskland, England och Frankrike, är likväl sådant icke genom brist af undervisnings-anstalter. Få hufvudstäder torde uppvisa flera inrättningar i denna väg, för hvilka Wien har att tacka hufvudsakligast Joseph II, Maria Theresia och till en del äfven närvarande Kejsaren. *Universitetet* lemnar pensioner för 234 obemedlade studerande. Underhållet är olika och bestämmes från 24 Gulden till 300 årligen. Hvad man dock härvid kan klandra är, att lärdomskursen icke bestämmes genom någon viss grad, utan endast efter viss tid, nemligen 4 år, och man vet, att 4 år kunna på olika sätt användas. Uti de 3 *Gymnasierna* är års-afgiften högst billig, nemligen 12 Gulden årligen. I en mängd normal- och trivial-skolor är afgiften 10 Gulden. Theresianska *Riddar-Akademien* har rum för 200 adeliga ynglingar. Josephinska *Medico Chirurgiska Akademien* emottager 200 elever, hvaraf 50 erhålla understöd. Dessutom räknas det *Orientaliska* Undervisningsverket, för Österländska språken; *Polytechniska* Institutet med modell-samlingar och verkstäder, Real-Akademien *für bürgerliche Gewerbe*; *Ingeniörs*-Akademien med 200 elever, Institutet för *Döfstumma*, för *Blinda*, för *fattiga barn*; Pensionatet för officersdöttrar i *Hernals*; Institutet till bildande af *lärarinnor*, m. fl. Ärkebiskopliga *Seminarium* underhåller 60 klerker kostnadsfritt; Institutet för *Presters högre bildning* upptager 40 på Statens bekostnad, o. s. v.

På välgörenhets-anstalter är Wien äfvenså rikt. *Das Armen-Institut* mottager 3,500 personer; *das Waysenhaus* 1,500 barn; *Invalid*-huset rymmer 800 man; *Allgemeines Krankenhaus* mottager årligen 15, till 17,000 sjuka; «De barmhertiga brödernas» sjukhus vårdar om-

kring 300; Elisabethiner-Nunnornas 600; dessutom äger staden en underhålls-anstalt för hittebarn, ett arrestant-hospital, ett dårhus för 250 patienter, en räddnings-anstalt för skendöda, o. s. v. *Das Gebärhaus* (der modren får förblifva maskerad och qvarlemna sitt barn) är inrättadt till förekommande af barnamord. — Införandet af en sparbank omtalas äfven.

Deremot finner man här ej den enthusiastiska hyllning af national-äran, hvilken vi i Norden anse för en helig pligt. Engelsmannen betraktar med stolthet sitt Westminster; Preussaren blickar med lifvad national-känsla på bilderna af den store Kurfursten, Schwerin, Keith, Ziethen, Seidlitz, Winterfeldt, Blücher, Scharnhorst och Gneisenau; vi Svenskar känna vårt blod flyta raskare vid åsyn af de Carlar och Gustaver, som fosterlandets erkänsla förevigat i bronzen eller marmorn. Här åter synes ingenstädes någon skymt af bemödande, att offentligen hedra minnet af de män, som räddat eller ärat fosterlandet. Det är sannt: nuvarande Kejsaren har upprest en staty åt Josef; men hvar finnes en *offentlig* minnesgård åt Eugène, Laudon, Lascy, Daun, van Swieten, Kaunitz, Mozart *), eller Haydn, som dels försvarat, dels hedrat Österrike? Medgifvas måste, att de flesta af dessa män icke varit infödde i Österrike; men deras bragder hafva naturaliserat dem. Det är en sanning, gammal som verlden, att hyllning åt förtjenst lifvar till efterföljd. Vid Dantes graf blef Alfieri skald, och det var vid anblicken af en tafla utaf Rafaël, som Correggio utropade: *Anch'io son pittore!*

Men måhända synes snillet och äran för massan af detta goda folk alltför luftiga drömmar mot Tokayern

*) Förf. har under sitt vistande i W. förgäfves efterfrågat, hvar *Mozart* låg begrafven. Ingen har kunnat upplysa honom derom.

och hjortsteken. Fettet vexer snart öfver förståndet, när allting går oss för väl i händerna, och nöden är en stor läromästare. Detta må ensamt förklara, att det folkrika och sköna Österrike frambragt mindre utmärkta män, än flera af de minsta och fattigaste stater i Europa. Uti litteraturen har det spelt en mindre betydande roll. På den nya Tyska vitterhetens himmel har ingen stjerna af första ordningen uppstigit härifrån. *Alxinger, Blumauer* och *Collin* äro ännu de mest ansedda infödingar, tilldess i våra dagar *Grillparzer* uppträdt, hvilken, jemte *Werner* och *Fr. Schlegel,* båda utländningar, bildar det härvarande sångar-triumvirat, hvars namn vunnit en allmännare betydelse. Om *Collin* aldrig varit skald i ordets högre betydelse, kan man dock säga, att dygden varit hans sångmö, och hvad man känner sig frestad frånkänna skalden, tillägger man gerna menniskan. Det ädla, okonstlade, sanna och fosterländska i hans *Regulus* är ett välgörande afbrott mot den affektation, onatur, svulst, det blomsterrytteri och den klingklang, som så mycket grasserat i den nyare vitterheten. Det går en flägt af Romersk anda genom det hela, och hållningen är enkel och antik. Mindre utmärkta äro väl *Coriolan, Balboa, Polyxena, Horatierna* och *Kuriatierna* m. fl., men alla vittnande om kraft och besinning, ehuru sparsamme på poëtisk färg. Mest nationella äro hans dikter: *Kayser Max auf der Martinswand och Kayser Albrechts Hund.* Collin har oförskyldt rönt ödet af de skalder, hvilka först obetänksamt höjas till skyarne, och sedan lika orättvist nedtrampas eller glömmas. Då han uppträdde med sin Regulus — hvilken han till följe af ett vad skref på 6 veckor — ropade Wienerbladen, att man funnit en ny Sophokles. Sedan funno de, att de misstagit sig och har-

mades öfver skalden, i stället att de bort harmas öfver sin egen hastsynthet och öfverilning. Emellertid är denne skald nu för det mesta öfverlemnad åt en orättvis glömska. Den pudrade Alxinger och den cyniske Blumauer läsas ännu stundom i budoirer och på kaffehus.

Om få författare hafva så många underliga ting blifvit berättade, som om *Werner*, och ännu har ryktet på intet sätt stadgat sig i något omdöme öfver honom. Allt efter som man talar med olika personer, än är han ett snille eller ett dårhus-hjon, helgon eller liderlig sälle, renlärig eller Jesuit, sedlig man eller lycksökare, apostel eller skrymtare. Att han är en sällsynt, volkanisk natur, ständigt i strid med sig sjelf och med verlden, är det vissa. Rousseau bedömdes nästan på samma sätt, som Werner, och utan hans *Confessions* skulle mången gåta af hans lif vara oupplöst. Werner lärer föra dagbok och i bref till några intimare vänner — t. ex. *Hoffmann* och *Hitzig* — göra förtroenden af de sällsamma psychiska revolutioner, som inom honom föregå. Om vi upplefva allmängörandet af dessa meddelanden, blifva de sannolikt af högsta interesse för menniskokännaren *). Se här, hvad jag berättelsevis och af — som jag tror — väl underrättade personer hört om denne underbare man, som, först protestantismens sångare, nu med sina katholska predikningar förbryllar halfva Wien.

Att snillets mest lysande gåfvor ofta äro förenade med moralisk och sedlig depravation, är intet nytt och har således ej kunnat gifva Werner den ryktbarhet, hvarigenom han under ett decennium blifvit samtalsäm-

*) Dessa äro nu, under titel: *Lebens-Abriss F. L. Z. Werners* utgifna af *Hitzig*, och förf. har derefter rättat sina egna anteckningar.

ne i de litteräre klubbarne, i salongerna och på kaffehusen. Att en man skiljer sig från trenne hustrur, att han från en utsväfvande ungdom öfvergår till klosterlefnad och från ifrig protestant blir lika ifrig katholik, är väl lyckligtvis icke vanligt, men dock tänkbart. Men den mystiska dimma, hvari allt detta är insvept, och det interesse, med hvilket han följes af vänner och fiender, gör honom till något mer, än en vanlig svärmare eller affälling. Werners far var en oförvitlig man, Professor i Æsthetiken uti Königsberg. Werner tillber sin mor, såsom ett idealiskt fruntimmer; enligt andras yttrande skall hon dock varit högst hypokondrisk, stundom sinnessvag och derunder inbillat sig, att hon vore jungfru Maria och hennes son en utlofvad återlösare. Att detta är ursprunget till hans mystiska exaltation, är troligt. Under sitt vistande som student i Königsberg lärer han varit högst utsväfvande. I sitt tjugeförsta år utgaf han en liten samling skaldestycken, som dock icke gjorde något uppseende. Tvertemot snillets vanliga utbildning voro Werners första stycken kalla och korrekta, hvaremot hans sednare burit stämpeln af enthusiasm och formlöshet. Han blef nu «*Kammer-Secretair*» i Preussisk tjenst, och hade vid sitt 30:de år ej utmärkt sig genom annat, än skilsmessan från två hustrur, hvilken följdes af ett tredje äktenskap, som tog samma slut *). En af hans vänner har berättat, att han vid denna tid hvarje lördags-afton plägade gå ut med Werner till ett kloster nära Warschau. Der fanns intet värdshus, utan bivuakerade de öfver den följande söndagen i skogen

*) Till besynnerligheterna af hans tredje gifte hör, att hustrun, som var Polska, ej kunde ett ord Tyska, och han icke ett ord Polska — ett ofelbart sätt, att förekomma husliga trätor.

och på öppna fältet, hvarunder de diskuterade ämnen, som för dem ägde högsta interesse, nemligen om själens odödlighet, viljans frihet, ödet och predestination. På detta sätt uppstod *die Söhne des Thals*, hvilket arbete jemväl bär stämpeln mer af uppskrifna och ordnade poëtiska samtal, än af en öfvertänkt, planmässig dramatisk dikt. Man kan säga, att hela författaren, med sin scepticism och theosofi, sin omvexlande exaltation och svaghet, ligger i detta poëm. Man må förundra sig, att skaparen deraf nöjde sig, att från Protestant blifva Katholik och icke snarare blef genast Bramin. Werner hade nu uppträdt som mystiker, glömmande hvad han sjelf så sannt och skönt säger i sin *Weihe der Kraft*:

O, kann ich euch was in mir lebt enthüllen?
Sobald ich frech es auszusprechen wage,
So tödt ich es! —

ty med tryckt mystik, eller den, som varit under tryckare-prässen, är sällan mycket bevändt. Hvarje ädelt hjerta har sin mystik, men den dör, som Författaren säger, på läppen. Emellertid väckte poëmet stort uppseende, och den dåvarande «nya skolan» i Tyskland gjorde sig i anledning deraf de skönaste förhoppningar. Att deri finnes verklig poësi, är äfven ovedersägligt; men så blandad med dunkla svärmerier, frimureri, rosenkreutzeri och kabbalistik, att all fordran på dramatiskt konstvärde, i vanlig mening, måste uppgifvas.

Efter hans moders och en väns (*Mnioch's*) död, hvilka båda dödsfall inträffade på den 24 Februari, skref Werner sin *vier und zwanzigster Februar*, — ett verkligt nattstycke, hvilket kan anses såsom källan för alla de *Schicksals-Tragödien*, hvilka sedan hemsökt Tyska scenen. Vid denna tid lär äfven hans återvändande i kyr-

hans sköte inträffat och han, efter 48 års uppehåll, gått till nattvarden. Ifrån denna tid räknas jemväl hans närmare bekantskap med *Hoffmann*, hvilken skrifvit musik till de lyriska styckena i hans *Kreutz an der Ostsee*. Hoffmanns satiriska lynne hade stundom ett rikt fält i hans vänns mångfaldiga extravaganser, och han berättar sjelf i sina *Serapions-Brüder*, huru det tillgick när Werner första gången skulle läsa upp nyssnämnde Opera. Samlingen af åhörare var talrik; Werner satt vid ett bord med manuskriptet framför sig, omgifven af ljus, samt hållande sin gigantiska snusdosa och en blå näsduk i handen. Allt var tyst. Stycket börjar med en offerfest, deruti kustboerna vid Östersjön anropa sin Gud. Knappt hade Förf. utropat de första orden:

«*Bangputtis! Bangputtis! Bangputtis!*»

förrän Hoffmann inföll: «För Guds skull! om ditt stycke är skrifvet på detta språk, så förstår ingen af oss ett ord deraf, utan var god och öfversätt det för oss.» — Hoffmann roade sig äfven mycket åt *Ifflands* bekymmer, hvilken anmodades, att uppsätta detta stycke för theatern i Berlin, hvilket naturligtvis var omöjligt; men han medger, att Ifflands svar till författaren var «ett mästerstycke af theatralisk diplomatik.» Lyckligare var Werner i detta hänseende med sin *Martin Luther, oder die Weihe der Kraft*, hvilken gafs i Berlin under Ifflands ledning, och sedan med mycket bifall varit mottagen på flera af Tysklands theatrar, jemväl i de katholska länderna och, som jag tror, äfven varit gifven här i Wien. Detta är hans mest populära stycke och har många förtjenster. Men kan det väl ursäktas, att i en dikt, som Martin Luthers apotheos, falla in i dunkla svärmerier? Att framställa denna lefnadsfriska, modiga, kraftfulla man sjelf som

en grubblare och omgifva honom med feber-drömmar? I öfrigt är detta stycke mindre uppfyldt med öfverdrift och fantasmagorier, än hans flesta. Ett hufvudfel hos honom är här för det mesta undviket, det nemligen, att han försätter sina personer i en sådan ställning, att han icke mer förmår låna dem några ord, utan ålägger skådespelarne, att betrakta hvarannan med «*verschlingende Augen*,» «*durchbohrende Blicke*,» «*kalt höhnender Ingrimm*» o. s. v., hvilket för författaren är ganska beqvämt, men besvärligt för skådespelaren.

De utsväfningar, i hvilka Werner återföll under sitt vistande i Berlin, der vinhusen och scenens lägre prestinnor lära åter eröfrat honom, och hvarpå följde hans tredje skilsmessa, tyckas afbrutit hans theologiska grubblerier för någon tid. Han började derefter sina vandringar i det södra Europa, hvilka han fortsatte under flera år och hvartill Furst Dalberg lemnat honom understöd. Han har under dem gjort Goethes bekantskap, besökt Mad. Stael på Coppet och träffade, på spetsen af Rhigi Kulm, Kronprinsen *) af Bäyern. Hans vexande hat mot protestantismen — om hvilken han yttrat, att Luther vore den första, att protestera emot den, i fall han återuppvaknade — drog honom till Italien. I Rom lärer han deltagit i så kallade *Geistliche Uebungen*, medelst bön och fasta, om hvilka han förtrott sina vänner, att han efter dem tyckt sig vara i himlen. Äfven öfvergick han der, redan år 1811, till katholska religion, ehuru hans förändrade trosbekännelse i början hölls hemlig. På hemvägen har han ej försummat, att besöka undergörande helgona-bilder, fram-

*) Nuvarande Konungen.

för allt *Madonna di Loretto*. Ankommen till Wien började han, sedan han låtit prestviga sig, att predika för heliga Alliansens medlemmar, hvilka just lyckligtvis här voro församlade, och han här sedan fortsatt sina predikningar. Att han från predikostolen skolat ljunga mot sina förra dramatiska skrifter, såsom kätterska, hvilket i tidningar berättats, har jag ej anledning tro. Tvertom har jag hört, att han skall vara sysselsatt med deras öfverseende och att han arbetar på ett nytt sorgspel, *die Mutter der Makkabäer*. Deremot skall han ofta vara påkallad som biktfar, måhända emedan han har mera skäl, att vara liberal, än många andra. Han har någon tid varit upptagen i en Munk-orden (Redemtoristernas), men öfvergaf den af skäl, hvilka, som han säger, endast äro kända af Gud och honom.

Kasta vi nu en blick på honom, som författare och menniska, så synes han väl ej så svår att förklara. Hans lif har varit hans poësi, och hans poësi hans lif. Att han syftar åt något stort, oändligt, både som författare och menniska, tyckes han visa med skrift och handling. Men han har aldrig varit i jemnvigt, hvarken med den inre eller yttre verlden. Han sträfvar efter en idé, hvilken endast skymtvis synes uppenbara sig för honom. Som skald har han icke makt öfver formen och som menniska icke öfver handlingen. Visserligen har han kastat en djup blick i det mest förborgade och heliga; men de jordiska dimmorna hafva åter snart skymt det för honom. Han är en rikt begåfvad natur, men oharmonisk och outbildad. Hans inbillning är djerf och eldig, men aldrig tyglad af förståndets herrskar-makt. Hans urskillning är mera fin och klyftig, än klar och ren. Hvad man kallar smak äger han icke,

och de, som umgåtts med honom, frånkänna honom allt *decorum*. Mot sina vänner är han ofta stötande och förolämpande, ehuru han hjertligen älskar dem. Den enda oafbrutna ljusstråle i hans lif, är hans kärlek och omvårdnad för sin mor. Hans utseende är motbjudande, hans sätt att vara affekteradt och klumpigt, och hans egoism mer än långt drifven.

Den icke sällan förekommande sägen, att han från begynnelsen utgått från ingenting mindre än att blifva en ny Luther, och att på protestantismens ruiner uppbygga en ny kyrka, hvars treenighet skulle blifva «Konst, Kärlek och Tro,» kan man lemna i sitt värde. Af särdeles fara kan denna fantastiska dröm icke synas, ty med blotta enthusiasmen uträttar man i våra dagar icke mycket, och en profet, som mindre känner verlden och menniskorna, än *Werner*, vore sällsynt. Emellertid hafva hans religiösa satser och i synnerhet hans öfvergång till katholska läran blottställt honom för allt hvad förtalet och hatet kan äga bittert och kränkande. Anfallen mot honom i skrift och tal hafva varit oräkneliga, och de vanliga tillmälena äro de af jesuitism, hyckleri och lycksökeri. Hvad hans religiösa svärmeri angår, så är det dock bättre, att hafva *någon* religion än att hafva ingen, och *Werners* hela lif visar åtminstone en oupphörlig trängtan efter en försoning med det högre väsendet, då deras renlärighet, som så bittert klandra honom, kanhända icke sällan ägt sin grund i frånvaron af allt religiöst sinne. Man må i detta fall icke låta sig bedraga af våra dagars orthodoxi, och mången, som ropar på mysticism och irrlärighet, är lika tom invändigt, som en ihålig nöt. Hvad åter beskyllningen mot Werner för skrymteri och lycksökeri angår, så tyckes

allt visa, att den är sanningslös. Han söker inga utmärkelser eller egodelar. Han är lika fattig, som förut, om icke fattigare; långt ifrån att förskaffa honom beskyddare och vänner, har hans öfvergång till katholicismen beröfvat honom de flesta af dem, han ägde, och han har till ersättning för förtalet och armodet icke annat, än medvetandet, att hafva handlat efter sin öfvertygelse *).

Ett icke mindre antal inre revolutioner, ehuru i handling mindre stötande, synas hafva föregått hos Wiens för närvarande ryktbaraste författare, *Fredr. Schlegel*, hvars namn, liksom brodrens, nyligen blifvit förökadt med ett *von*. I början græciserade han starkt, och erkände hvarken romantik eller Christendom; efter ett visst afgudande med *Jag*-et kom sedan en period mystik, slutande sig med erkännande af filosofiens otillräcklighet och författarens öfvergång till katholska läran. Efter att i början hafva polemiserat mot allt utmärkt i litteraturen (med undantag af Goethe, hvilken han äflades att upplyfta på vitterhetens thron, just emedan han då var mindre erkänd), har följt en afgjord æsthetisk kosmopolitism. Också är hans vanliga yttrande, då man bringar ett litterärt ämne å bane: *Ja, es lässt sich verschiedenes darüber sagen*, hvarvid han vänder sin snusdosa; och med denna berömliga tolerans hör han de mest motsatta åsigter, utan att taga parti för eller emot någon. Men när man en gång får honom att, som det heter, slå upp sin språklåda — hvilket i synnerhet är vid eller efter ett godt bord —, förvandlas man till blott öra, vid hans ömsom djupsinniga och originella, ömsom qvicka, men alltid träffande anmärkningar. Han

är

*) Werner dog den 12 Jan. 1823.

är en verklig grufva af lärdom, och han har sina kunskaps-skatter så pålitligt ordnade, att bestämda uppgifter i de minsta detaljer icke fela honom till utvecklande af den framställda åsigten. Hans sällsporda och grundliga kunskaper förutsätta ett så mycket ihärdigare studium under de sednare åren, som han i början var ämnad till handelsståndet, och först i sitt 16:de år började sin lärda kurs, hvilken dock så ifrigt fortsattes, att han redan i sitt tjugonde utgaf den bekanta afhandlingen öfver Greklands skalde-skolor. Alla länders och folkslags litteratur har sedan för honom öppnat sina källor. Indiernas vishet och språk, Greklands och Roms kunskaps-verld, filosofiens djupa schackt och häfdernas lefvande vittnesbörd, medeltidens konst och poësi, kyrkans och statens utveckling och samband, — allt har han rådfrågat, utforskat och bedömt med tänkarens redliga allvar, om än icke alltid fri för ensidighet och misstag. Genom några politiska uppsatser har han vunnit Furst Metternichs förtroende; var icke längesedan såsom Österrikiskt Legations-Råd närvarande vid riksdagen i Frankfurt, och njuter nu härstädes pension. Att han författar artiklar i *der Oesterreichische Beobachter*, som ryktet påstår, är mindre troligt. De politiska uppsatserna derstädes förråda i allmänhet icke Schlegels penna, ehuru åsigterna väl icke så mycket skilja sig från dem, han för närvarande synes bekänna*).

*) Den kända hufvud-redaktören af *Oester. Beob.* är Hof-Sekreteraren Joseph Anton *Pilat.* — Censuren öfver allt hvad som i Österrike tryckes, eller tryckt införes från andra länder, besörjes af ett särskildt embete, kalladt *Kayserliche Königliche Bücher-Censur*, hvarvid *tio* Censorer äro anställda, emel-

Hans öfvergång till katholska läran, hvilken han jemte sin hustru, en dotter af den berömde *Mendelsohn*, högtidligen antog i Cöllns domkyrka, för några år sedan, har, liksom «Fader Werners» religiösa trosförändring, gifvit anledning till mycket tadel. Om man än icke kan gilla de säkert grundlösa beskyllningarne, att denna handling ej vore frukten af ett högt och heligt allvar, och om man måste draga på axlarna åt deras bemödanden, som vilja lära en man, såsom Fredrik Schlegel, hvad han bör tro och tänka; så hade det dock varit önskvärdt, att all polemik mot protestantismen å hans sida jemväl uteblifvit; ty den, som fordrar tolerans för sina egna åsigter, måste bevilja den åt andras. Hans kalla och förringande omdömen öfver Luther och Gustaf Adolf den store, i motsats med hans upphöjande af Carl V och Ferdinand II, fordra tillrättavisning, som icke heller felats, och man kan icke nog förundra sig öfver hans yttrande, i en af hans historiska föreläsningar, att Luther icke ens *bort tillåtas*, att visa sig på mötet i *Worms*. Men det ligger en Nemesis i hela denna polemik; ty att hans öfvergång till katholicismen icke verkat fördelaktigt på hans skriftställare-bana, är mer, än en lös hypothes.

Schlegel är ännu blott några och 40 år, men hans korpulens, hans röda ansigte och gråa hår, gifva honom

---

lan hvilka granskningen är fördelad efter olika kunskapsgrenar. De biträdas vid expeditionerna af ett särskildt kansli. När en Censor finner, såsom det heter, *gegründete Zweifel* i afseende på någon mening, eller om lämpligheten af någon utifrån kommen boks tillsaluhållande i bokhandeln, inlemnar han exemplaret till en högre instans, kallad *Oberste Polizey- und Censur-Hofstelle*, hvars president är Grefve *v. Sedlnizsky*, der saken afgöres utan vidare appell.

redan utseende af en gubbe. I allmänhet är han munter och treflig. Vid min afresa lemnade han mig ett bref till sin fru, som för närvarande vistas i Rom, hvarigenom jag äfven får tillfälle, att göra hennes bekantskap. Hon är jemväl ett vittert fruntimmer och lärer, bland annat, hafva öfversatt Mad. Staels *Corinne* på Tyska, samt deltagit i utgifvandet af *Romantische Dichtungen des Mittelalters*.

Få författare hafva mera hastigt vunnit en dramatisk ryktbarhet — åtminstone öfver Tyskland — än *Frans Grillparzer*, — en rättfram, okonstlad, *goodnatured* ung man, i hvars umgänge jag tillbragte flera interessanta och angenäma stunder. Han synes ej vara betydligt öfver tjugutalet, och hans *Sappho* och *die Ahnfrau* hafva redan i några år gifvits med framgång på alla Tyska scener. Det är äfven en afundsvärd lycka för en ung dramaturg, att vistas i en hufvudstad, der hans första arbeten få till tolk en *Sophie Schröder* och en *Korn*, som med sin öfverlägsna talang genast trycka mästar-stämpeln på de gifna karaktererna, och åt författaren skänka måhända lika mycket, som de af honom erhålla. Härmed vill jag ingalunda säga, att de nyssnämnda styckena äro skyldiga sin förnämsta framgång åt de sceniska artisternas förtjenst; men uppmuntrande måste det dock vara, att veta t. ex. sin *Sappho* förtrodd åt en sådan skådespelerska, som Mad. Schröder, genom hvars talang man i förväg kan på påräkna hela Wiens förtjusning och i följd deraf hela Tysklands uppmärksamhet; ty en roll, i hvilken hon lyst, måste återgifvas på alla scener. Jag kunde ej för mig sjelf undertrycka den tysta anmärkning, huru litet af den ära och de lagrar, som nu

musikaliska öfningen är hos oss mera en sällskapspligt, än ett naturbehof, såsom den är hos Italienarn och södra Tysklands invånare. Den bör icke tala, som ej har något att säga, och den bör icke sjunga, som ej har en resonnans-botten i bröstet och en eolsharpa i strupen. Det är ledsamt, att på detta sätt bryta stafven öfver sitt eget hufvud, *sed fiat justitia et pereat musicus.* Man kan förtvifla, då man här hör en ung dilettant behandla sitt instrument, ty musiken tyckes honom medfödd i fingrarne. I sången väntar jag ännu något bättre och själfullare, då jag kommer till Italien; men uti instrumental-musik äro Tyskarne allas mästare. I synnerhet gäller detta om Böhmarne, och man kan anmärka, att af alla de stora musici, som utgjort Wiens ära och förtjusning — *Mozart, Haydn, Weigl, Beethoven, Salieri, Hummel, Moscheles,* m. fl. — ingen är född i det egentliga Österrike. Deremot finna de här den mest tacksamma och i musikaliskt hänseende mest bildade publik, som någon hufvudstad kan uppvisa. Det förundrar oss Nordbor, äfvensom Engelsmännen, att höra ett arbete af *Mozart* eller *Beethoven*, eller en lefvande talangs första debut, diskuteras med lika mycket grundlighet och värma, som vi kannstöpa öfver politiska nyheter och tilldragelser i administrationen, och vi draga på axlarne åt det allvar, hvarmed en sådan barnslighet, som musiken, afhandlas. Men för den rent menskliga bildningen kan det väl vara lika förädlande, att undersöka den æsthetiska halten af *Haydns* skapelse, eller en symfoni af *Beethoven*, som att gräla om ett Besvärs-Utskotts betänkande, eller om tullen på brända ben, hvarmed jag hört ett stort sällskap sysselsätta sig en hel afton.

Ehuru *Beethoven*, genom sin öfverhandtagande dy-

sterhet, hvilken ökats genom hans nu nästan fullkomliga döfhet, är förlorad för sällskapslifvet, är jag dock glad, att hafva sett honom. Om han äfven varit tillgänglig för hvardags-bekantskaper — hvilket han nu icke är — föredrar jag, att icke hafva hört honom tala. Hans konst är en ande, och så förekom han, skild från den yttre verld, som omgaf honom, och för hvilken han blott är till genom sina toner. Det vilda och uttrycksfulla i hans anlete, hvilket tyckes säga «nalkas mig icke,» och hans eviga tystnad, gåfvo åt hela hans väsende ett slags mystisk helgd, hvilken väl öfverensstämmer med den tanka man bildat sig om honom, efter hans kompositioner. Det är en icke sällan förekommande anmärkning mot berömda tonsättare, att man i umgänget ofta finner dem obildade och egenkära, och man upprepar efter dem yttranden, som göra dem föga heder. Olyckan har nu löst *Beethoven* från denna fara: han talar nu till oss ensamt i sina eviga harmonier. Träffande är *Reichardts* jemförelse mellan honom och *Mozart*, som tonsättare: «*Mozart* har i musiken byggt ett oöfverträffligt skönt palats; *Beethoven* har derpå uppfört ett torn, och den, som vågar sig högre, skall nedstörta död från den svindlande höjden.»

Jag har här hört berättas något nytt om *Beethovens* härkomst, det han nemligen skulle vara naturlig son till Konung F. W. II. Om så vore, har denne Konung dock icke lefvat alldeles förgäfves.

Lefnaden i Wien är det sinliga lifvets skönaste förklaring, utmärkt genom en lugn och full njutning framför Fransmännens oroliga och flygtiga lystnad, och samlande, i en måttlig verksamhet och omtanke, krafter och rikedom för nya njutningar, hvarigenom den höjer sig

öfver Italienarens armod och *far niente.* Allt — ifrån konstens ädlare nöjen, till det fysiska lifvets rågade mått — äger ingen högre uppgift, än att göra vistelsen på denna planet så lugn, glad och treflig, som möjligt, — och för välgången i ett annat lif får kyrkan sörja. Ett enda talesätt, uppfunnet och — så vidt jag känner — endast i mera allmänt bruk förekommande här såsom betecknande en afundsvärd egenskap, är då man säger, att en menniska äger *eine ungeheure Lebenslust,* och en sådan karakteriserande benämning kan ej uppkomma annorstädes, än der folket äger en full njutning af lifvet och sätter värde derpå. Huruvida ett folk med dessa åsigter och denna plats i verldshistorien, förtjenar kallas lyckligt, måga andra afgöra; men säkert är, att det för egen del ej vill byta med något annat. En interessant undersökning vore att visa, huru enväldet och katholicismen kunna lemna så olika resultat, i afseende på borgerlig lycka, i Österrike, Italien och Spanien, alla af naturen rikt begåfvade länder, hvilande under enväldet samt förenade i samma kyrka, och likväl framställande så olika taflor af välmåga och elände, bildning och okunnighet, trefnad och missnöje, belåtenhet och förtviflan. Dock mera härom framdeles.

I detta omdöme innefattas hufvudsakligast sjelfva Österrike med dess hufvudstad; mindre Böhmen, Mähren, Schlesien, Tyroln och Ungern, och minst naturligtvis Lombardiet. Förhållandet är ganska olika bland invånarne i dessa under samma spira förenade länder (som utgöras af, bland annat, icke mindre än *åtta* Konungariken *), och de skilja sig lika mycket i tänkesätt

*) Nemligen såsom *Canabich* klasslägger dem: Illyrien, Böhmen, Ungern, Galizien, Sclavonien, Kroatien, Dalmatien och det

och bildning, som i språk och seder. Hos Böhmaren finner man bestämda drag af den kraft och manlighet, som utmärkte honom under forntida strider, hvaraf minnet ännu lefver i hans herrliga folkdikter; den stolte ridderlige Ungrarn visar ännu i sin hållning, att han tillhör ett mera fritt folk, under det Polackens uppsyn bär dragen af en dämpad harm öfver sin förlorade sjelfständighet, och Italienarn, af fruktan, att böjas ännu mer, döljer sitt missnöje öfver det fremmande tvång, under hvilket han befinner sig; men alla skilja de sig i karakters-uttryck från den treflige och sjelfförnöjde Österrikarn, lycklig i sina medfödda vanor och i sitt jordiska öfverflöd, och som af sitt hjertas godhet blott önskar, att alla måtte vara lika glada och nöjda, som han.

Trefnaden af vår vistelse i Wien förökades af den förekommande godhet och oafbrutna välvilja, vi rönte af Svenska Ministern, Baron *Palmstjerna*, och af det nöje vi erforo, att återfinna en ungdomsvän, Legations-Sekreteraren *Nordenfeldt*. Den förres hus öppnade oss ständigt en gästfri tillflykt och den sednare var oss, med sin lokal-kännedom och bekantskap af personer och händelser, en upplysande följeslagare på våra vandringar. Vid mitt första besök öfverraskade jag Baron *Palmstjerna* med sin Homer framför sig och den nyss utkomna Svenska öfversättningen af Wallenberg, hvilken jag då ännu icke sett. Kärleken till klassikerna och deras studium, hos en diplomat, hör icke till ordningen för dagen; ock-

---

Lombardiskt-Venetianska riket. Dertill komma Ärkehertigdömena Österrike och Steyermark, samt vidare Tyrolen, Siebenbürgen, Schlesien, Mähren, m. m. — Man må hisna för en sådan massa af länder och folk, — och likväl stodo de Svenska vapnen en gång utanför murarna af Wien! —

så löpte vår konversation under aftonen hvarken på Wien eller Stockholm, politik eller sällskaps-sqvaller, utan på den äldre och nyare litteraturen. De för en Svensk så betydelsefulla högtiderna, jul och nyår, firade vi i kretsen af landsmän, hos honom och hos *Nordenfeldt*, och om någon ersättning kan skänkas den stundom hemsjuka fjällbon vid saknaden af det faderliga tjellets små familjefester, var det den gästvänliga och fosterländska omgifning, vi här ägde. Bland landsmännens antal befunno sig äfven Lifmedicus *Ekström* och Artisten *Roos*. En behagligt öfverraskande julklapp hade Baron *Palmstjerna* beredt åt oss hvar, genom bref från hemlandet, som befann sig under hvarje kuvert vid bordet. Glädjen, att mottaga en helsning från närmaste anhöriga och vänner i ett sådant ögonblick, var så mycket större, som värden enkom undanhållit brefven för oss, för att genom väntan göra deras mottagande så mycket angenämare.

Med ungefär samma känsla, som man lemnar ett gladt och muntert lag, eller en skön hvilobädd, för att skynda ut i mörkret af en regnig och kylig natt, dit pligten kallar oss, rustade vi oss nu, att lemna Wien med dess vänner och nöjen, för att vid slutet af Januari, genom snö och dåliga vägar, och med fara, att bryta halsen af oss i branterna, eller drunkna i bergsströmmarne, som nu bröto löst och öfversvämmade landsvägarne, företaga vår färd öfver de *Noriska* och *Juliska* Alperna till Italien.

Resa från Wien till Venedig.

I en dyster vintermorgons gryning lemnade vi Wien och det första föremål, som träffade våra blickar, sedan det börjat dagas, var ej egnadt att väcka angenäma känslor. Vi foro nemligen förbi *die Spinnerinn am Kreutze*, der medborgare som af bristande kunskap i grammatikan om *mitt* och *ditt*, eller af begär, att i målningskonst och gravyr utmärka sig genom sedlars efterapning, blifvit upphöjda med en halsduk af hampa; eller, med andra ord, der falska myntare och tjufvar och extravagerande snillen i Cartouches och Mandrins väg blifva hängda. I Wien går sådant ganska omständligt till väga, ty delinqventen står jemväl några dagar förut på exposition, på en balkon *am hohen Markt.* — Monumentet har dock med de derstädes förefallande tragiska uppträdena alldeles intet sammanhang. Enligt den legend, som mig berättades, skulle «Spinnerskan vid korset,» fått sin bild upprest till minne af en fager mö, som gifvit sitt löfte, att sitta anständigt hemma och oförtrutet spinna, till dess hennes riddare återvände från sina härfärder i det heliga landet, för hvilken husliga dygd hon äfven genom hans hemkomst och derpå följande giftermål belöntes.

Vägen leder sedan förbi det omtalta riddarslottet *Laxenburg* och helsovattnen vid *Baden*, der hufvudstadens invånare fördrifva sin lättja och sina krämpor. Badsättet är något eget, ty baden nyttjas ej, som vanligt, i afskilda rum, men herrar och fruntimmer spatsera om hvarandra i vattnet, klädda i ett slags flanells-drägt. Omkring väggarne är till och med en lektare uppförd, för åskådares beqvämlighet; men vattenångorna, som föga besvära dem, hvilka befinna sig i badet, drifva

snart, genom sin hetta och svafveldunst, ut den syslolösa publiken. Den romantiska dalen St. Helena erbjuder den dagdrifvande eller helsosökande mängden en herrlig promenad.

Med farten uppför fjellet *Semmering* gör man första bekantskapen med dessa bergfurstar, som bilda den Nordiska alp-kedjan. Deras anblick är vördnadsbjudande. Genom sin kägelformiga skapnad skilja de sig från våra bergshöjder. Trakten blir nu, med omvexlande fjell och barrskogar, lik ett Norskt landskap; man saknar blott dessa floder, vattendrag och sjöar, som göra en så skön effekt i den Nordiska taflan. Vägen öfver dessa berg är förträfflig i sitt slag och anlagd af kejsar Carl VI. Snart är man inom gränsen af Steyermark, Österrikes jerngrufva, som årligen lemnar 400,000 Sk℔, hvaraf åter *die Ærzgebirge* ensamt gifva 300,000. Utom öfriga metall-arter, samt salt, som denna provins frambringar, är den ganska fruktbar och folket högst välmående. Husen äro dock till en stor del blott byggda af träd, hvilket jag sällan sett i Tyskland, med undantag af Böhmen; äfven märkes öfverflödet af skog genom bruket af samma förstörande gärdesgårdar, som vi äga i Sverige, och hvilka, som jag tror, blott finnas hos oss, här, och i Haslidalen i Schweitz, hvars invånare räkna Svenskt ursprung. Gröna träd-jalusier brukas utanför fönstren, likasom vi hafva dem invändigt. Folket bär en national-drägt af gröna rockar, af samma snitt, som våra Wermlands-rockar, stora gröna hattar med ett bredt grönt band omkring, prydda ömsom med plymer, ömsom med artificiella blommor, eller en gull-träns med fransar; vidare bära de sidenhalsdukar, breda byxhängslor (lika Schweitzarnes), kortbyxor, granna stickade ull-

strumpor, samt snör-kängor. Qvinfolken bära samma bredskärmade hattar med låga kullar, skärmen utvändigt fodrad med svart sticktyg och invändigt med rödt, derunder bindmössa af sticktyg, samt nätta spetsar, sidenhalsdukar, eller, hos de förnämare, svarta sammets-korsetter med en bred gullrand, tätt veckade klädningar, och kängor. Matronor bruka jemväl en mössa af bara gulltråd. Vällefnaden är allmän. Ingen är så fattig, att han ej då och då under arbetet går in på krogen och dricker en *Seidel* (flaska) Steyrer- eller Tyroler-vin. Söndagen egnas vanligen (utom den stund, som helgas åt gudstjensten) endast åt ätande och drickande, hvartill musiken blandar sig, bestående merendels af harpa, violin och sång. Folket är i hög grad hvad man kallar «kyrksamt,» och ingen Gudstjenst försummas, om ej af sjukdom eller annat vigtigt förfall. Vid ringningen till ottsång kl. 7 om mornarne, strömmade folket från alla håll med samma ifver till kyrkan, som vårt dagsverksfolk skyndar från arbetet vid vällings-klockans ljud. Christus- Maria- och Helgona-bilder, bönkapell och kors, synas öfverallt, och vanligen finnas väggarne å de bättre husen prydda med målningar, hvartill ämnet är hemtadt från någon legend. Det vanligaste är den helige Florian, som med ett vatt-ämbar släcker branden af ett hus. Han är eldens skydds-patron, och tron, att hans beskydd är kraftigare, än alla brand-anstalter, vederlägges ej ens af de täta vådeldar, som härjat nästan hvarannan liten stad och by. De små städerna äro af vida mindre betydenhet, än jag hittills funnit dem i Tyskland, och *ein Dorf* här är jemförlig med en bondby hos oss. Deremot hafva de små kyrkorna oftast ett fördelaktigt och romantiskt läge, på ett högt berg, i en skön däld, o. s. v.

På spetsen af de högsta skogbevuxna berg höja sig ofta ruinarna af en gammal riddarborg. Bondhusen äro dåliga, stundom halmtäckta, och fönsterna sällan af större vidd, än 6 à 8 tum. Husen hålla värme, men röka mycket in.

Den undergörande Madonnan i *Mariazell* eftergifver i rykte föga Madonnan i *Loretto*, och man antager, att omkring 20,000 pelegrimer årligen vandra hit, för att framföra sina böner och offer. Kyrkan är omätligt rik och med undantag af de silfverbilder, som kejsar Josef berättas hafva sändt härifrån till skattkammaren i Wien, hvarom tillförene är nämdt, har hon blott ägt att fägna sig åt regenters och enskildas gifmildhet. Det synbara föremålet för de fromma vandringsmännens böner är en liten ful tafla — efter utseendet af den gamla Byzantinska skolan —, på hvilken den heliga modren med barnet äro målade. Taflans undergörande kraft uppenbarades af en munk, för hvilken Madonnan sjelf visat sig och yttrat, att hon ville bönhöra dem, som ställde sina böner till denna bild.

Såsom bevis af den eleganta ton, som måste råda vid de offentliga nöjena i några af dessa småstäder, må anföras, att i *Klagenfurt* Maskrad-ordningen för dagen innehöll, att publikens respektive medlemmar icke fingo störa den allmänna förnöjelsen genom att sparkas, slåss och vara ovettiga på hvarannan, samt framförallt icke dansa *för fort*, — hvilket man minst borde behöfva förbjuda detta lands dansörer. När man betraktar land, folk och seder, har man svårt att tro sig en knapp dagsresa från Italien.

Vägen, som leder ur det Illyriska riket in i det Venetianska, för genom klippomslutna dalar, der till

och med ingen skog förnöjer ögat. Knappt hunno vi ett par mil längre bort, förrän landskapet var förvandladt, liksom genom ett trolleri. Bergen voro försvunna i bakgrunden, ingen snö syntes mer, ehuru vi voro i första dagarne af Februari, murgrön betäckte träd och murar, vinrankor lindade sig omkring stammarne, marken var grön. Husen, ehuru fattiga till sitt utseende och byggda af ohuggen gråsten och lera, voro af en smakfull och regelbunden form, ty Italienaren kan ej lägga en sten på den andra, utan att förråda medfödd smak och artistiskt sinne; helgonbilderna och alfrescomålningarne, ehuru synbart af ostuderade händer, utmärkte sig genom teckning och kolorit. Språkets melodi, så vida skild från de bredmunnade Kärnthnarnes grofva uttal, tjuste vårt öra. En tiggargosse helsade oss med sitt *per l'amor di Dio e per la vostra carità! per la madre di Dio!* o. s. v., hvilket klingade, som en musik, i jemförelse mot de långa, hemska tiggarbönerna på Österrikiska, blandad med Latin, som hittills tröttat oss; och för att på något sätt förtjena sin allmosa, gjorde den lilla gossen sig ärende, att med förekommande artighet lägga min kapprock i ordning, borsta af den samt erbjuda sig till *cicerone* i den stora staden *Gemona*; försäkrande mig, att den ägde mycket märkvärdigheter, att kyrkan, ehuru icke så stor, vore jemnförlig med *Palladios* mästerstycken, att taflorna voro af *Annibale Carracci*, *Gentile*, *Bellini* o. s. v. Gossen, fastän höljd af trasor och smuts, var skön, som en Albanos engel, och full af qvickhet, eld och naturligt behag. I det första hus, der vi trädde in, var hela familjen, som vanligt, församlad för att göra ingenting. De sutto omkring spisen och pratade, eller rättare skreko om

hvarandra, så att man kunde blifva lomhörd. Så snart de blifvit varse de tvenne herrar *Inglesi* — ty alla resande äro för dem Engelsmän —, som inträdt, frågade värden med mycken artighet, hvari han kunde vara till vår tjenst. Vi önskade någon förfriskning, eller ett glas vin. De hade alldeles ingenting. Men glädjen var ändå lika stor. De hade blott möda, att afbryta sitt samtal för några ögonblick, och så snart vi kommit ut genom dörren, började åter sorlet så högljudt, att det kunde höras en half fjerdingsväg. Vår lilla cicerone var genast till hands och sade: jag kunde väl tro, att herrarne icke skulle få något der; men om herrarne behaga, skall jag föra dem till en ypperlig restauration, hvilken icke gifver efter för någon i Venedig. Han visade oss verkligen det bästa värdshus i staden; men om Tyskarne äga mindre liflighet och konstsinne, än Italienaren, sörja de dock bättre för de kroppsliga tarfvorna. Ett Tyskt småstadsvärdshus, med sin dugtiga brasa, sina grundliga rätter och en god butelj vin, är om vintern för en hungrig resande godt att kännas vid. Långt ifrån att höra det vanliga *was schaffen Sie zum Essen?* frågade ingen efter hvarken oss eller vår aptit. Fönsterna stodo på vid gafvel, kläder voro upphängda till torkning i alla rum (i Februari), och folket var borta för att roa sig. Maskrad-drägter lågo spridda omkring på stolarne, och en guitarr på bordet var allt hvad som fans att bjuda på. Nu uppstod ett buller af en sorlande, sjungande och dansande folkmängd på gatan. Vi satte oss i det öppna fönstret, att beskåda folkrörelsen. Alla invånare, som varit utom staden för att roa sig, återvände. Flickorna voro prydda med

kran-

kransar och bröst-buketter, och manfolket, i hvita strumpor och skor, jackor och kortbyxor, samt barhalsade, buro jemväl lefvande törnrosor och andra friska blomster i hattarne. Vid ljudet af tamburin och sång, tågade och dansade de genom gatorna. Här och der såg man en landtman, eller en fet prest eller munk, galoppera på en boricka, som var föga större än en bandhund, och hvilken ryttaren, sittande ända bak på länd, under pojkarnas hurrarop dref ur dess vanliga lunk.

Efter att hafva, medelst en konversation, hvarunder vi erforo stadens och folkets fordna, närvarande och tillkommande öden, negocierat en måltid af risgryn, ägg och kastanier, fortsatte vi vägen till *Udine*. Hvilket annat utseende hade icke landskapet nu, mot det vi om morgonen lemnade, begrafne mellan Österrikes snöberg? Der var allt tungt och dystert, naturen låg försänkt i dvala, isar och snö höljde marken och folket trälade fram i en Nordisk, trumpen dysterhet och tystnad. Här lefde allt, menniskorna och naturen. Himlen var molnfri och varm, som en maj-himmel hos oss; fälten täcktes af friska gräsmattor; så långt vår synkrets sträckte sig, sågo vi bördiga fält med alléer af fruktträd, sammanbundna af rankor, och vägen mellan dem var dragen liksom efter en lineal, så långt ögat kunde räcka. Vinbergsmännen putsade redan upp sina vinstockar, och solen besvärade med sin värma de bepelsade vandringsmännen från Norden, som suto inknäppta i den täckta vagnen. Den förändring af klimat, i hvilken vi blifvit försatta inom några timmar, föreföll oss, som om vi gjort en dröm från vinter till sommar. Aldrig har jag ännu sett, eller lär komma att erfara, denna förtrollan-

de omvexling af årstider. Jag trodde mig förflyttad till sagans ålder, och jag önskar hvar och en, som besöker detta land, att göra det i sin lefnads och i naturens vår, för att kunna helsa det, som Æneas kämpar:

Italiam, Italiam! primus conclamat Achates.
Italiam laeto socii clamore salutant!

Med den nedgående solen hunno vi den lilla staden *Udine*, som, med sin *piazza d'arme* och några kolossala statyer, i skymningen syntes oss äga ett ännu mera söderländskt utseende. På gatorna svärmade masker, och i husen, utanför hvilka färgade pappers-lyktor voro upphängda, hördes en brusande dansmusik. Det var naturligt, att vi, första dagen af vårt vistande i Italien, skulle blanda oss i folk-nöjena och söka följa dem, för att derunder se de mest framstickande dragen af folklynnet. Så hänförande är verkligen det Italienska folklifvet, och så spridt till alla klasser och åldrar, att det för med sig, i sin ström, äfven det kalla, reflekterande Nordiska sinnet, likasom björnen dansar efter musikens takt. Hvila, mat och dryck, stimulerande medel samt passiv njutning i allmänhet, karakterisera Nordbon; Söderländningen åter har behof, att snarare fördela de lefnadskrafter, hvaraf han är uppfylld. Svalkande drycker, dans, sång, lekar och gymnastiska öfningar, samt ett begär att lefva utom sig sjelf, i det fria och i en talrik, brokig omgifning, utmärka honom. Hos oss gör man tillrustningar och söker nöjen; Italienarne samla sig blott, och nöjet infinner sig af sig sjelf. Derföre hafva de det för så godt köp, det är tillgängligt för hela verlden och räcker året om. De lefva ännu till hälften inom natur-tillståndet och deras tidsfördrif äro hvarken konst-

lade eller kostnamn, samt förstöra hvarken helsa eller lynne: tvertom, de underhålla båda i deras ursprungliga friskhet.

Karnevalen var inne och folket skulle således roa sig. Vi beslöto, som sagdt, att följa med massan. Omaskerade, som vi voro, omgåfvos vi jemt af hoptals masker, som hade mycket att säga oss. Skämt, ironi, spådomar, artigheter och sarkasmer, blandades om hvarandra; hopen skrattade och vi skrattade med. Nu strömmade hela skaran till spektaklet, der Arlekin och Pietro, hvilka hade hufvudrollerna, med sina stundom något handgripliga, men ofta gedigna och naiva skämt, väckte högtider af skratt. Ehuru liten denna stad är, räknade Theatern dock 5 rader loger och, med undantag af *Palfy*'ska theatern, var ingen theater i sjelfva kejsarstaden Wien mera vacker och smakfullt dekorerad. Oaktadt inträde medgafs för hvar man, som betalte det måttliga biljettpriset af några skilling, syntes samlingen städad och elegant. En del af åskådarne fortfor att vara maskerad och kostymerad, hvilket gaf ett pittoreskt utseende åt salongen, och de små intriger, som spelades under förklädnaden, underhöllo en oafbruten liflighet. Så snart ridån fallit, skyndade alla till redouterna, der dansen fortsattes till morgonen. Vi besökte två eller tre af dessa maskrad-baler, efter hvarandra, för att se så mycket vi kunde af folk-tumultet. Entréen på den bästa kostade 4 *soldi* (ungefär 3 skilling Svenskt) och på den sämsta 2 soldi (sex styfver svenskt). Man kan således säga, att de voro verkliga folk-nöjen. Samlingen på den sistnämnde maskraden utgjordes af den lägsta folk-klassen; emellertid gick allt så skickligt och ordentligt till, och gästerna voro så lifliga, glada och

muntra, att mången maskrad, der kostymerna kostat tusentals riksdaler och tillställningarna ruinerat värden, såsom *nöje* betraktad, vore en parodi på denna. Oakstadt det ringa priset var dock eklärreringen med lampor anständig, musiken förträfflig, och de för dagen maskerade faquinerna (arbetskarlarne) med deras damer, i stället att upprymma sinnet med öl och bränvin, svalkade sig med ett glas limonad, eller en apelsin, den enda förtäring, som fans på stället.

Vare sig, att klimatets inflytande, — som inom några timmar visade oss våren i dess tjusande prakt vid en tid, då vi äro vane att bereda oss på en kamp mot ännu några månaders vinter, — eller anblicken af ett folk, som, utrustadt med naturens yppersta gåfvor, oaktadt hvad stat och kyrka gjort, att hålla det i en moralisk dvala och overksamhet, öfverallt lemnar tecken af en inneburen intellektuel kraft och nästan medfödd bildning; eller af dessa omständigheter tillsamman: nog af, vår första bekantskap med Italien gjorde på oss ett vida angenämare intryck, än hvad vi, efter de flesta resandes beskrifningar, vågat föreställa oss. Allt hvad Italienarn är genom statsförfattning, uppfostran och preståvälde, är beklagligt: allt hvad är genom sig sjelf, är aktningsvärdt; ty troligen skulle intet annat folk, under nära tvenne årtusendens politiskt och hierarkiskt förtryck, räddat en så stor del af sitt bättre sjelf, och man kan säga om honom med Byrons ord i Manfred:

This should have been a noble creature! . . .

Man skulle kunna påstå, att intet annat synes verkligen heligt för Italienarn, än *skönheten*, antingen den uttalar sig i tanke, bild eller känsla. Omgifven af den

rikaste natur, är Italienarn måttlig. Hans sinlighet är frisk och ett uttryck af ett öfverflödande lif, ej sökt, som Fransmannens, eller öfvergående till rå utsväfning, som de flesta Nordiska folkslags. Det är känslan af *skönhet och måtta*, som hos Italienarn fyller bristen af lagar, samfunds-inrättning och ändamålsenliga religions-föreskrifter. Hans hjerta är ursprungligen godt; hans skämt är träffande, icke elakt, angriper icke karakteren, men små förlåtliga svagheter, och har sitt ursprung i hans lifliga inbillningskraft, ej i skadeglädjen.

Af industri, landtbruk eller materiell beräkning, sågo vi här intet spår. Man tyckte sig göra nog, då man tog för sig, hvad vår Herre lät vexa. De små städerna på denna sidan Venedig äro obetydligare, än de i Österrike och Sachsen, men något bättre än by-städerna i norra Tyskland. Bodarne äro fattiga, smutsiga och eländiga; inredningen af husen är i allmänhet lika torftig och ändamålslös, som den yttre byggnads-arten är vacker och harmonierande. Vi afse förnämligast, att ett hus är trefligt invändigt; Italienarn, som tillbringar sin lefnad utom hus, fäster föga afseende dervid. Han saknar alldeles hvad vi kalla hushålls-förstånd, och man behöfver blott betrakta hans fordon, för att se huru litet han vet, hvad nytta, beqvämlighet och besparing vill säga. För att bereda invånarne tillfälle till promenader, äfven under den regniga årstiden, äro vanligen arkader anbragta vid husen. Golfven äro lagda antingen af bara sten, eller af en komposition, bestående af sönderslagen granit, kalk och lera. Fönster och dörrar sluta vanligen icke till. Det är värmen, man anser som fiende, icke kölden; derom vittnar allt, ifrån husens lätta byggnads-art ända till fyrfotornas tunna pelsar, ty de äro nästan hårlösa.

Om Italienarnes osnygghet är så ofta taladt, att förnyade detaljer derom åtminstone äro öfverflödiga.

Den primitiva drägt i denna nejd, som Ehrensvärd omtalar, såg jag icke till; den rätta national-drägten här är trasor; men om kappan har femtio hål och man ej kan se af hvad färg eller tyg, den varit, är den åtminstone alltid väl draperad. Korall-halsband och örhängen af oformligt stora stenar, bäras mycket af qvinfolken. Sättet, att bära bördor, är icke detsamma här, som i Norden. Nordbon bär nästan alltid på ryggen, går krokig och framåt lutad, hvaraf hans kroppsställning lider och hans bröst sammanprässas. I Tyskland såg jag qvinfolk bära vatt-tunnor på ryggen, hvilka de uttömde på det sätt, att de bockade sig, då vattnet forssade öfver hufvudet på dem, förmodligen för att bespara sig mödan, att aflossa vattbinken och räta ut sig. Italienarn bär på hufvudet eller axlarne, och går alltid rak.

För att hinna *Venedig*, under det den beryktade karnevalen ännu var som lifligast, påskyndade vi vår resa. Invid Udine ligger *Campo Formio*, bekant genom den derstädes afslutna fred. Man visar det lilla hus, i hvilket traktaten tecknades. Napoleon bodde ej långt derifrån i ett präktigt palats uti *Villa Passeriano*, och Ärkehertig Carl vistades i Udine. På källaren i byn *Conegliano* förkunnar en stor tafla öfver trappan med gyllene bokstäfver, att kejsar Frans förevigat värdshuset genom en kejserlig hvila inom dess murar. I intet land väcker eljest namnet af små bystäder så ofta historiska minnen, som i denna del af Lombardiet, ty Napoleon har gifvit sina flesta Marskalkar och statsmän namn såsom prinsar af dessa små städer och byar, af hvilka flera ligga här inom omkretsen af en dagsresa, t. ex. *Treviso*

(Mortier), *Montebello* (Lannes), *Belluno* (Victor), *Vicenza* (Caulaincourt), *Bassano* (Maret), *Rovigo* (Savary), *Piacenza* (Le Brun), *Feltre* (Clarke), *Conegliano* (Moncey), *Castiglione* (Augereau), o. s. v.

Emellertid nalkas vandraren «de hundra öarnes stad,» hvars nästan enda fasta land utgöres af 300 broar. Dess första anblick är gjord, att förvåna: minnet och inbildningen öppna här sina båda rika Indier. På afstånd ser man Venedigs torn höja sig ur vattnet, och herrskande blickar ännu «denna hafvets drottning» öfver böljorna, likasom Afrodite, då hon första gången uppsteg ur Oceanens skum. Man far uppför dess första gata — en kanal. Allt liknar ett féeri. Den djupa tystnaden, som råder öfverallt — ty en häst eller vagn synes ej i Venedig, och utom på Marcus-platsen finnas få gående — tyckes ge tillkänna, att dessa marmor-massor ej uppförts af mennisko-hand, att de bebos af osynliga väsenden. Här och der framilar, utan årslag och utan ett ord af sin förare, en gondol, hvars svarta färg förhöjer det dunkla och mystiska i taflan. Sjelfva husen, blandade med Grekisk architektur, arabesker och marmor-balkoner, synas tillhöra någon Österländsk saga. Man ilar under en mängd hvalfbroar och arkader, lika de gamles triumfbågar. Öfver dem vimla masker i de mest kontrasterande drägter. Greker och muselmän, indianskor och nordens skönheter, sarazener och korsfarare, munkar och braminer, spåmän och polichineller, alla i en trollkrets blandade om hvarandra, och öfverallt höres sorlet af ett språk, som i tal redan är musik. Ännu ser den ankomne ej hvar han skall få fast fot. Omsider öppnar Marcusplatsen sig för honom. Kaféer och butiker, upplysta af tusentals lampor, hvilkas sken mångdubblas af prismati-

ska kristaller, lemna honom i ovisshet, om han blifvit försatt i Londons Wauxhall, eller i någon Österländsk hufvudstad, hvars invånare synas omgifva honom. Ett tempel med fem dômer höjer sig i förgrunden. Förvillad af dess blandade architektur, dess Romerska domer, Göthiska arkader och Grekiska kolonner, vet han ej, om det är en Turkisk moské eller en Christen kyrka. Väl bär templet ett helgons namn, men dess prydnader, samlade från Konstantinopel, Athén och Alexandria, påminna om fordna offer åt Mahomet, Jupiter och Isis.

Men sinnet är slutet för alla allvarsammare betraktelser, ögat längtar tillbaka till de lefvande scener, det nyss öfvergifvit, och fremlingen skyndar åter ut under öppna himlen. En blick faller på ett mörkt palats, Dogernas fordna herrskarsäte, tyranniets gömma. Det Adriatiska hafvets vågor mullra, som förr, vid dess fot, men ifrån dess underjordiska fängelser besvarar ingen klagande röst deras eviga sorl. Nu aflägsnar sig strömmen af masker och drager den undrande vandraren med sig *). Operan *Fenice* öppnar sina portar. Förut ohörda harmonier klinga och det Romerska recitativet, ännu oupphunnet af något språk, ljuder från *Tachinardis* läppar; *la Corelli* visar sig, krönt af Romarens lager; *la Morandis* kavatina återfordras tre till fyra gånger af den hänryckta publiken. Förhänget faller och den efter eviga förströel-

*) Orkestern framför ett talrikt tåg af masker, som vandrade öfver Marcus-platsen, spelade melodien till Chören "Vi äro raska" ur vår gamla vaudeville Colin och Babet, hvilken melodi besvarades af en annan vandrande orkester. Förf., som var något förundrad, att här få höra denna musik, hvilken uppgifves vara komponerad i Stockholm af en Hr Lambert, under Gustaf den tredjes tid, frågade en af maskerna, hvar orkestern fått i denna slagdänga; och masken svarade, att det vore en gammal Venetiansk Karnevals-marsch.

ser giriga hopen skyndar, att antingen på en redoute, eller i *le Casine* eller på S:t Marcus-platsen tillbringa återstoden af natten, och vänder först med morgon-solen hem till hvila. Den tröttade gästen, följd af sin *domestico di piazza*, drager sig från den bullrande mängden och söker sin väg utåt de smala, ensliga, mörka och vådliga trottoirer, som omgifva palatsen, lyst af månen, som speglar sitt sken i de dunkla lagunerna. Gamla berättelser om Venedigs banditer sväfva för hans inbillning, så ofta han ser några obekanta män, insvepta i mörka kappor, följa sig, steg för steg, och nöjd att hafva sluppit både glädje och fruktan, stänger han sin dörr, slumrar in, och känner sig i drömmen förflyttad under ekarne kring fädrens hydda, utbytande de stojande, men tomma tidsfördrifven, emot den lugna glädjen af de sinas åsyn och en hviskning från älskande läppar.

Så förflyter fremlingens första dag i de «hundra öarnas stad.» Ännu en och annan framgår, innan han kan samla sina tankar i detta brokiga vimmel och bli hemmastadd med sig sjelf. Men vid intet ledsnar man fortare, än vid de stora städernas nöjen. Ifrån deltagare i dem, blir den förnuftige snart en kall åskådare. Lifvets karneval räcker för honom blott en timma, och allvarsammare föremål sysselsätta snart hans inbillning. Tvenne rika vägar öppna sig här för tanken: Venedigs fordna politiska storhet, och dess evigt bestående rum i konsternas historia. Begge äro af lika intresse, och lyckligtvis falla de så ofta tillsamman, att man ej behöfver alldeles öfvergifva den ena, då man följer den andra.

